

OTTENFELSOVA ORIJENTALISTIČKA ZBIRKA  
U ZAGREBAČKOM DRŽAVNOM ARHIVU\*

Uprava Jugoslavenske akademije skrenula mi je pažnju kao čuvaru Akademijine Orijentalne zbirke, da se u zagrebačkom Državnom arhivu nalazi osobito lijep primjerak Firdusijeve Šahname i još neke orijentalne knjige Ottenfelsove zbirke, koju su njegovi nasljednici još u vrijeme rata (16. X. 1942.) deponirali u Državnom arhivu u Zagrebu. Nakon rada od tri mjeseca u tome Arhivu, što mi je bilo omogućeno susretljivošću direktora Arhiva prof. dr. J. Matasovića, držim, da sam uglavnom izvršio određeni zadatak, t. j. da u kratkom elaboratu iznesem svrstan i zaokružen opis toga vrlo vrijednog orijentalnog blaga. Ono je sretnim slučajem dospjelo u trezore Državnog arhiva i tako ostalo očuvano našoj narodnoj zajednici, a ujedno postalo pristupačno našoj naučnoj javnosti.

Prije prelaska na prikazivanje orijentalnih djela i dokumenata Ottenfelsove zbirke, smatram da će biti korisno iznijeti kratku biografiju i neke zanimljivije podatke o njihovu prvobitnom vlasniku Francu Xaveru barunu Ottenfels-Gschwindu.

Sakupljač toga orijentalnog blaga *Franz Ottenfels* rodio se 12. VI. 1778. u Celovcu i pripada staroj koruskoj plemićkoj porodici.<sup>1</sup> Pošto je svršio vojnu akademiju u Bečkom Novom Mjestu upisao se 1794. g. u Orijentalnu akademiju u Beču, koju je pohađalo tada svega deset slušalaca. U toj je godini čuveni orijentalista *Josef von Hammer – Purgstall* upravo završio svoje studije na tom zavodu. *Ottenfels* je pored ostalih predmeta s osobitom marljivošću izučavao turski, arapski i perzijski jezik. Kad je svršio Orijentalnu akademiju, postavljen je 1802. g. kao

\* Tiskara ne raspolaže slovima i znakovima u skladu sa napomenom br. 93. Zbog toga su slova H h, S s i D d štampana u običnom slogu *kurzivom* a u slogu *kurziva obična*; slova H h, T t, Š š i Z z stavljena su u zagrade; slovo Ĝ ĝ pretvoreno je u Dž dž, dok je Ĝ ĝ označeno kao Gh gh.

<sup>1</sup> *Wurzbach, Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich Bd. 21.* str. 130-132. – *Krauter Josef, Franz Freiherr von Ottenfels. Beiträge zur Politik Metternichs im griechischen Freiheitskampfe (1822-1832)*, str. 1. i dalje. Druck und Verlag von Anton Pustet, Salzburg 1913. 8°, IV + 310 str.

»Sprachknahe« (najniži stepen činovnika internuncijature) u Carigradu. Nije prošla ni godina, Ottenfels je postao trećim tumačem (dragomanom) i s vremenom prvim dragomanom austrijske internuncijature u Carigradu. Ostavši u Turskoj neprekidno jedanaest godina, vraća se u junu 1812. na odmor u Beč.<sup>2</sup>

U Beču mu povjeravaju novu dužnost, da iz Pariza vrati sve orijentalne i druge isprave, rukopise, knjige, dragocjenosti, umjetnička djela, slike i kipove, koje je Napoleon bio odvuкао iz Austrije i Italije u želji da Pariz učini stjecištem i žarištem učenog svijeta. To je bio težak posao, u kojem prije toga ni Hammer nije imao sreće, ali Ottenfels je pokazao mnogo više vještine i spretnosti. Pošlo mu je za rukom vratiti ne samo sve orijentalne rukopise i djela, nego i drugi arhivski materijal i ostale odnesene umjetnine.<sup>3</sup> Godine 1822. Ottenfelsa imenuvaše c. k. internuncijem i opunomoćenim ministrom kod otomanske Porte.<sup>4</sup> Kako je poznato, internuncius je stepen diplomatske hijerarhije, najbliži do čina poslanika.<sup>5</sup>

Ottenfels je tako savršeno znao turski, te je pri predaji akreditiva svoj nastupni govor pred sultanom Mahmudom II. održao na turskom jeziku.<sup>6</sup> U godini 1833. napušta Carigrad i dolazi opet u Beč na odmor. Međutim ga imenuju »državnim i konferencijskim savjetnikom« (»Staats- und Conferenzrath«) dvorske i državne kancelarije u Beču i na tom položaju ostaje sve do 1846. g., kada se u svojoj šezdeset i devetoj godini života povlači u mirovinu. Umro je 17. III. 1851. u Beču, a sahranjen u obiteljskoj grobnici (Keglević-Schlaun) u Pregradi, nedaleko od dvorca *Bežanec*, koji je ženidbom naslijedio od porodice Keglevića.

Iz ove kratko izložene biografije Franza Ottenfelsa može se lako zaključiti, da je kao oduševljen poznavalac istočnih jezika imao prilike u dugom nizu godina svoje diplomatske karijere u Carigradu sabrati golemu količinu orijentalnih djela, rukopisa i dokumenata. To je i razumljivo, kada se zna, da se nakon svršene Orijentalne akademije i dalje intenzivno i neprekidno bavio perzijskom i arapskom literaturom. Već sam njegov boravak (dva puta) od preko dvadeset godina u Carigradu, zatim njegov rad u pronalaženju odnesenih orijentalija i ostalih arhivalija u Parizu dali su Ottenfelsu priliku, da je mogao sakupiti svu silu orijentalnih djela visoke kvalitete. O tome nam svjedoči konačno i činje-

<sup>2</sup> J. Krauter, *Franz Freiherr von Ottenfels*, str. 38. i 39.

<sup>3</sup> *Ibidem* str. 41.

<sup>4</sup> *Ibidem* str. 71.

<sup>5</sup> *Ibidem* str. 79. – U turskom dokumentu iz Ottenfelsove ostavštine u svečanom pismu sultana Mahmuda II., koje sam opisao u trećoj grupi pod 29. rednim brojem stoji u tekstu »... orta elçilükle...« to bi u vjernome prijevodu značilo »sa srednjim poslanstvom«. Inače »elçi« znači poslanik, ambasador, a »orta elçi« = izvanredni poslanik, opunomoćeni ministar. – »Internuncius« po malom *Brochhausu* znači »päpstlicher Gesandter zweiten Ranges, früher auch Titel des österr. Gesandten in Constantinopel«.

<sup>6</sup> J. Krauter, *Franz Freiherr von Ottenfels* ..., str. 89.

nica, da je iz Carigrada donio biblioteku od preko 6.000 svezaka s mnogobrojnim rukopisima.<sup>7</sup>

Držeći sve to na umu, sasvim je prirodno, da se danas u Državnom arhivu zagrebačkom među tridesetak orijentalija nalazi najskupocjenije orijentalno blago Ottenfelsove biblioteke iz dvorca *Bežanec*.<sup>8</sup>

Da ovaj prikaz bude pregledniji, dijelim *orijentalistički materijal* ove zbirke u tri grupe:

- I. *Klasična pjesnička djela* u stihu i prozi uključujući u tu grupu i rukopis *Qur'āna*;
- II. *Historijska djela* i
- III. *Pisma i povelje*.

#### Prva grupa

### PJESNIČKA DJELA U STIHU I PROZI

U prvoj grupi i na prvom mjestu dolazi svakako *Firdusijeva Šāhnāma*, »Knjiga kraljeva«, veliko epsko pjesničko djelo od 53 do 54 hiljade distiha. Da je naš Ottenfels *Šāhnāmu* smatrao za alem-kamen svoje biblioteke, svjedoči nam već i to, što je registrovana sa brojem A 1. To pokazuje i sama luksuzna spoljna oprema. Kada je izvadite iz tamnosmeđeg kožnatog futrala, zablista pred očima poput kakve izrezbarene zlatne ploče dvorna (vanjska) strana debelih kožnatih korica s tipičnim reljefom orijentalne ornamentike (arabeske). Isto tako i sam trouglasti preklopac pozlaćene druge strane korica govori, da se u tim umjetnički ukrašenim koricama nalazi djelo, kojemu je njegov posjednik pridavao najveću važnost.

Iza prvoga praznog lista dodana je na str. 2a bilješka, iz koje se razabira, da je vlasnik toga rukopisnog djela bio Mehmed Rāšid, šef carske kancelarije (Beylūkči-i divān-i humāyūn). Strane 2b, 3a, 3b, i 4a ukrašene su ukrasima pozlate, šarolikim rozetama i natpisnim glavama (‘un-wānima), u kojima se nalaze pozlaćene pločice za ukrasne natpise. Među njima čitate, da je to knjiga kronikā perzijskih kraljeva, poznata pod imenom »Šāhnāma« od čuvenog Firdūsija.

Str. 4b, listovi 5 do 9 i str. 10a, dakle svega dvanaest strana, sadržavaju Uvod, koji je uglavnom proza. U *Uvod* je uklopljeno pedeset i šest distiha čuvene Satire, u kojoj je Firdūsi iskalió svoj gnjev i bijes na sultana Mahmuda, kada mu je ovaj – kako jedna legenda priča umjesto obećane nagrade od jednog zlatnika po distihu poslao nagradu od 60.000.– srebrnjaka (dirhema). – Po jednoj drugoj verziji nagradio ga je sa 20.000.– dirhema umjesto 60.000.– obećanih dirhema.<sup>9</sup> – Zatim ima

<sup>7</sup> J Krauter, *Franz Freiherr von Ottenfels*, str. 301.

<sup>8</sup> Pretpostavljam da bogata Ottenfelsova biblioteka (oko 5.200 knjiga i oko 1.000 časopisa), koja se našla u dvorcu *Bežanec* i koja je sada pohranjena u sanducima u zgradi Sveučilišne knjižnice u Zagrebu, krije u sebi još mnogo rijetkih i vrijednih orijentalnih i orijentalističkih djela. S obzirom na to bilo bi poželjno da se njezin fond popiše, odnosno katalogizira i tako učini pristupačnim naučnoj javnosti.

<sup>9</sup> *Enciklopedija Islama*, njem. izdanje, (E I) knj. II, str. 116.

pregled (fihrist) vladara s oznakom, koliko je godina koji vladao. Početak proznog uvoda glasi: *Sipās-u āferin hodāyārā ...* (Hvala i slava Bogu ...) Dalje se u uvodu govori o Kalili i Dimni, kako je prevedena s tāzi (arapskog) jezika na pārsī (perzijski). Navodi se, kako je Šāhnāma godine 346<sup>h</sup> (957. po n. e.) dobila ime *Hodaynāme*, a to znači »Knjiga gospodara« (odnosno vladara = »Šāhnāme«). Nakon toga se nabraja, što sve opijeva Šāhnāma, pa se spominje i prevodilac zbirke »Kalile i Dimne« s pehlevijskog na arapski – Ibn Muqaffa°. Iza toga dolaze imena Hušenga i drugih kraljeva, pa se spominje Abū Man(s)ūr °Abdurrezāq, samanidski namjesnik, koji je naredio, da se izradi zbornik narodne tradicije i u njemu sabere historija Irana.<sup>10</sup> Iza toga čitamo imena Bal‘ami i Daqiqi. Prvi je kao vezir Samanida naredio perzijsku obradu *Tabarijeve historije*,<sup>11</sup> a drugi je slavni pjesnik na dvoru jednog samanidskog vladara. Daqiqi je prvi počeo obradu Šāhnāme u stihovima, pa kad je bio ispjevao hiljadu distiha, ubio ga je ujevog rob (oko 975. g.). Kako je Daqiqi svoju obradu započeo pojavom proroka Zaratustre i uvođenjem njegove religije u Perziji, te je i sam bio pripadnik te vjeroispovijesti, uklopio je naš Firdūsī ove njegove stihove bez ikakve prerade u svoju Šāhnāmu. To je učinio vjerojatno i zbog toga, da bi izbjegao prigovorima tadašnjih ortodoksnih muslimana, jer se baš u ovom dijelu glorifikovala Zaratustrina vjera.<sup>12</sup>

U daljem se tekstu Uvoda prikazuje sultan Mahmud ibn Sebuktegin Gaznevi i opisuje život na njegovu dvoru. Sultan Mahmud Gaznevidski naređuje svom čuvenom dvorskom pjesniku °Un(s)urīju, da se nedovršeno Daqiqijevo djelo nastavi. °Un(s)urī se ispričava prezaposlenošću, pa sultan naređuje Firdusiju, da to učini. Sultan je u početku oduševljen stihovima Firdusijevim. Zatim je umetnuta naprijed spomenuta Satira. Govori se nadalje o tom, kako sultan traži Firdusija (valjda se sultan predomislio), a nakon toga navode se imena dvorskih pjesnika: °Asdžedi, Ferruhī i °Un(s)urī; ti se pjesnici natječu s Firdusijem, te su tom prilikom prva trojica dala po jedan stih istog slika na kraju, dok je Firdusi dodao četvrti stih s odgovarajućim slikom, a ta njegova zadnja riječ je bila »Pešeng«. Dvorski pjesnici pitaju Firdusija, ko je Pešeng.<sup>13</sup> Dalje se navodi, da je Firdusi spjevao Šāhnāmu i da je po svršetku dobio 60.000 dirhema u srebru.<sup>14</sup> Konačno dolazi naprijed spomenuti popis (fihrist) vladara s godinama trajanja njihove vladavine, a što zaprema dvije i pol strane Uvoda. Prozni uvod ovog našeg primjerka Šāhnāme svršava se slavljenjem Boga i Muhameda, »najboljeg Njegova stvora«.

Na temelju ovog kratkog prikaza Uvoda Ottenfelsove Šāhnāme i prema podacima, koje mi je saopćio naš orijentalista profesor dr. Fehim

<sup>10</sup> F. Bajraktarević, *Rustem i Suhrab*, str. XVIII.

<sup>11</sup> Geiger i Kuhn, *Grundriss der iranischen Philologie*, knj. II, (Strassburg 1896-1904) str. 355, 357, 366.

<sup>12</sup> *Rustem i Suhrab*, str. XXII. – Geiger i Kuhn, *Iran. Phil.*, knj. II, str. 147-150.

<sup>13</sup> *Rustem i Suhrab*, str. XXVI.-XXVIII. – Š. Sami Frašert, K. A., knj. V, str. 3386/88.

<sup>14</sup> *Rustem i Suhrab*, str. XXXI.

Bajraktarević o rukopisnom primjerku Šahnāme E. G. Brownea (poznatog engleskog historičara perzijske književnosti, † 1926.),<sup>15</sup> koja se također počinje sa: Šipās-u āferin *hodāyā* ..., dalo bi se možda zaključiti, da je Uvod naše Šahnāme ona starija verzija predgovora, t. j. valjda Baisungurov predgovor<sup>16</sup> (a ne na pr. Tevekkulbegov). To bi se poklapalo i s opisom u »Grundriss der iranischen Philologie« od Geigera i Kuhna (knj. II, str. 143), gdje se za Baisungurov predgovor veli, da priča koješta i svašta, da spominje Kalilu i Dimnu i t. d. U Uvodu naše Šahnāme govori se o Kalili i Dimni, te se priča zaista svega i svašta. U F. Wolfovu »Glossar zu Firdosis Schahname«, Supplement, na str. 109, vidi se, da su u kalkutskom izdanju stihovi iz Satire citirani u Uvodu. Kako smo vidjeli i Uvod Ottenfelsove Šahnāme ima stihove Firdūsijeve Satire. Prema tome, a i po nekim drugim momentima, izlazi, da je Ottenfelsov primjerak najbliži indijskoj verziji. To su međutim samo moje dosta nesigurne pretpostavke, pa konačnu ocjenu i sud prepuštam od mene pozvanijim stručnjacima iranistima, jer to pitanje i onako prelazi okvir moje radnje.

Iza Uvoda na str. 10<sup>b</sup> nalazi se *naslovna glava* (‘unwān) s bogatom ornamentikom, u kojoj preteže zlatna i plava boja. U zlatnom polju bljeđim zlatnim slovima ispisan je perzijski tekst naslova: »Početak knjige Šahnāme«. Zatim dolazi ep, pisan krasnim rukopisom, t. zv. ta‘liqom, crnim mastilom. Tekst je obrubljen sa četiri deblje raznobojne linije, razdijeljen u četiri vertikalne kolone, koje su razmeđene horizontalnom kolonom za natpis, kada počinje poglavlje koje epizode. Strane bez tih natpisa imaju u svakoj koloni 24 stiha. Prema tome ima 96 stihova na svakoj strani. Listovi knjige nisu obilježeni, nego ima custos paginae (rābi[t]e). Po mome brojenju ima u svemu 573 lista ili 571 list teksta folio formata 38×25 cm, dok sam tekst s okvirnim linijama zauzima 24<sup>5</sup>×15 cm. Odbivši listove uvodnog teksta, minijatura i natpisa pojedinih epizoda, izračunao sam, da se broj distiha kreće između 53.000 do 54.000. Sam pjesnik navodi, da broj distiha iznosi 60.000, ali se misli, da je on to očigledno zaokružio na više. Računa se, da će broj distiha biti vjerojatno nešto veći od 50.000. Između više od 40 rukopisa Šahnāme najstariji su londonski (od 1276/77), carigradski (od 1330) i lenjingradski (od 1333), dok su leidenski i dva štrasburška mlađeg datuma.<sup>17</sup> Naš (Ottenfelsov) rukopis Šahnāme je, istina, mnogo mlađeg datuma, t. j. od 1573. godine, i vrlo je vjerojatno, da za naučnu kritiku teksta ovaj naš rukopis ne će doći u obzir. Za ovakvu ocjenu i kritiku teksta morao bi se naći opet naročiti stručnjak, iranista. I za pliće i površnije poredenje trebalo bi utrošiti mnogo više vremena i truda i imati pri ruci neko kompletno štampano ili litografirano izdanje Šahnāme, kao na pr. kalkut-

<sup>15</sup> F. Bajraktarević, *Rustem i Suhrab*, str. LXXX.

<sup>16</sup> *Ibid.*, str. XII, LXVIII i 104.

<sup>17</sup> F. Bajraktarević, *Rustem i Suhrab*, str. LXVII; - *Orientalistische Literatur-Zeitung*, 1931., stubac 331.

sko, parisko, leidensko i jubilarno teheransko izdanje.<sup>18</sup> A i za taj posao treba biti dobar iranist. Nema međutim sumnje, da naš rukopis ima umjetničko-historijsko značenje, jer je iskićen sa dvadeset neobično lijepih minijatura, ima krasan rukopis, sjajan povež sa zlatorezom i pri svemu tome je osobito očuvan. Naš centar Narodne Republike Hrvatske Zagreb može se s pravom ponositi, što ima tako lijep primjerak glavnog djela »istočnog Homera«, kako katkad nazivaju Abu'l-Qasima Man(s)ūra Firdūsija.<sup>19</sup>

Daljim pregledom, pa i pomnim čitanjem pojedinih poglavlja Ottenfelsove Šahnāme utvrdio sam, da se ona svršava s *dvadesetom vladavinom*, t. j. smrću Aleksandra Velikog, i to s jadikovanjem njegove majke za njim. Međutim se zna, da se Firdūsijeva kompletna Šahnāma svršava s pedesetom vladavinom, t. j. s tragičnom smrću posljednjeg sasanidskog vladara *Jazdigirda III.* (ubijen 651. ili 652.).<sup>20</sup> Prema tome je ovaj primjerak rukopisa Ottenfelsove Šahnāme u velikoj mjeri *nepotpun*, iako bi se po broju distiha (53.000–54.000) na prvi pogled činilo, da je kompletan.

U želji da ovaj zagonetni nesklad riješim, iskoristio sam priliku, kad je u augustu 1949. boravio u Zagrebu profesor beogradske orijentalističke katedre dr. F. Bajraktarević, pa sam ga zamolio, da od svog rada u Orijentalnoj zbirci Jugoslavenske akademije u Zagrebu otkine nešto vremena za pregled Ottenfelsova kodeksa Šahnāme u zagrebačkom Državnom arhivu. Profesor Bajraktarević je na brzini notirao najglavnije momente u tom pravcu, pregledao usput i minijature, pa je te svoje bilješke upoređivao u Beogradu sa svojim štampanim primjerkom Šahnāme teheranskog jubilarnog izdanja (vidi bilješku 18). Na temelju njegovih pismenih saopćenja iz Beograda naš kodeks bi trebao brojiti 30.843 originalna distiha, dok bi se preostalih oko 23.000 distiha moglo vjerojatno uzeti kao interpolacije i dodaci, to više što sam ponovnim uvidom u kodeks Šahnāme sasvim pouzdano upoređujući *custos paginae* (rābita) utvrdio, da kronološki red pri uvezivanju nije ispreturan i da opisi prvih dvadeset vlada-

<sup>18</sup> Prikaz i ocjenu teheranskog jub. izdanja dao je prof. F. Bajraktarević u *Stranom pregledu*, knjiga VII.–VIII. (1936/37.) str. 326–328. Ovim sam se teheranskim izdanjem posredno koristio, kako to izričito malo dalje i ističem.

<sup>19</sup> U knjizi *Reinhart Bachofen von Echt, Josef Freiherr von Hammer – Purgstall: »Erinnerungen aus meinem Leben« 1774–1852*, (Hölder – Pichler – Tempsky, Wien und Leipzig 1940) Akademie der Wissenschaften, Wien vel. 8<sup>o</sup>, XIV + 592 str. – na str. 146. Hammer govori o lordu Aberdeenu, kako je nabavio jedan egzemplar Šahnāme, »eines der herrlichsten Exemplare die ich je gesehen«, a ruski poslanik Italinski poznata Prolegomena Ibn Haldūna za visoku cijenu od 3.000 pijastera. Ovo me navodi na pomisao, nije li možda naš Ottenfels, koji je također u to doba bio u Carigradu, svoj primjerak Šahnāme dobio ili prekupio od lorda Aberdeena, a Prolegomena od Italinskoga, jer se i oña nalaze među kodeksima Ottenfelsove zbirke (vidi str. 100). Iz Ottenfelsovih memoara se razabira, da je sa spomenutim diplomatima Ottenfels bio u prisnim prijateljskim odnosima. Vjerojatna je čak i mogućnost, da su spomenuti nabavili te kodekse po nalogu i za račun našeg Ottenfelsa, koji je tada prema Hammeru bio u podređenom položaju, a znao je, da Hammer ljubomorno i prehlapno sakuplja i kupuje vanredne rijetkosti ove vrste.

<sup>20</sup> Isporedi F. Bajraktarević, *Rustem i Suhrab*, str. XVII.

vina teku ispravnim vremenskim redom.<sup>21</sup> Kako teheransko izdanje bez interpoliranih i bez onih dodanih u X. knjizi<sup>22</sup> broji 49.592 distiha,<sup>23</sup> znači, da rukopis Ottenfelsove Šahnāme sadržava malo manje od tri petine cjelokupnog Firdūsijeva epa. Nije na odmet ovom prilikom istaknuti, da se i Tevekkulbegov izvod iz Šahnāme (iz godine 1652.)<sup>24</sup> svršava smrću Aleksandra Velikoga, dakle kao i naš primjerak.

Abu'l Qāsim Man(š)ūr Firdūsī rođio se po svoj prilici 932. g., u Tūs-u, gradu perzijske pokrajine Horāsān, a umro je 1020/21.<sup>25</sup> Firdūsī sam kaže, da je oko Šahnāme radio trideset i pet godina i dovršio je 25. II. 1010. g.<sup>26</sup> Prema tome su i najstariji nama poznati rukopisi Šahnāme (londonski, carigradski i lenjingradski) pisani istom poslije nekih 250–300 godina po smrti pjesnikovoj, a naš tek oko 550 godina poslije Firdūsijeve smrti. To vidimo na posljednjoj 569<sup>a</sup> strani iz završnog arapskog teksta, koji nam kazuje, da je dovršena mjeseca ramazana 981<sup>h</sup> (1573).

Završujući tako opis kodeksa Šahnāme u zagrebačkom Državnom arhivu, smatram da treba još dodati, da se Šahnāma prevodila u stihu ili u prozi na mnoge orijentalne i evropske jezike, u cijelosti ili bar djelomično.<sup>27</sup> Tako i Orijentalna zbirka Jugoslavenske akademije u Zagrebu ima nepotpuna tri prijevoda Šahnāme u rukopisima, i to kodeksi br. 40<sup>I-III</sup>, br. 422<sup>I</sup> i br. 580.<sup>28</sup>

<sup>21</sup> Utvrdio sam samo, da se na str. 557<sup>b</sup> prijenosna riječ (rābita) ne podudara s početnom riječi na str. 558<sup>a</sup>, ali sam ujedno opazio, da se posljednja četiri stiha (posljednji redak) sa str. 557<sup>b</sup> ponavljaju u prvom retku str. 558<sup>a</sup>, i da se prva riječ drugog retka ove strane podudara s rābitom.

<sup>22</sup> Ovu X. knjigu F. Bajraktarević je bio prikazao u *Stranom Pregledu*, knj. IX-X. koje zbog rata nisu razaslane. Ja imam separat otprije, str. 1. i dalje.

<sup>23</sup> Prema prikazu navedenom pod bilj. 18. ukupni zbroj distiha u svih 9 knjiga iznosi 52.111 usvojenih distiha, ali prema zbroju zbrojeva navedenih u svakoj pojedinoj knjizi izlazi svega 49.592 distiha.

<sup>24</sup> Isporedi »*Rustem i Suhrab*«, str. LXVIII pri dzu i str. LXX.

<sup>25</sup> E. I. Bd. II, str. 116.

<sup>26</sup> »*Rustem i Suhrab*«, str. XXX.

<sup>27</sup> Ibidem, str. LXIX do LXXXIII.

<sup>28</sup> Kodeks br. 40 ima tri knjige s ukupno 905 listova folio formata (29×20 cm) i prijevod je u stihovima. Ovaj turski prijevod Šahnāme potječe od prevodioca Sayyida s pjesničkim imenom Šarif ili Šarifi; sačinjen je godine 913<sup>h</sup> (1507) za sultana Qānsūh al-Gūrīja (1501–1516), koji je pao u bici sa turskim sultanom Selimom I. kod Aleppa (1516. g.) Poslije njegove smrti Egipat su osvojili Turci. Prvu knjigu kodeksa br. 40 prepisao je Mustafa ibn Salih efendi Mostarac 20. zu'l-hidže 1187<sup>h</sup> (1773). Druga knjiga je bez početka i svršetka, dok treća ima u tekstu mnogo praznina.

Kodeks br. 422<sup>I</sup> ima pored drugih traktata na prva 24 i pol lista kraći izvod u prozi s nešto malo stihova iz prve knjige turskog prijevoda Šahnāme od Sayyida iz Egipta. Pisac toga izvoda je Ibrahim (T)avil, bosanski mukābeledžija (t. j. onaj koji u divanskoj kancelariji u posebnom odjeljenju za ispredivanje koncepata sa čistopisima obavlja taj posao; Isporedi: L. Fekete, *Einführung in die osmanisch-türkische Diplomatie*, str. XLV – po Zenkeru »mukābeledži«, t. j. kontrolor u uredu ministarstva financija, financojski kontrolor), a pisao ga je u Banjaluci 1019<sup>h</sup> (1610. g.), dok je prepisivač Husejn ibn Jašar (?) ovaj prepisao u tvrđavi Gradiške 23. zu'l-hidže 1030<sup>h</sup> ili 1040<sup>h</sup> (nije isključeno da cifru 3 treba čitati kao 4, jer je napisana tako, da

Konačno treba spomenuti još, da je Firdūsijev život i njegova djela opširno i kritički prikazao naš orijentalista profesor Fehim Bajraktarević na 80 strana uvoda svoga prijevoda »*Rustem i Suhrab*«, epizoda iz Šahnāme (Srpska književna zadruga, Kolo XXXI, br. 208, Beograd 1928, 8° LXXX + 107 str.). Tim sam se djelom i sam mnogo koristio u ovom radu.

Da bi se i šira naučna javnost upoznala s luksuznom opremom ovog kodeksa Šahnāme i s perzijskim minijaturnim slikarskim umijećem, Jugoslavenska akademija je privolom zagrebačkog Državnog arhiva usvojila moj prijedlog, da se na kraju ovog rada uvrste otisci naslovne (početne) strane epa, njegova posljednja strana (svršetak) i sve minijature slike iz ovog raskošnog rukopisa Šahnāme. Dvije od tih dvadeset minijatura reproducirane su u boji, a sve drugo u crnom.

bi se moglo pročitati kao specifično arapskim načinom pisano 4), t. j. 1620. ili 1630. g. Kodeks Orijentalne zbirke br. 580 je prva knjiga turskog prijevoda Šahnāme u stihovima, koja pri kraju obuhvaća vladavinu Kejhusrava. Ima 233 lista 337×24<sup>3</sup> cm veličine. Na svakoj su stranici, izuzevši prvu naslovnu str. 1b, po 23 retka po 4 stiha. Stupci stihova nisu razdijeljeni linijama, niti je tekst (25×19 cm) omeđen linijama osim na prvaj naslovnoj strani 1b. Na ovoj je ornamentima ukrašena naslovna glava, u kojoj preteže zlatna boja s natpisom »Hāzā Kitāb-i Šahnāme«, t. j. »Ovo je knjiga Šahnāme«, pa stoga ta strana ima samo 15 redaka po 4 stiha razmeđena s linijama, pa je i tekst uokviren s crtama. Ova je strana bila dosta oštećena, sam »unwān« je toliko izbrisan, da se druge boje osim zlatne jedva razlikuju. Tekst je pisan vokalizovanim našim pismom i crnim mastilom. Samo su natpisi epizoda pisani crvenom tintom. Na str. 11<sup>a</sup> i 16<sup>a</sup> nalazi se po jedna minijatura, ali su ljudske figure namjerno brisane, naročito glave. Ima još mnogo praznih mjesta ostavljenih među tekstom, gdje su imale doći minijature, ali je fanatični poručilac ovog prijepisa očigledno spriječio dalju izradu predviđenih scena u minijaturama. Ali nije ni velika šteta, jer je minijaturista, sudeći po dvjema napola izbrisanim minijaturama, bio dosta nevješt slikanju minijatura. Kodeks ima custos paginae, pa se na temelju njih vidi, da je između preposljednjeg i posljednjeg lista prekinut red strana. Ujedno se vidi da i posljednji list nije završen. Knjiga je kasnije restaurirana. Taj je kodeks nabavljen 1929. u Zvorniku. Kako kodeks nema nikakvog uvoda (nije isključeno da ga je imao, jer je nečija ruka sadašnju 1b stranu označila sa 4), a ni završnog teksta, ne može se utvrditi ni prepisivač ni datum prijepisa. Iz samoga prijevoda i početnih stihova je jasno, da je i taj primjerak prve knjige Šahnāme prijevod Sayyidov s pjesničkim imenom Šarif ili Šarifi. (Ispoređi RIEU, Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum, Or. 1126 na str. 152 i 153). U vezi s turskim prijevodima Šahnāme, a naročito u vezi s turskim prijevozom u stihovima od prevodioca Sayyida, treba na ovom mjestu istaknuti, da me je naš orijentalista prof. F. Bajraktarević još ranije upozorio, da bi »Sayyide mogla biti samo počasna titula, a ne vlastito ime. (O tituli »sayyide« vidi поближе u Gl. skopskog naučnog društva, knj. XI. [1931] str. 150–152). Kasnije mi je saopćio, pozivajući se na Mohlov prijevod Šahnāme (tome I malog izdanja od 1876. u predgovoru na str. XCII), da Mohl veli, da je turski prijevod Šahnāme u stihovima sačinio Tatarin «Ali efendi godine 916<sup>h</sup> (1510) i predao ga (kompletan) Qānsūh-u al-Šarīhu. Drugi jedan turski prijevod u prozi izvršio je Mehdi i posvetio sultanu Osmanu II. god. 1030<sup>h</sup> (1620). Dok Mohl u svom predgovoru prijevoda Šahnāme na istoj stranici navodi turskog prevodioca Šahnāme u prozi pod imenom »Mehdy«, Babinger ga bilježi drugim imenom: Ishaq Efendi »Mad(h)is« (COW, str. 261<sup>1</sup>). Nije isključeno, da su iranisti poslije Mohla objavili o tome novije i pouzdanije podatke, ali su meni ostali nepoznati.



Iako će orijentalistima stručnjacima biti donekle jasne i same reprodukcije, smatrao sam, da za širu naučnu javnost treba te reprodukcije ukratko i prema mojim mogućnostima na ovom mjestu objasniti.<sup>28a</sup>

- I. tabla: Prva ukrašena naslovna strana (3<sup>b</sup>) kodeksa Šahname.
- II. tabla: strana 10<sup>b</sup> s kićenom naslovnom glavom epa »Početak Šahnāme« i početna strana epa.
- III. tabla: 1. minijatura na strani 63<sup>b</sup> kodeksa Šahname, koja ilustrira šaha Feridūna na prijestolu u dvorskoj bašči. (Stihovi iz »Geršaspnāme«).
2. minijatura na str. 64<sup>a</sup> kodeksa, koja prikazuje povratak vojske, koja je za vlade kralja Feridūna s Nerimānom i Geršaspom na čelu uhvatila kineskog cara (i zaplijenila njegovo blago). (Stihovi iz »Geršaspnāme«).
- IV. tabla: 3. minijatura (na str. 104<sup>b</sup>): Susret iranskog junaka Sāma s Peridohtom, svojom kasnijom ženom. (Stihovi iz »Sāmnāme«).
4. minijatura (na str. 105<sup>a</sup>): Dolazak vojske iz Zabulistana u pomoć Sāmu. (Stihovi iz »Sāmnāme«).
- V. tabla: 5. minijatura (na str. 164<sup>b</sup>) Šahname prikazuje sedmo junačko djelo Rustemovo (perzijski legendarni junak poput našeg Kraljevića Marka) na putu u Māzenderān. Rustema vidimo kako spava, a div (bijeli) hoće da baci veliku stijenu na njega. (Stihovi u Teher. izd. II, str. 334, bejtovi 296–312).
6. minijatura (na str. 165<sup>a</sup>): Rustemov konj »Raḥš« bori se s lavom i ubija ga. (Prvo junačko djelo Rustemovo). (Stihovi u Teher. izd. II, str. 336, bejtovi 313–337 [s preskocima]).
- VI. tabla: 7. minijatura (na str. 206<sup>b</sup>) prikazuje, kako *Sijāvūš* (iranski princ, koji se bio sklonio kod turanskog kralja Afrāsijāba od progona svog oca *Kej Kāusa*), pokazuje svoju vještinu u polo-igri (= čougān, poblize u »Rustem i Suh-rab«, str. 93. pod br. 595–596) pred *Afrāsijābom*. (Stihovi u Teher. izd. III, str. 603, bejtovi 1467 i dalje).
8. minijatura (na str. 207<sup>a</sup>) predstavlja lov *Sijāvūša* i *Afrāsijāba* sa sokolom i lovačkim psom. (Stihovi u Teher. izd. III, str. 604, bejt. 1490 i dalje).

<sup>28a</sup> Ovo objašnjavanje i odgonetanje minijatura veoma je otežano zbog toga, što su sve legende s izuzetkom jedne jedine bile u cijelosti ili napola odsječene pri naknadnom ukoričavanju i obrezivanju knjige. Legende su bile ispisane u vertikalnom položaju na krajnjem rubu margine onih strana, na kojima su minijature, pa su tako, sasvim pojmljivo, lako postale žrtvom knjigovežina noža. I sami stihovi epa na stranama minijatura nisu bili svudje po sadržaju u tješnjoj vezi s motivima minijatura. U tom mi je poslu najviše pomogao i pri tome dosta truda uložio prof. F. Bajrakta-rević, na čemu mu zahvaljujem.

- VII. tabla: 9. i 10. minijatura (na str. 268<sup>b</sup> i 269<sup>a</sup>): Dolazak Afrāsijābova vojskovođe *Pirāna* (sin Viseov) *Rustemu* (stihovi u Teher. izd. IV., str. 988, bejtovi 481–495) poslije misije kod indijskog cara *Šengula*, od koga je tražio pomoć. (Stihovi u Teher. izd. IV., str. 989, bejtovi 496–511)..
- VIII. tabla: 11. minijatura (na str. 328<sup>b</sup>): Boj *Rustema* s *Pilsemom*, turanskim junakom. (Po legendi). (Stihovi iz »Barzūnāme« = Teher. izd. X, str. 3211, bejtovi 2744–2759).
- IX. tabla: 12. minijatura (na str. 329<sup>a</sup>): Dolazak Afrāsijāba s vojskom. (Po legendi). (Stihovi iz »Barzūnāme« = Teher. izd. X, str. 3211, bejtovi 2760–2779).
13. minijatura (na str. 370<sup>b</sup>): Kejhusrev i Šide razgovaraju prije dvoboja. (Stihovi Teher. izd. V, str. 1302, bejtovi 593–615).
- X. tabla: 14. minijatura (na str. 371<sup>a</sup>): Dvoboj između perzijskog kralja Kejhusreva i Afrāsijābova sina Šidea. (Stihovi u Teher. izd. V, str. 1303; bejt. 616 i dalje).
15. minijatura (na str. 416<sup>b</sup>): Sultan Mahmud u dvorskoj bašči. (Stihovi u Teher. izd. VI, str. 1555, bejt. 1027 i dalje).
- XI. tabla: 16. minijatura (na str. 417<sup>a</sup>): Luhrasp u borbi s Turcima. (Stihovi na minijaturi = Teher. izd. VI, str. 1557, bejtovi 1058–1082).
17. minijatura (na str. 453<sup>b</sup>): Šah *Behmen* ide u lov. (Stihovi iz »Behmen-nāme«).
- XII. tabla: 18. minijatura (na str. 454<sup>a</sup>): Šah *Behmen* i žena mu *Humāja* u dvorskoj bašči. (Stihovi iz »Behmen-nāme«).
- XIII. tabla: 19. minijatura (na str. 491<sup>b</sup>): Šah *Behmen* i žena mu *Humāja*, koja ga je naslijedila, (XVII. vladavina) u dvoru. (Stihovi iz »Behmen-nāme«).
20. minijatura (na str. 492<sup>a</sup>): Šah *Behmen* u lovu. (Stihovi iz »Behmen-nāme«).
- XIV. tabla: Posljednja (završna) strana epa Šahnāme, koja se svršava arapskim tekstom datuma prijepisa.

(Prva tri bejta su = Teher. izd. VII, str. 1918, bejtovi 1921, 1925 i 1926, a posljednja dva bejta nema u Teher. izd., a naravno ni završnog arapskog teksta).

Kako se to na samim reprodukcijama minijatura vidi, u njima preteže ljubičasta i blijedosmeđa boja za pozadinu (grund), otvorenoplava i tamnoplava boja za nebo, zelena boja za travu, dok na figurama dominiraju narančaste i blijedoplave boje.

Drugi kodeks grupe I bio bi *Hafizov zbornik pjesama (Divān-i [H]āfi[z])* najvećeg perzijskog liričara (»širāskog slavujā«). Numeriran je s br. A. 141. Ima tipične orijentalne korice od crne kože s trouglastim preklopcem. Na prednjoj i zadnjoj strani korica i na samom preklopcju nalaze se tipične perzijske minijature, koje prikazuju scene iz lova. Prvi list teksta ima ukrasne bordure zlatne i tamnoplave boje i jednu minijaturu na 1<sup>a</sup> strani, koja prikazuje scenu berbe voća. I dalje su tri strane ukusno i šaroliko ukrašene. Na str. 2<sup>b</sup> stoji prvi gazel »Elā yā ayyuha's - sāqī adir ka'san wa nāwilha ...« (Ej krčmaru! napuni pehar i dodaj mi ga ...), pa onda dolaze ostali s rimama na -a (elif) i t. d. Na četvrtoj strani, t. j. str. 3<sup>a</sup> su ukrasi (zlatna polja sa cvjetićima između razmaknutih redova teksta), ali je neko posljiye na širokom rubu napisao neku dovu (molitvu) i tako nagrdio ovu lijepu knjigu. Na idućim stranama je tekst nokviren sa pet tankih crnih linija, a među njima su ucrtane zlatne i tamnosmede deblje crte. Tekst je razdijeljen u dvije vertikalne kolone s prekidima. Ima u svemu 177 listova teksta 23<sup>5</sup>×16 cm, dok sam tekst zajedno s okvirnim crtama zaprema 16<sup>5</sup>×8<sup>5</sup> cm. Neko je posljiye uz odijeljene pjesme (gazele) crnom tintom stavio brojeve, ali kako nisam imao drugih izdanja Hafizova divana pri ruci, nisam mogao odgonetnuti u kojem smislu i sa kojom svrhom.

Iako je knjiga zbog vlage mrljava, tekst je vrlo dobro očuvan i čitljiv. Pismo je lijep i dosta krupan ta<sup>2</sup>liq. Najprije dolaze gazeli<sup>29</sup> zatim kit'e (fragmenti gazela), a pri kraju rubā'ije<sup>30</sup> (četverostisi) s rimama a b a.

Pri kraju, a ni drugdje, nisam mogao (pri letimičnom pregledu) pronaći prepisivača ni datuma rukopisa.

Kako prosječno svaka strana ima 10–11 distiha, izračunao sam, da u svemu ima oko 3500 distiha.

Mu(h)ammed Šams ad-dīn (H)āfi(z) Širāzi<sup>31</sup> umro je 1389. g. On znači vrhunac perzijske lirske poezije, uživa i danas neobičnu popularnost na Istoku, a preko Goetheova Zapadno-istočnog divana i drugih pjesnika utjecao je i na zapadne književnosti.<sup>32</sup>

Koliko je Goethe bio oduševljen Hafizom, vidi se, među ostalim, i iz ove njegove kitice:

»Sei das Wort die Braut genannt  
Bräutigam der Geist;  
Diese Hochzeit hat gekannt  
Wer Hafisen preist.«<sup>33</sup>

<sup>29</sup> Gazel je kraća lirska pjesma od 7 do 12 distiha. Stavni: F. Bajraktarević, *Uticaj Istoka na Cetea*, Beograd, 1938., (8<sup>o</sup>, 132 str.), str. 70.

<sup>30</sup> Pobljiže o rubajijama u studiji F. Bajraktarevića, *Fiedžerald i Omer Hajam u beogradskom stručnom časopisu Strani pregled*, god. I, broj 2, Juni 1927., str. 101–114.

<sup>31</sup> »*Uticaj Istoka na Cetea*«, str. 50.

<sup>32</sup> Isporedi za ovo čitavo poglavlje u spomenutoj knjizi »*Uticaj Istoka ...*«, str. 121–128.

<sup>33</sup> P. Horn, *Gesch. der pers. Literatur*, str. 114 i dalje. – »*Uticaj Istoka ...*«, str. 75.

Hafizov divan je u cijelosti prvi put preveo s perzijskog čuveni »otac orijentalistike« Josef v. Hammer-Purgstall.<sup>34</sup> Hafiza su prevodili orijentalni i zapadni narodi.<sup>35</sup>

Treći je kodeks *Kitāb-i Hamsa-i Hosrau* (»Husrevova Petorka«) t. j. pet spjevova *Emira Hosrava*, i to

- a) Ma(t)āli° al- anwār (Ishodi svjetlosti),
- b) Širin wa Hosrau (Širina i Husrev),
- c) Medžnūn wa Leylā (Medžnun i Lejla),
- d) Āyine-i iskenderi (Aleksandrovo ogledalo) i
- e) Hešt bihišt (Osam rajeva).

Emir *Hosrau* je najpoznatiji perzijski pjesnik Indije (1253–1325), koji se najviše proslavio baš ovom zbirkom svojih pet spjevova.<sup>36</sup>

Ovo djelo Ottenfelsove zbirke nosi broj *A 152*. Originalne tipične orijentalne korice s produženim preklopcem od kože kasnije su oblijepljene zelenim platnom. Iza debljeg i tanjeg okvirnog praznog lista 1<sup>a</sup> strana teksta urešena je sa tri vertikalno položene rozete po sredini strane poput medaljona, od kojih je srednja rozeta velika, gornja i donja jednako malene. U njima je invokacija »Bismillāh« (Uime Boga), kufi-pismom, a u srednjoj velikoj rozeti (medaljonu) zlatom pisani tekst, koji sadržava ime kaligrafa *H°adže Badr ad-dina* i oznaku, da je pisano (prepisano) u g. 827<sup>b</sup> (1423). Pored pet pečata (muhura), valjda raznih posjednika knjige, dodan je kasnije dosta prostim rukopisom naslov knjige sa svih naprijed navedenih pet spjevova, s jedinom razlikom, što petu knjigu pod e) naziva *Bahrām-nāme*. Strane 1<sup>b</sup> i 2<sup>a</sup> urešene su ornamentikom u zlatnoj i plavoj boji, tipične za početne dvije strane orijentalnih sjajno ukrašenih knjiga. Na kićenom natpisnom polju nalazi se naslov pisan kufanskim pismom: *Kitāb-i ma(t)āli° al-anwār*. Ova prva knjiga ima 84 lista teksta. Na str. 85<sup>b</sup> imamo opet ukrasnu glavu (»unwān«) sa zlatnim natpisom u kufi pismu: *Kitāb-i Širin wa Hosrau*. Ova se knjiga završuje na str. 188<sup>b</sup>.

<sup>34</sup> Wurzbach, *Lexikon*, Bd. VII, str. 274; — »*Uticaj Istoka ...*« str. 52.

<sup>35</sup> I Orijentalna zbirka Jugoslavenske akademije u Zagrebu ima Hafizov divan kao kodeks br. 202, 949, 776 i 1585 (dar dra. Bašagića) i jedan fragmenat od šest listova pod br. 1841. Dok su kodeksi 202, 949 i fragmenat 1841 samo u perzijskom originalu, dotle su brojevi 776 i 1585 turski prijevod između perzijskih stihova. Ni jedan od navedenih kodeksa nije na žalost bez praznina. Tako je na pr. br. 202 bez početka i s jednom prazninom između 41. i 42. lista; br. 949 ima jednu prazninu između listova 84 i 85; br. 776 je bez početka i svršetka i s još nekoliko praznina u samoj knjizi. I sam dar dra. Bašagića, kodeks br. 1585, nema svršetka. Zatim Orijentalna zbirka ima pod br. 249 Hafizov divan gazela, koji nema početka.

Ovom prilikom navodim, da Orijentalna zbirka ima i turske komentare Hafizovu divanu, i to: kodeksi br. 231 i 950 i jedan fragmenat br. 877<sup>II</sup>. Komentar br. 231 je bez početka i svršetka, a misli se, da mu je komentator *Suṣūrī*. U kodeksu br. 950 nedostaju u samom tekstu više listova. Autor toga komentara je *maulānā Mu(s)(t)afa Sam'ī*. Udará u oči, da Orijentalna zbirka nema *Sudijeva* komentara Hafizovu divanu.

<sup>36</sup> P. Horn, *Gesch. der pers. Literatur*, str. 188.

Na str. 189<sup>b</sup> opet ukrasna glava ('unwān), u istom kūfi-pismu plavim mastilom natpis treće knjige: Madžnūn wa Laylā. Ovo se djelo završava na str. 253<sup>b</sup>. – Na str. 255<sup>b</sup> opet slična ukrasna glava sa zlatnim natpisom Āyine-i iskenderī. Svršetak je na str. 362<sup>b</sup>. – Na str. 363<sup>b</sup> neobično decentna ukrasna glava sa kūfi-natpisom pisanim bijelim mastilom: Hešt bihišt. – Na str. 444<sup>b</sup> završuje se peti spjev, a time i cijela »Petorka«. Kodeks je pisan ta'liq pismom, i svih pet spjevova ima otprilike 17.000 distiha.

Pri koncu kodeksa je crvenom tintom zabilježeno, da je prijepis dovršen u svanuće<sup>37</sup> ramazanskog bajrama 827<sup>h</sup> (1423) i da ga je prepisao »rob (božji) Mas'ūd«.

Četvrti kodeks br. 144 nosi naslov: Kulliyāt-i Šeyh Sa'di (Sabrana djela Šejh Sa'dija). Ukoričen je u tipične orijentalne korice od kartona presvučenog kožom pa poslije ulijepljen u zeleno platno, da bi se korice bolje očuvale. Prvi okvirni list nosi br. 134 na futralu knjige, koji je također kožom oblijepljen, a onda popravljeno olovkom na br. 144. Na prvom listu teksta, i to na str. 1<sup>b</sup>, nalazi se tipična zlatna i plavom bojom ukrašena glava ('unwān): dok na zlatnom, za natpis određenom polju, nema naslova, nego je gornji naslov na futralu knjige.

Tekst na daljim stranama uokviren je crtama, među kojima je najdeblja zlatna. Tekst u okviru razdijeljen je u jednu široku i drugu usku kolonu. Gdje su stihovi, tu je široka kolona razdijeljena u dvije kolone. U užoj koloni je koso pisani tekst kao marginalija. Prvih 25 listova i jedna strana je proza. Na str. 26<sup>b</sup> počinje »Kitāb-i gulistān« (»Ružičnjak«). Iza 75 listova str. 76<sup>a</sup> je prazna, a 76<sup>b</sup> je ostavljena do polovice prazna, vjerojatno je kasnije trebala biti slikovito izrađena natpisna glava. Tako je isto str. 143<sup>a</sup>, valjda s istoga razloga, ostala do polovice prazna, kao što je to bilo i na stranama 311<sup>b</sup> i 323<sup>b</sup>.

U svemu je 344 lista (27<sup>2</sup>×16<sup>5</sup> cm) teksta. Pismo je ta'liq. Arapske rečenice pisane su nashī pismom. Djelo nije paginirano, ali svaka »b« strana ima custos paginae (rābi[t]e). Na str. 222<sup>b</sup> u završnom obrnutom trokutu je tekst, iz kojeg se vidi, da su dovršene šale i dosjetke (mu-(d)(h)ikāt) Šeyh Mu(s)li(h) ad-dīn Sa'dija u nedjelju 21. ševāla 1018<sup>h</sup> (1609) i da je prepisivač Mu(h)ammad ibn Džarir 'Alī Isfarandžāni (?)<sup>38</sup>

Peti kodeks br. 145 »Gulistān we Bōstān« (»Ružičnjak i Voćnjak«) od Šejh Sa'dija. Knjiga je ponovo preuređena i uvezana u marmorirano-smeđe kaširani karton. Nije paginirana, nego su bile custos paginae (rābi[t]e), koje su pri ukoričavanju uglavnom odrezane. Sadašnja obrezana veličina strana je 25<sup>7</sup>×15<sup>2</sup> cm. Papir je sivkasto-bijel, hrapav i slabe kvalitete. Pismo je ta'liq, koje malo naginje na nashī. Rukopis je dosta

<sup>37</sup> U arapskom tekstu »fi (s)a(h)watic«.

<sup>38</sup> Čitanje ove posljednje riječi nije sigurno, ali je vjerojatno, jer se područje Isfaraanga nalazi jugozapadno od Margīnāna u Turkeštānu; isporodi W. Geiger & Kuhn, Grundriss der iranischen Philologie, Bd. II (Strassburg 1896-1904), str. 269 pri dnu.

lijep. Knjiga je bila prilično oštećena. Na prvim stranama, valjda zbog vlage i velike higroskopičnosti papira, tinta je rasrta, ali je tekst još prilično čitljiv. Strane 1<sup>b</sup>, 2<sup>a</sup> i 2<sup>b</sup> malo su i u tekstu oštećene. Kao naslov na str. 1<sup>b</sup> je samo »Bismi'llahi'r-ra(h)māni'r-ra(h)im« (»U ime Boga milostivoga i milosrdnog«). Rukopis ima skoro svudje po rubovima bilješke, također na perzijskom jeziku. Mastilo je crno, samo su početne riječi alineja crvenom tintom pisane. Iz teksta na stranama 99<sup>b</sup> i 100<sup>a</sup> čita se da je dovršen Gulistān od Šejh Mu(s)li(h) ad-đin Sa'dija iz Širāza, pa onda crvenom tintom tekst, iz kojeg se vidi, da je prepisan 1152<sup>b</sup> (1739).

Str. 100<sup>b</sup> počinje se stihovima, i tako ide dalje do posljednjeg 114. lista.

Na str. 114<sup>b</sup> stoji, da je »Kitāb-i Bōstān« prepisan 1158<sup>b</sup> (1745). U proznom dijelu, t. j. u Gulistānu, ima petnaest redaka na svakoj strani, ponegdje i manje, dok u onom dijelu rukopisa, koji je isključivo u stihovima, t. j. u Bōstānu, broj redaka na jednoj strani kreće se između 15–17.

Šejh Mu(s)li(h) ad-đin Sa'di rodio se u Širāzu 1184. i umro 1291. g. On je najpopularniji moralista na Istoku. Bōstān i Gulistān su mu glavna djela didaktičko-moralističkog karaktera. Bōstān je pjesnički jači, dok je Gulistān poradi priča u prozi popularniji, jer mu je i jezik lakši. Sa'di je svakako najpopularnija pojava u orijentalnoj literaturi. Njegova djela su svuda poznata i raširena na Istoku, a po ugledu koji uživa kao patrijarh perzijskih pjesnika podsjeća donekle na Goethea.<sup>30</sup>

<sup>30</sup> P. Horn, *Gesch. der pers. Literatur*, str. 172. — F. Bajraktarević, *Uticao Istoka na Getea*, str. 83/84 i napomene. — Prof. Bajraktarević je preveo i kraće odlomke iz Sa'dijeva Gulistana u *Srpskom književnom glasniku*, knjiga XVIII, br. 5, od I. VII. 1926., str. 346–348.

U sarajevskom časopisu *El-Hidaje*, III. godište (1939/40) na str. 14. i 158. nalazi se nekoliko odlomaka iz Gulistana, što ih je preveo F. Hadžibajrić, ali nije naveo, da li je s perzijskog originala.

Da je Sa'di i u našim krajevima bio popularan, može se zaključiti iz činjenice, što u Orijentalnoj zbirci rukopisa Jugoslavenske akademije u Zagrebu ima znatan broj kodeksa Sa'dijeva Gulistana, pa i komentara turskih i arapskih, i to: br. 37, 59, 503, 687, 688, 1382, 1590 (dar dra. Bašagića), 1762 i 1767, kojemu nedostaje početak i svršetak. Svih ovih devet kodeksa Gulistana su samo u perzijskom tekstu, dok su kodeksi br. 773 i 1464 protkani s turskim prijevodom između redaka perzijskog teksta Gulistana. Br. 773 nema početka ni svršetka te ima praznina i u samoj knjizi. Br. 1464 je bez svršetka.

I komentari Gulistana su zastupani u većem broju. Tako Orijentalna zbirka ima turske komentare od maulana Mu(s)(t)afe Sa'me'ija pod br. 260, 396, 1089, 1256 i br. 371, koji je turski komentar Gulistana od drugog (starijeg, t. j. onoga iz XV. vijeka) Sa'me'ija. Ovaj nema početnih 16 listova. Osim broja 1256, koji je bez svršetka, svi su kompletni.

Arapski komentari Gulistana su kodeksi br. 96 (s prazninom poslije 82. lista), br. 587<sup>II</sup> (nema početka), br. 740, br. 951 (autograf) i br. 1456 (s prazninom iza osmog lista). Svim je tim arapskim komentarima Gulistana auter Mu(s)li(h)uddin Mu(s)(t)afā

Šesti kodeks nosi broj Ottenfelsove biblioteke A 121: *Diwān-i Džāmi* (*Džamijev zbornik pjesama*). Potpuno ime pjesnika glasi: *Nūr ad-dīn Abd ar-Rahmān Džāmi* (1414–1492). On je bez sumnje vrlo nadaren pjesnik i mnogostran pisac, koji je ostavio tri zbirke (diwana) lirskih pjesama, zatim romantični epos »Jūsuf i Zuleyhā« i druge spjevove. Kao prozni pisac on je napisao svu silu značajnih etičkih, mističkih, grama-tičkih i drugih djela. Džamija su prevodili kod Nijemaca najprije Rück-kert, zatim Rosenzweig i Wickerhauser.<sup>40</sup>

Poslije Džamija je prava pjesnička umjetnost u Perziji bila pokopana i svedena na beznačajne imitacije sedam velikih klasika Perzije<sup>41</sup> (Fir-dūsi, Enweri, Nizāmi, Džalāl ad-dīn Rūmi, Sa'di, (H)āfiz i Džāmi).<sup>42</sup>

I ovaj Ottenfelsov kodeks je ukoričen u tipične orijentalne korice od kože. Na prvom listu teksta na »b« strani nalazi se kičena natpisna glava s pozlatom, plavom bojom i malo crvene boje. Na zlatnom polju srebr-nim mastilom piše »Diwān-i Džāmi«. Svega je 128 listova teksta i po dva okvirna lista na prednjoj i zadnjoj strani knjige. Veličina listova je 18<sup>7</sup>×11<sup>2</sup> cm, pismo ta'liq. Strane su uokvirene sa tri tanke crne crte i jednom debljom zlatnom crtom. Tekst je smješten kao stihovi u dvije kolone i zaprema plohu od 12<sup>2</sup>×7 cm. U svemu će biti oko 3.500 distiha.

ihu Šar-bān as-Surūrī, koji je umro 969<sup>h</sup> (1561), dok je autograf br. 951 napisao 961<sup>h</sup> (1553), dakle osam godina prije svoje smrti.

Osim toga Orijentalna zbirka ima pod br. 1058 turski komentar Predgovora Gulistana od Lāmicija.

Orijentalna zbirka ima također mnogo rukopisa Sadijeva Bostana, i to: brojevi 78, 94, 284, 689, 781 (ima više praznina u tekstu), 1397 (prepisao ga Mostarac Islām Bū-stāni), 1398, 1591 i 1156<sup>1</sup> (bez početka i svršetka). Kodeks br. 60, koji nema početka, ima i turski prijevod ispod strofa.

Komentara Bostana ima u svemu tri na turskom jeziku: br. 213 po svoj prilici od Sururija, br. 977 kao prijepis iz autografa Mu(s)(t)āfa Šamejja, ali je bez početka (nema prvih 71 distiha) i ima praznina poslije listova 148, 171 i 375. Treći je br. 1096, bez početka i svršetka, te se čini, da nije od Šamejja.

<sup>40</sup> Orijentalna zbirka Jugoslavenske akademije ima priličan broj Džamijevih djela. Tako ima jedan kompletan Džamijev divan pod br. 1581, poklon dra. Bašagića. Zatim ima dva fragmenta divana i to: br. 120<sup>1</sup> kao »Diwān-i ewwela. (»Prvi divān«) ili »Fāti(h)at aš-šabāb« (»Početak mladosti«), koji sadržava gazele od »silifa« do »dalac«, dakle je bez svršetka. Isto tako kodeks br. 295 je »Fāti(h)at aš-šabāb« bez svršetka.

Džamijev romantični ep »Jūsuf i Zuleyhā« pod br. 1586 je također poklon dra. Bašagića Orijentalnoj zbirci. Nadalje Orijentalna zbirka ima četiri kodeksa Džami-jeve zbirke raznih anegdota u prozi i stihu pod naslovom »Bahāristān« (»Cvijetnjaka«), i to: br. 257, 286, 332, 1709 i pod brojem 936 turski komentar Baharistanu od Mu(s)(t)āfa Šamejja. – Poblize o Bahāristānu u Uvodu francuskog prijevoda od Henria Masséa pod naslovom »Le Béharistan« (Paris 1925).

K tomu Orijentalna zbirka ima još i ova Džamijeva djela: pod br. 561 (nema listova od 118 do 127) i 701 »Naqd an-nu(s)u(s) fi šar(h)-i naqš al-fu(s)u(s)«. Ovo je komentar djelu Muhyi ad-din al-ʿArabija. Pod br. 729<sup>1</sup> »Šar(h) al-qa(s)idat al-hamriyya« ili »Lawāmi« (»Komentar pjesmi o vinu« ili »Pojava sjaja odn. svijetla«) i konačno pod br. 1471 »Sub(h)at al-abhār« (»Krunica – čislo pravednih«), koje je djelo Džamija posvetio sultanu Baygari. Taj je kodeks pisan veoma lijepim ta'liq pismom, a među stihovima je cijela knjiga ukrašena pozlatom. Ima na početnoj strani minijaturu, na kojoj su lica figura namjerno brisana. Kodeks ima više praznina u samoj knjizi.

<sup>41</sup> P. Horn, *Geschichte der persischen Literatur*, str. 123–126 i str. 176.

<sup>42</sup> *Ibidem*, str. 55.

Djelo je vrlo dobro očuvano, iako se opaža, da je vješta restauratorska ruka ispravila pojedine oštećene rubove strana.

Divan sadržava gazele, kit'e i rubaije.

Nisam mogao pronaći ime prepisivača ni datum prepisivanja.

Sedmi kodeks br. A 140 je Džamijev romantički ep »*Jūsuf we Zulejha*«, kome je predmet poznata starozavjetna legenda o prekrasnom Josipu. Tu je temu obradilo više (u svemu 18) perzijskih pjesnika, a prvi je po kronološkom redu *Firdūsī* (isporedi uvod u prijevod Rustema i Suhraba, str. XLI do XLVII).

Kožnate korice toga kodeksa urešene su reljefnim ukrasnim poljima s pozlatom, crvenom, plavom i tamnosmeđom bojom. Samo je prevojni preklapac otkinut.

Na drugom zaštitnom okvirnom listu na str. »b« nalijepljen je list s minijaturnom slikom, uokvirenom tipičnim zlatnim i plavim ukrasima, karakterističnim za luksuzno opremljene početne strane orijentalnih knjiga. Suprotna je strana 3<sup>a</sup> u skladu s opisanom. Obadvije minijature prikazuju scenu iz lova.

Str. 3<sup>b</sup> ukrašena je živim zlatnim, tamnoplavim i svijetloplavim bojama, koje pored drugih boja pretežu u tipičnoj početnoj naslovnoj glavi. Tekst je smješten u praznine među zlatnim kićenim ukrasima, pa se tako nastavlja i na str. 4<sup>a</sup>. Isto su tako strane 4<sup>b</sup> i dalje omeđene debljim plavim, zlatnim i smeđim linijama, a taj okvir je duž sredine razdijeljen isto tako debelim zlatnim stupom među dvije zelene crte. Po tom zlatnom stupu su crne šare. Pojedina su poglavlja ispisana na zlatnom okićenom polju bijelim mastilom. Sve je vrlo lijep ta'liq i na perzijskom jeziku. Na stranama 37<sup>b</sup>, 71<sup>b</sup>, 106<sup>b</sup> i 147<sup>b</sup> nalaze se dalje minijaturene slike, kojih prema tome u cijeloj knjizi ima šest.

Posljednja strana teksta je nalijepljena na jedan prazni okvirni list. Djelo ima 171 list teksta 21<sup>2</sup>×13 cm veličine. Sam tekst s okvirnim linijama zaprema plohu od 7<sup>2</sup>×14<sup>8</sup> cm. Kada je knjiga zatvorena, vidi se na podložnoj strani reza kasnije crnom tintom ispisani naslovni tekst: »*Jūsuf Zulejhā Mu(s)awwar*«, t. j. »Ilustrovani Jusuf i Zulejha«.

Korice su dosta oštećene, pa i sama knjiga nije baš najčistija, jer ima na mnogim listovima mrlja. Uza sve to je kompletna, čitljiva i dobro očuvana. Samo se teške crte, kojima je omeđen tekst, rado sljepljuju, pa se kod prelistavanja listovi na tim linijama često cijepaju.

Na žalost nisam pronašao datuma prijepisa ni imena kaligrafa.

»Jusufa i Zulejhu« od Džamija preveo je V. v. *Rosenzweig*, »Joseph und Suleicha, historisch romantisches Gedicht aus dem Persischen des Mawlana Abdurrahman Dschami übersetzt und durch Anmerkungen erläutert, Wien 1824.« Ovaj njemački prijevod sadržava i perzijski tekst.

Ima engleski prijevod u stihovima od R. T. H. *Griffitha* »*Jusuf and Zulaikha*«, London 1882.<sup>43</sup>

<sup>43</sup> E. E. Berteljs, *Očerk istorii persidskoj literaturi*, Lenjingrad 1928. Isporedi pri kraju ovog djela bibliografiju djela o perzijskim piscima pod br. 186 i br. 187. - P. Horn, *Gesch. der pers. Literatur*, str. 189 i dalje.



Osmi kodeks br. A 147 (prije je bilo A 137) »*Diwān-i (h)azret-i Emīr Šāhi*« (»Zbornik pjesama Emira Šahija«) djelo je perzijskog pjesnika, koji je potomak Serbedār dinastije u Sebzewārū (pokrajina Horosān). Umro je 1453. g. Kako je poznato, njegove su pjesme uglavnom imitacije velikog perzijskog klasika (H)āfi(z)a.<sup>44</sup>

Taj je kodeks obnovljen (restauriran) i onda ukoričen u smeđe marmirani karton.

Str. 1<sup>b</sup> nosi na zlatnom polju natpisne glave crvenom tintom pisani predaji naslov, unaokolo urešen ornamentikom, u kojoj pored zlatne preteže plava boja. Natpisna je glava, valjda zbog vlage, izbrisana pa se otisnula na suprotnoj strani i tako su postala nečitljiva tri distiha te strane. Tekst je obrubljen plavom debelom crtom i jednom zlatnom među dvije dvostruke tanke paralelne crne crte i onda još jedna tanja zlatna crta između dvije crne tanke.

Po formi i po broju distiha (7, 5, 3 pa čak i 2 distiha) većinom se radi o gazelima ili odlomcima gazela. Pismo je ta'liq a mastilo svugdje samo crno. Samo su razdjelne horizontalne linije između gazela tanje zlatne linije među dvije tanke crne crte. U svemu ima 51 list teksta 15×23 cm. Listovi nisu numerirani, a oznake prenošenja (custos paginae) očigledno su pri uvezivanju odrezane i samo na nekim stranama ostale. Na koncu djela, na str. 51<sup>a</sup>, čita se, da ga je kaligraf 'Imād al-(H)useynī prepisao u mjesecu džumāda'l-āla 955<sup>h</sup> (1548).

Papir je slab, prljavo bijel, pogđegdje su mrlje od vlage. Na nekim mjestima tekst se otisnuo na suprotnoj strani i tako je ponegdje zamrljan i tintom. Uglavnom je sve čitljivo, i knjiga je vješto obnovljena.

Deveti kodeks je »*Kitāb-i anwār-i Suhayli*« (»Svijetla zvijezde stajalice – Canopus«), kojemu je pisac (H)useyn Wā'i(z) al-Kāšifi. Ovaj kodeks nosi br. 132 (prije 142).

Knjiga je u kožnatom orijentalnom uvezu s utisnutim zlatnim ornamentima i zlatnom pletenicom unaokolo. Pored toga ima još i kožnati futral.

Tekst broji 431 list veličine 24<sup>a</sup>×16 cm, obrubljen je sa četiri tanke crne crte, među kojima i jedna deblja od zlata. Papir je bijelosmeđ i dosta tanak (indijski papir?). Ovako obrubljen tekst ima dimenzije 15<sup>7</sup>×9<sup>5</sup> centimetara.

Naslovne početne strane su 1<sup>b</sup> i 2<sup>a</sup>. Urešene su bordurama pretežno zlatne i plave, a nešto malo crvene i crne boje. U gornjoj zlatnoj rozeti bijelim mastilom stoji: »*Kitāb-i anwār-i Suhayli*«; a u rozeti pri dnu strane: »*Maulānā Kamāl ad-dīn (H)useyn*«. Na str. 2<sup>a</sup> također su dvije takve rozete u vrhu i u dnu strane s tekstom, koji je po svojoj vrsti pisma »sulūs«. Iz rozete pri dnu ove strane vidi se nastavak imena autora *al-Kāšifi*. Na stranama 1<sup>b</sup> i 2<sup>a</sup> su po četiri retka, među kojima su zlatni ornamentni ukrasi.

<sup>44</sup> Isporedi također *Horna*, str. 123.

Arapski su citati pisani plavim ili zlatnim mastilom, a perzijski tekst crnim. Vrsta pisma je ta'liq. Na svakoj je strani četrnaest redaka proze.

Djelo je iskičeno (iluminirano) trideset i jednom minijaturom. Miniature prikazuju motive pojedinih basni u slikama, veoma su uspjele, a nalaze se na ovim stranicama kodeksa: 12<sup>b</sup>, 22<sup>b</sup>, 28<sup>b</sup>, 33<sup>a</sup>, 43<sup>a</sup>, 48<sup>a</sup>, 53<sup>b</sup>, 66<sup>b</sup>, 73<sup>a</sup>, 88<sup>b</sup>, 105<sup>a</sup>, 112<sup>a</sup>, 114<sup>b</sup>, 138<sup>b</sup>, 153<sup>b</sup>, 169<sup>a</sup>, 180<sup>b</sup>, 201<sup>a</sup>, 219<sup>b</sup>, 235<sup>b</sup>, 244<sup>a</sup>, 258<sup>b</sup>, 272<sup>a</sup>, 282<sup>a</sup>, 291<sup>a</sup>, 317<sup>a</sup>, 340<sup>a</sup>, 349<sup>b</sup>, 368<sup>a</sup>, 388<sup>a</sup>, i posljednja na str. 409<sup>b</sup>.

Iz završnog teksta na kraju 436<sup>a</sup> stranice razabira se, da je knjiga dovršena u petak 12. džumāda'l - āhire 925<sup>b</sup> (1519.). Vrlo je dobro očuvana, ponegdje vješto restaurirana. Negdje od sredine i sve do kraja u gornjem nutarnjem rubu listovi su protočeni crvom, ali tekst nije zahvaćen. Korice su i iznutra oblijepljene tamnosmeđom kožom sa sličnim ukrasima i ornamentima, kao što su i izvanjske strane korice, ali s manje zlata, i to samo na rubovima, dok su nutarnje plohe plave boje.

U knjizi je umetnut arak papira, na kojem su zabilježena dva stiha, u samom arku je pridodan fragmenat goticom s naslovom: »Fabeln die im persischen Humajunname enthalten sind.« Ispod toga:

Der Löwe und der Stier  
Der Affe(?) und der Holzhauer  
Der Fuchs und die Trommel  
Der Einsiedler und der Dieb  
Die Schlange und der Raabe  
Der Fischreihher und .... (druga riječ nedostaje)  
Der Haas und der Löwe (ovdje je papir otkinut).

»Svijetla Kanopusa«, o kojima je upravo bilo govora, predstavljaju najpoznatije perzijsko djelo u kičenoj prozi, izmiješanoj stihovima. U stvari je to bombastična obrada knjige indijskih basni od *Bidpaja* (Vidyapati), koje su u arapskoj obradi poznate pod imenom »*Kalila i Dimna*«. Pisac ove perzijske obrade, spomenuti Wā'i(z) Kašifi umro je 1504., odnosno 1505., a rodom je iz Sezbevāra.<sup>45</sup> Za sultana Husejna Bayqare<sup>46</sup> (vladao od 873<sup>b</sup> - 913<sup>b</sup> - =1468 - 1507.) bio je propovjednik (wā'i(z)) u Heratu.<sup>47</sup> Osim toga djela napisao je i komentare nekim partijama iz Qur'ana. U posebnim djelima opisao je mučeničku smrt Muhamedovih unuka Hasana i Husejna kod Kerbele. Kašifi je također autor epistografskog djela, »*Mahzan al- Inšā'*«, koje ćemo kao šesnaesti kodeks još opisati, i još mnogih drugih djela.<sup>48</sup>

*Deseti kodeks* Ottenfelsove zbirke nosi broj *A 146* (136) i predstavlja verziju indijskih basni »*Kalila i Dimna*« na perzijskom jeziku prema sastavu i preradi od 'Abdullāh ibn al- Muqaffa' na arapskom jeziku.

<sup>45</sup> P. Horn, *Gesch. der pers. Literatur* (Die Literaturen des Ostens, Bd VI, str. 213. - Rieu, *Cat.*, str. 9 i 756<sup>a</sup>).

<sup>46</sup> E. I., *Bd II*, str. 364 drugi stubac i str. 365.

<sup>47</sup> E. I., *Bd II*, str. 317.

<sup>48</sup> Frākeri Š. Sāmi-Bey, *Qāmūs al-a'lām* (Q. A.) III, str. 1960 i V., str. 3810 i 3811. - Rieu, *Cat.*, str. 9<sup>b</sup>, 11<sup>a</sup>, 11<sup>b</sup>, 152<sup>b</sup> i 528<sup>b</sup>, zatim 44<sup>a</sup> i 443<sup>b</sup>.

Tu je knjigu mudraca u formi zabavnih i poučnih priča indijskog filozofa Bidpaja najprije na arapski jezik preveo u stihu arapski pjesnik Lāhiqī, ali je poslije taj prijevod zasjenjen arapskim izdanjem u prozi spomenutog Ibn al-Muqaffa'a, koji je sam bio Perzijanac, pa primivši islam, nastavio svoj spisateljski rad na arapskom jeziku. Taj daroviti pisac bio je g. 145<sup>b</sup> (727.) u trideset i šestoj godini života zvjerski na vatri spaljen, jer se tobože utvrdilo, da je samo naoko primio spasonosnu islamsku vjeru, a u stvari da je i nadalje ostao vjeran svojoj djedovskoj vjeri Zoroastrovoj.<sup>49</sup>

Na tom našem primjerku, koji je poslije obnovljen (restauriran), obrezan i ukoričen u smeđe marmorirane kartonske korice, nalijepljena je na hrptu bijela etiketa s njemačkim natpisom »Ethisches Werk«. U početku i prema kraju knjige odrezane su prijenosne riječi (rābi(t)e), dok su u sredini knjige ostale. Papir je nešto bolji, tuzgavo bijel s malo sjaja. Pismo je nashī i vokalizovano. Istaknuti su natpisi u pismu vrste sulus, pisani zlatnim mastilom kao i arapski citati, od kojih su mnogi pisani i crvenom tintom. Ta se crvena tinta skoro svugdje otisnula na suprotnoj strani, pa je tako često tekst postao teže čitljivim. Ima ponegdje i mrlja od vlage. Uglavnom je rukopis dobro očuvan.

Na praznoj strani 1<sup>a</sup> su dvije zabilješke i dva otiska potpuno nečitljivog pečata (muhura). Iz jedne teško čitljive bilješke moglo bi se naslutiti, da je pisac rukopisa Mu(h)ammed 'Abdullāh Mūsāzāde, a iz druge se jasno vidi, da je knjiga bila vlasništvo sayyida (S)adrija. Str. 1<sup>b</sup> počinje se krupnim zlatnim sulus pismom pisanim »Bismillāh«. Jezik je perzijski, ima nešto arapskih citata. Na prvih šesnaest listova tipični uvod sa hvaljenjem Boga, Muhameda i cara. Na str. 17<sup>a</sup> crvenom tintom tekst, iz kojeg razabiramo, da je početak knjige ispričan po uzoru i rasporedu 'Abdullāh ibn al-Muqaffa'a, kako smo to već naprijed istakli. Na str. 17<sup>b</sup> čitamo, da su mudraci nazvali to djelo »At-tadžārub liqā' al-'uqūl« (»Iskustvo je prepirka raznih pameti«).<sup>50</sup>

Odmah u prvom retku str. 24<sup>b</sup> vidimo, da se deset poglavlja odnose na indijsko porijeklo knjige »Kalila i Dimna«, a šest drugih su iz perzijskog područja (dāhēt), a nadovezuju se na mudre riječi Buzurdžmihra.<sup>51</sup> Nakon toga dolazi popis svih 16 poglavlja pa prelazi i na str. 25<sup>a</sup>, ispisani zlatnim i crvenim mastilom. Dalje se nastavlja tekst crnom tintom.

<sup>49</sup> C. Brockelmann, *Gesch. der arab. Literatur* (Die Literaturen des Ostens, VI, str. 96. — Frāšerī Š. Sāmī, *Q. A.*, I, str. 669.

<sup>50</sup> *Wahrmund, Arapski rječnik*, s. v. »laqa'a« III = mit Worten zu überwinden suchen; Disputer avec qn. (Belot).

<sup>51</sup> Prema Š. Sāmī *Q. A.*, II, str. 1307, Buzurdžmīhr je čuveni vezir sasanidskog vladara Nūšīrvāna, poznat kao mudar i uman. Pored mnogih njemu pripisivanih mudrih rečenica i postupaka nabavio je iz Indije mnoge knjige, da se prevedu na pehlevijski (srednoperzijski) jezik. Dugo je živio, a umro je 580. ili 590. po n. e. — Danski orijentalista *Arthur Christensen* napisao je posebnu studiju *Legenda o mudrom Buzurdžmīhru* u časopisu *Acta Orientalia*, VIII, 81.-128. — *F. Bajraktarević, Rustem i Suhrab*, str. LVIII pri dan.

Rukopis ima 266 listova teksta, dimenzije  $23^5 \times 15^5$  cm. Tekst od sedamnaest redaka na strani zauzima plohu od  $15^5 \times 8^8$  cm i nije obrubljen linijama niti ima na rubovima kakvog teksta ili bilježaka.

Knjiga se završuje bez navođenja pisca ili prepisivača i bez oznake datuma.

*Jedanaesti kodeks* pod br. A 150 je t. zv. »Humāyūn – nāme«, a to je u stvari turska verzija (prijevod) knjige indijskih basni »Kalila i Dimna«. Djelo je poslije uvezano u smeđe marmorirane kartonske korice, koje su na hrptu malo naderane. Listovi su pri ukoričavanju obrezivani, pa je većinom i kasnija numeracija listova odsječena. Sadašnja im je dimenzija  $20^1 \times 13^4$  cm, dok sam tekst ima demenzije  $15 \times 8$  cm. Tekst je obrubljen zagasito crvenom crtom.

Na pet prvih listova je pregled sadržaja (fihrist) te zajedno s tekstom ima knjiga 447 listova.

Papir je bijel i prelazi malo na smeđe, ali je veoma higroskopičan, zbog toga je tekst ili zamrljan ili je s jedne strane otisnut na drugu suprotnu. Stoga se rukopis teže čita, iako je inače dobra vrsta pisma nashī. Uzeto je crno mastilo, samo su tačke među rečenicama i druge oznake zagasito crvene boje kao i okvirna linija. Na završetku djela čitamo, da ga je s perzijskog na turski preveo 'Ali efendi, sin (S)āli(h) a Čelebije, i da mu je dano ime (vjerno prevedeno: »jedan glas iz nevidljivog svijeta« – hātif-i gaybī – dao je ime) »Humāyūn – nāme«. Svaka strana ima dvadeset tri retka proze, protkane tu i tamo kojim stihom i citatom. Na predzadnjoj strani teksta je kraj prijevoda i napomena, da je djelo prepisao Mu(h)ammed Šerifi ibn al- (H)ādždž (H)asan za 58 dana, i to 28. safera 1155<sup>b</sup> (1742.).

Poblizim pregledom uvoda knjige utvrdio sam, da je perzijski original toga turskog prijevoda naprijed opisano djelo »Anwār-i Suhaykī«, kome je pisac (H)useyn 'Ali al- Wā'i(z), poznat pod imenom Kāšifi.<sup>52</sup>

<sup>52</sup> Orijentalna zbirka Jugoslavenske akademije u Zagrebu ima pod br. 22 potpuni i dobro očuvani rukopis te iste »Humāyūn-nāme« od 'Ali ibn (S)āli(h)a, poznatog pod imenom 'Ali Čelebī ili Wāsi' 'Alisi. (Isporedi: Rieu, *Kat. turskih rukopisa*, str. 227. Or. 1133). Prevodilac je to djelo posvetio sultanu Sulejmanu Veličanstvenom. Ovak kodeks je prepisao 'Ali Mir ibn al-(H)ādždž Bālī as-sarāyī (Sarajlija) u Huseyvegovoj tekiji (zāviji) u Sarajevu mjeseca zu'l-kāde 1026<sup>b</sup> (1617). Pored ove kompletne ima Orijentalna zbirka pod br. 1529 jednu Humajunnamu, koja nema evršetka. Kodeks br. 14<sup>III</sup> je skraćeni turski prijevod djela »Anwār-i Suhaykī«, posvećen sultanu Ahmedu III., i nosi naslov »Zuhdat al-esmāre« (»Izbor pripovijetki«). Autor toga prijevoda je 'Osmān zāde A(h)med Tā'ib († 1136<sup>b</sup> = 1724). Interesantno je, da se odmah u početku ovog prijevoda konstatira, kao što se i u kodeksu br. 22 slično navodi, kako je zauzimanjem amira Suhaylija, jednog od knezova (emirā) sultana Huseyna Bayqare, ovo djelo (Kalila i Dimna) bilo prevedeno najljepšim riječima i veoma konciznim stilom te je među svijetom postalo poznatim pod imenom »Anwār-i Suhaykī«. Čitav kodeks br. 14, t. j. sva tri traktata (I, II, III), prepisao je vrlo urednim i preciznim nashī pismom Sulaymān ibn Ibrāhīm u Gornjem Vakufu godine 1209<sup>b</sup> (1794).

Isti prevodilac 'Osmān zāde Ahmed Tā'ib preveo je i Kāšifino moralističko djelo »Kutub-i ahlāk« (poznatije pod imenom »Ahlāq-i Muhsinī«) i posvetio ga također sultanu Ahmedu III. Prijepis naprijed spomenutog Sulejmana ibn Ibrāhima zaveden

*Dvanaesti kodeks ima broj A 148 i na hrptu korica njemački naslov »Legenden – Buch«. Rukopis je bio znatno oštećen, listovi ođerani i oćupani, pa su pri restauriranju nalijepljeni na rućičasto-naranćasti papir i onda ukorićeni u marmorirani smeđi kartonski uvez, tipičan i jednolik uvez Ottenfelsove knjićnice.*

Prvi list teksta, koji je nalijepljen na restauracioni papir, ima zlatom ukraćenu naslovnu glavu bez ikakva teksta. Strane su obrubljene trima tankim crnim linijama, među kojima je jedna deblja zlatna. Kur'anske izreke i slični citati i počeci alineja ispisani su zlatom i teže se ćitaju, iako su pisani u karakteru pisma nashi. Tekst je inaće pisan crnom tintom, a vrsta pisma je ta'liq, koji prelazi u nasta'liq. Zadnji list teksta je jako oštećen, pa iako je vrlo dobro i stručno obnovljen (restauriran) mogao sam teškom mukom utvrditi, da je to kraj djela i vrlo vjerojatno prijevod na turski jezik. Ko je preveo i kakav je naslov knjizi, nisam iz samog teksta nikako mogao utvrditi. Temeljitim pregledavanjem i dešifrovanjem izbljednjenih zlatnih naslova pojedinih alineja utvrdio sam konaćno, da se djelo sastoji od deset poglavlja (»bābova«), u kojima se opisuju razni mućenićki doživljaji prvih proroka, pa se onda prelazi na opise sličnih neprilika proroka i »Ahl-i beyt«-a (upravo kućne ćeljadi, a u našem slućaju su to sve žene i djeca Prorokova i zeta mu 'Alije).<sup>53</sup> Oslanjajući se na tu utvrdenu podjelu poglavlja, pošlo mi je za rukom identifikovati ovaj kodeks pomoću kodeksa opisanoga u Pertschovom katalogu turskih rukopisa u kraljevskoj berlinskoj biblioteci pod br. 234 (str. 268). U našem kodeksu se poklapa početak turskog teksta s početkom kod Pertscha. Isto tako se skoro u potpunosti podudaraju i naslovi pojedinih poglavlja. Tom sam prilikom opazio, da su u Ottenfelsovu kodeksu praznine između 1<sup>b</sup> i 2<sup>a</sup> strane i između 58<sup>b</sup> i 59<sup>a</sup> strane, i zbog toga dobrim dijelom nema prvog, šestog i sedmog poglavlja, dok su sva druga poglavlja i (h)ātima (zaključak) vjerojatno u potpunosti sadržana.

Prema tome je oćeviduo, da se radi o turskoj verziji i obradi perzijskog djela »*Rau(d)at uš-šuhadā*«, (Perivoj šehitā – mućenikā –) od nama već poznatog (H)useyna Wā'iza Kāšifija pod naslovom »(H)adiqat us – Su'adā« (»Bašća srećnih«). Pisac ove »povijesti mućenićstva Proro-

je u Orijentalnoj zbirci pod br. 14. Orijentalna zbirka ima još i jedan fragmenat od pet listova pod br. 1236<sup>III</sup>, odlomak iz »*Katīle i Dimne*« u turskoj verziji.

*Svećilišna knjićnica u Zagrebu u svom arhivu rukopisa ima jedan odlićno oćuvan i kompletan primjerak Humajunname pod br. R 3833. Iz bilješke na 1<sup>a</sup> strani doznajemo, da je 1230<sup>b</sup> (1815) dospjela u ruke mir.mirāna Mustafe Sulejmanpašića. (Vidi o njemu: S. Bašagić, Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini, str. 57<sup>b</sup> pod Mustafa paša Sulejmanpašić). Poćetak je na str. 2<sup>b</sup> s kićenom naslovnom glavom ('unwānom). Pismo je vrlo uređan i ćitljiv nashi. Dimenzije listova su 30<sup>5</sup>×19<sup>3</sup> cm, a tekst s obrubom plave, dvostruke crne i debele zlatne crte i iznutra omeđenom tankom ertom ima dimenzije 20×12<sup>6</sup> cm. Kodeks ima custos paginae. Pri kraju rukopisa je arapski tekst datuma, koji nam kazuje, da je knjigu prepisao Wali ibn 'Abdu'llāh u prvoj dekadi prve dżumāde 996<sup>h</sup> (1587).*

<sup>53</sup> Isporedi: E. I., knj. I, str. 194.

kove porodice» je Mu(h)ammad ibn Sulaymān al - Baghdādi, poznat pod pjesničkim imenom *Fu(d)ūli* (+ 970<sup>h</sup> = 1562.).<sup>54</sup>

Naš rukopis ima 143 lista teksta 237 × 14<sup>5</sup> cm veličine. Na svakoj strani je devetnaest redaka te zajedno s okvirnom linijom ima dimenzije 16<sup>h</sup> × 9 cm. Kodeks ima i rābi(t)e (custos paginae), koje su ponegdje pri kasnijem ukoričavanju odrezane. Kako je posljednja strana jako oštećena, a iza prve strane imamo prazninu, samo se po sebi razumije, da se ime prepisivača i datum prijepisa nijesu mogli pronaći.<sup>55</sup>

*Trinaesti kodeks* je br. 30 Ottenfelsove biblioteke. Na koricama ima njemački natpis »*Arabische Erzählungen*«. Rukopis nije paginiran, nego ima rabite (custos paginae), ima 236 listova (29<sup>2</sup> × 19 cm) teksta, a na početku i na kraju po tri prazna lista dodana pri restauriranju i ukoričavanju kodeksa. Kōrice su tipične Ottenfelsove od marmoriranog smeđeg kartona, hrbat i uglovi kožnati. Nema završetka, nego su na posljednja dva i po lista crvenom tintom izrađene križaljke (raster). Djelo je na turskom jeziku arhajičkog stila, pismo vokalizovani nashi i starinski pravopis. Svaka strana ima sedamnaest redaka. Prelistavajući kodeks utvrdio sam, da se radi o prijevodu kozmografskog djela »*Adžā'ib al-mahlūqāt*« (»*Čudesu stvorenja*«), i to iz teksta početne rečenice i na str. 3<sup>a</sup> u šestom redu odozdo. Kako na nekoliko mjesta u knjizi ima u ružnijem nasta<sup>o</sup>liu (vrsta pisma) na rubovima kasnijih bilježaka, kraćih i dužih, citiranih iz raznih kozmografskih djela i historija, zapazio sam na dnu jedne takve bilješke na str. 229<sup>a</sup>, da potječe iz Qazwinijeva djela »*Adžā'ib al - mahlūqāt*« i da je to arapski original ove knjige.<sup>56</sup>

Kako djelo nema svršetka, a ni u uvodu nisam našao, da bi prevodilac navodio svoje ime, nije bilo moguće na brzinu pouzdano utvrditi turskog prevodioca. Zato se zadovoljavam konstatacijom, da bi prevodilac mogao biti *Yazidži-oglu Ahmed Bidžān*, ali nisam posve siguran u to.<sup>57</sup>

*Četrnaesti kodeks* nosi br. 114. Preletjevši završni odsjek rukopisa, koji zaprema posljednjih osam listova, došao sam do zaključka, da je naslov djela »*U'džūba-i gharāib*« (»*Čudo čudesa*« ili »*Divna čudesa*«). Rukopis, čini se, nema prvog lista, koji je po svoj prilici nosio i naslov knjizi, jer se sadašnji prvi list počinje pregledom sadržaja (»fihrist«), i to s odsjekom (»fa(s)l«) 5 i dalje redom do odsjeka 100, a na str. 3<sup>b</sup> zavr-

<sup>54</sup> Isporedi: J. v. Hammer, *Geschichte der osmanischen Dichtkunst*, II, str. 293.

<sup>55</sup> Orijentalna zbirka Jugoslavenske akademije u Zagrebu ima dva kompletna kodeksa toga djela pod brojevima 261 i 420. Pored toga ima pod br. 584 isto djelo, koje nema početnih 16 listova, dok br. 1546 ima praznine poslije 12. i 36. lista. Osim toga se nalazi to djelo kao fragment bez početka i svršetka pod br. 450-VI.

<sup>56</sup> Isporedi: Rieu, *Cat. of T. Mss.*, 106<sup>b</sup>, 107<sup>b</sup>, 103<sup>b</sup>. - *Katalog, Beč*, II, str. 520, N<sup>o</sup> 1453 (Početna rečenica našeg kodeksa ne služe se s ovima!).

<sup>57</sup> Orijentalna zbirka Jugoslavenske akademije ima pod br. 64 i 389 - I dva kodeksa pod naslovom »*Adžā'ib-i mahlūqāt*«, koji su turski prijevodi *Yazidži-oglu A(h)meda Bidžāna*.

žuje se popis sadržaja toga djela. Odmah se, još na istoj toj strani, prelazi na tekst bez naslova samoga djela. Samo je krupnije i razvučenije ispisana riječ »fa(s)l«, t. j. *odsjek I*.

Ovaj rukopis nije ukoričen, nego je među dva sivkasta prosta kartona unakrsno povezan običnom uzicom. Na jednom kartonu je bilo mastilom zabilježeno »Manuscript – Geschichte des osmanischen Reiches, türkisch und persisch«, a to je svakako pogrešno i vrlo je vjerojatno, da je taj karton nosio takav natpis za njegove negdašnje slične primjene. Ovdje se bez sumnje radi o rukopisu neke vrste didaktičkog etičko-moralističkog zbornika na perzijskom jeziku s obiljem arapskih citata.

Karakter pisma je dosta neobičan, poput nekog razvučeno pisanog *nashi*, koji naginje na *nasta'liq*. Možda bi prije pripadao vrsti pisma »ray(h)āni«. Oznaka odsjeka, t. j. riječ »fa(s)l«, perzijski redni broj u slovima i arapski citati gotovo su uvijek u pismu karaktera »sulus«.

Poslije odsjeka 100 nastavlja se odsjek, ili bolje reći poglavlje »završetka knjige«. Površnim čitanjem ovog završetka došao sam do zaključka, da je taj zbornik sastavio, kako mi se čini, »Madžlis-i a'lā«, t. j. »Visoki savjet« učenjaka i posvetio ga sultanu svijeta Mahmudu (valjda Gaznawidskom?). Iz završnih nekoliko redaka teksta saznajemo, da je pisanje (prepisivanje) dovršio (H)asan ibn Imām Šeyh ibn imāu Šams ad-din al-(h)āfi(z), zvani Šah(?). (a možda bi se dalo čitati i Tadž –?) as-Samarqandī u godini 806<sup>h</sup> (1403.).

Djelo ima 278 listova (26<sup>2</sup> × 17 cm). Papir je sivkasto bijel. Nema custos paginae, niti je paginirano, ali se po redu odsjeka može skoro sa sigurnošću tvrditi, da je rukopis kompletan.

Petnaesti kodeks pod br. 149 je djelo o moralu. Tako kazuje prilijepljeni njemački natpis: »Moralisches Werk, persisch«.

Knjiga je poslije ukoričena u tipične Ottenfelseove korice iz marmoranog smeđeg kartona. Pri tome je restaurirana i obrezana, ali su prijenosne riječi (custos paginae) ostale. Listovi su kasnije numerisani. Ima ih 138, dimenzije 21<sup>5</sup> × 14 cm. Zelenom i crvenom linijom obrubljeni tekst zaprema plohu od 16<sup>5</sup> × 8<sup>5</sup> cm sa sedamnaest redaka na svakoj strani. Vrsta pisma je *ta'liq*, mastilo crno. Početne riječi i razdjelni znakovi označeni su crvenim mastilom, a neki citati u početku knjige ispisani su čak i zelenom tintom.

Na str. 1<sup>b</sup> je ukrasna glava (»*unwān*«), u kojoj pretežu plava i zlatna boja. Zlatno polje za naslov nije ispunjeno. Čini se, da je bilo crvenom tintom ispisano »Bismillah ...«, ali je skoro potpuno istrveno.

Prelistavajući i pregledavajući početne stranice knjige, koje su ponegdje potpuno nečitljive, istrvene, utvrdio sam, da je pisac djela (*Hu-seyn al-Kāšifi*, i to iz teksta na str. 2<sup>b</sup> u devetom retku (prva, t. j. naslovna »b« strana, nije paginirana, pa se držim postojeće paginacije) i da se radi o poznatom udžbeniku praktične filozofije (etike) »*Ahlāq-i Mu(h)sinī*«, koji je pisac posvetio timuridskom princu Mirzi Mu(h)sinu

<sup>58</sup> Isporedi: W. Pertsch, *Katalog kr. bibl., Berlin*, IV, perz. rkpsi, br. 274 na str. 308. – *Grundriss der iran. Philologie*, II, str. 348-349.

(ibn (H)useyn ibn Bayqarā) i po njemu ga prozvaao.<sup>58</sup> Taj kodeks ima četrdeset poglavlja (»hāb«), i zaista je djelo o moralu.

Na posljednjoj strani 138<sup>a</sup>, koja je također na nekim mjestima do nečistivosti istrvena, nalaze se stihovi, koji bi nam imali kazivati datum, kada je autor djelo dovršio, ali je drugi distih pri kasnijem ukoričavanju i restauriranju odrezan. Rukopis je i inače zbog vlage na mnogim mjestima razmazan, pa čak gdje gdje toliko istrven, da se nikako ne može čitati.

Šesnaesti kodeks pod br. 26 je »Mahzan al - inšā'«, epistolografsko djelo, upravo »Riznica uzor-stila«.

Knjiga je kasnije uvezana u marmorirane smeđe kartonske korice. Dva prva lista su nepaginirana i na »b« strani drugog lista pečetak je s urešenom naslovnom glavom bez naslovnog teksta na zlatnom polju. Tek na trećem listu počinje se paginacija, i to od 1 do 233. Zatim dolaze po tri strane teksta i jedan prazni list bez paginacije s bilješkom na »b« strani. Prema tome bi knjiga brojala 238 strana ili 119 listova teksta, ne računajući dva prazna okvirna lista na početku i na kraju knjige, koji su pridodani pri kasnijem uvezivanju. Dimenzije strana su 30<sup>6</sup> × 21 cm. Pismo je, osim u natpisima, karaktera ta'liq, dok su natpisi uglavnom vrsta pisma »sulus«.

Na str. 234. je završetak knjige, i tamo čitamo najprije na arapskom jeziku datum, kada je (H)useyn ibn 'Alī al - Kāšifi dovršio to djelo, a zatim u perzijskom tekstu kronogram, koji nam kazuje, da je djelo dovršeno 4. džumāda'l-āhire 907<sup>b</sup> (1501.), dok ispod toga stoji opet arapski tekst, iz kojega izlazi, da je knjigu »Mahzan al - inšā'« dovršio, t. j. prepisao, (H)asan ibn Mu(h)ammed al - (h)āfi(z) al - I(s)fahāni u srijedu 5. džumāda'l - āhire 955<sup>b</sup> (1584.). Budući da se spomenuti kronogram u perzijskom tekstu potpuno poklapa s tekstom kronograma, koji Rieu citira u svom katalogu perzijskih rukopisa na str. 528<sup>b</sup>, sasvim je sigurno, da je autor toga djela nama već dobro poznati (H)useyn Wā'iz al - Kāšifi. (Vidi str. 92). Istina, kod Rieua se citirani početni tekst ne poklapa s početnim riječima našeg kodeksa, jer je u našem kodeksu prepisivač hotice izostavio nešto od uvodnog teksta.

Strane rukopisa iscertane su raznolikim križaljka (tabelama), prema tome, koliko je trebalo za tekst natpisnih glava i za sadržaj pojedinih kolona. U kolonama tih križaljki nalaze se mnogi stilistički primjeri (uzorci) rečenica i sentencija na perzijskom, a često i na arapskom jeziku. (Isporedi naprijed citiranu str. kataloga RIEU).

Na str. 236 (prema mojoj paginaciji, jer taj list u originalu nije bio paginiran) nalazi se arapski tekst lošeg rukopisa poput dīwānīje (odnosno sličnije karakteru pisma »dīwāni džerisi«) jednog prijepisa pisma šāha Ismā'ila,<sup>59</sup> osnivača perzijske dinastije Safawīda (+ 923<sup>b</sup> = 1517.)

<sup>58</sup> E. I., knj. II, str. 582 pri dnu prvog stupca.

<sup>59</sup> E. I., knj. II, str. 771-773.



Qān(s)ū(h)u al-Gūrīju, predzadnjem mamelučkom sultanu Egipta i Sirije, pisan u početku ševāla 917<sup>h</sup> (1511.).

Čitava knjiga, a osobito prve i posljednje originalne strane, umrljane su od mastila, koje nije bilo dobre kvalitete, a vjerojatno je k tomu još i vlaga pripomogla, pa je na mnogim mjestima rukopis rastrven i uprljan.

Pod grupu I svrstavam i prijepise stilističkih uzoraka raznovrsnih pisama, molbi, objava, fermana, berata, bujurudija i t. d., koje je – kako mi se čini – dao prepisati ili čak vlastoručno prepisao naš Ottenfels pa ih uvezao u kodeks br. 29, a to bi po našem rednom brojenju bio *Sedamnaesti kodeks*. Ukoričen je u poznati nam marmorirani smeđi kartonski uvez s kožnatim hrptom, karakterističan za Ottenfelsovu biblioteku. Ima u svemu 209 paginiranih strana, dimenzije 36<sup>7</sup> × 21<sup>5</sup> cm. Na 203 strane ispisani su uzorci pisama, dok ih je šest ostalo neispisanih. Prva četiri lista sasvim su prazna. Nepaginirane strane 210., 211. i 212. su prazne, ali imaju obrub. Na stranama 213. i 214. je turski popis (kazalo). S lijevog početka knjige, iza prva četiri prazna lista, nalazi se na daljih sedam listova na njemačkom jeziku opširan popis pisama sadržanih u ovom zborniku. Prema tom popisu ima ih 205. Čijeli kodeks ima (ispisano i prazno) u svemu 121 list.

*Osamnaesti kodeks*, kao posljednji od grupe I, jest *Qur'an*, kojemu smo zapravo trebali dodijeliti posebnu biblijsku odnosno ovdje vjersku grupu.

Na prostom omotnom papiru, u koji je kasnije umotan, da bi se kožnate korice bolje očuvale, piše goticom ovo:

»Koran, gefunden von Feldmarschall Freiherr Gschwind Pöckstein im türkischen Lager im J. 1686. Urgrossvater des Franz Freiherrn Ottenfels-Gschwind.«

Korice su kožnate, tipični orijentalni okvir. Izvanjska koža je mahagoni (zagasito crvene) boje, dok je nutarnja crna. S krajeva na izvanjskoj koži je rub od zlatne pletenice i tanke crte. U sredini reljefno utisnuti ornament. Na prijevojnoj strani produženog trouglastog razdjelnog preklopca reljefno ispupčeno piše arapski citat »La yamassuhu illā'l – mu(t)ahharūn – Tanzilun min rabbi'l-ālamīn.«, koji znači, da ga dodiruju (uzimaju u ruke) samo »očišćeni« (obredno čisti) – jer je revelacija gospodara svjetova!

Prva dva lista su prazna. Strane 3<sup>b</sup> i 4<sup>a</sup> su početne s bordurama ukrašene tipične naslovne strane. U tim bordurama preteže zlatna i plava boja s nešto intenzivno crvene boje. Pri vrhu i pri dnu svake strane su rozete s tekstovima u srebrnoj boji. Teško se čitaju. U tekstu rozete pri dnu 4<sup>a</sup> strane označen je broj stihova, t. j. ājetā (286) druge sūre (poglavlja) Qur'āna.

Qur'an je pisan na tanjem sjajnom papiru, koji naginje malo na smeđe, i ima 312 listova 14<sup>8</sup> × 8 cm. Sa tri tanke crne crte, među kojima je

<sup>1</sup> 'Džuz' je tridesetina Qur'ana, a (h)izb je šezdesetina.

deblja zlatna, omeđeni tekst ima dimenzije 10×5 cm, pisan crnim mastilom i vrlo lijepim pismom vrste nashī. Naslovi poglavlja (sūreta), marginalne oznake džuzova i hizbova,<sup>61</sup> izvedeni su zlatnim pismom. Ājeta (t. j. stihovi) rastavljeni su malim zlatnim kružnicama umjesto tačaka. Znakovi stanki (t. j. gdje se u recitovanju može zastati i predahnuti), a negdje i oznake džuzā, ispisani su crvenim mastilom.

U ovom primjerku Qur'āna umetnut je pri kraju listić, ispisan i potpisan rukom samoga Franza Ottenfelsa:

»Dieser Alcoran ist von meinem Urgrossvater dem k. k. Feldmarschall Freiherr Gschwind v. Pöckstein nach Aufhebung der türkischen Belagerung von Wien im Jahre 1683 im othomanischen Lager vor dieser Hauptstadt gefunden worden und seither immer bey meiner Familie verblieben. Da dieses Manuscript glücklich aus allen von mir ausgestandenen Feuerbrünsten von Constantinopel und aus dem Schiffsbruche im Adriatischen Meere gerettet worden, so wünsche ich, dass meine Kinder solches ferner als Andenken sorgfältig bewahren. Franz Ottenfels (m. p.)«.<sup>62</sup>

#### Druga grupa

### HISTORIJSKA DJELA

Na prvo mjesto *druge grupe* Ottenfelsove zbirke u zagrebačkom Državnom arhivu stavljam čuvenu *Muqaddimu*, t. j. uvodni dio (prolegomena) poznatog historijskog djela od Ibn Haldūna.

Ovaj *Devetnaesti kodeks* nosi br. 133 Ottenfelsove biblioteke. Uvezan je u kožnate korice s preklopcem. Na hrptu je koža oderana i ostala je samo još tanka platnena postava. Tako isto je i na prijevojnomo preklopcu koža oštećena i pocijepana. Na str. 2<sup>a</sup> piše pri vrhu: »*Tārīh-i Ibnī Haldūn*«, te je za naslovnu stranu iscertana križaljka, u koju su očigledno imali biti upisani podaci o naslovu i piscu djela, ali je ostala prazna.

Str. 2<sup>b</sup> ima naslovnu glavu, iscertanu uglavnom zelenim, a nešto i crvenim mastilom. Međutim je naslovno polje u obliku pačetvorine ostalo

<sup>61</sup> Orientalna zbirka Jugoslavenske akademije u Zagrebu ima pod br. 1000 kodeks Qur'āna s arabsko-turskim prijevodom među linijama arapskog teksta, koji je – suđeci po vođenim znacima na papiru – prepisan u XVI. vijeku. Isto tako Orientalna zbirka ima pod br. 1166 također s interlinearnim turskim prijevodom kompletan Qur'ān, koji je prepisan 1030<sup>b</sup> (1620).

Pored ta dva kompletna kodeksa Qur'āna vrijedi spomenuti još i jedan interlinearni perzijski prijevod iz 25. džuzā Qur'āna, ukoričen zlatnim ornamentima s reljefno utisnutim koricama, pod br. 151 Orientalne zbirke.

Dr. Dragutin Kniewald, *Kulturno-povijesni zbornik zagrebačke nadbiskupije*, U spomen 850. godišnjice osnutka, I. dio, Zagreb 1944., (Rasprave i spomenici iz hrvatske kulturne povijesti, Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, vel. 8<sup>o</sup>, 308 str.) na str. 511 pod »*Arabica*« (u katalogu metropolitanskih rijetkosti) registrirana su još dva kodeksa Qur'āna pod br. MR 32 i MR 95 i jedna hamajlija (odlomak iz Qur'āna) pod br. MR 175. Ovo se sada nalazi u Arhivu rukopisa Sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Navodim ih prema spomenutom Zborniku, ali ih nisam lično pregledao.

neispisano. Debela zlatna crta među tri crne tanke crte, koje obrubljuju tekst, ide sve do vrha strane. Na str. 3<sup>a</sup> nastavlja se uvodni tekst, omeđen linijom u zlatnoj boji. Tekst ima 241 list dimenzije 30×19<sup>5</sup> cm, dok su dimenzije obrubljenog teksta 21×12 cm. Na str. 4<sup>a</sup> udara nam u oči krupnijim pismom istaknuti naslov, koji nam govori, da se radi o Mukaddimi (uvod u poznato piševo historijsko djelo).

Papir je sjajan, deblji i naginje malo na smeđe. Pismo je vrste nashī, dobro se čita i jednolično je čisto pisano. Iz završnog teksta se vidi, da je prepisivač u početku bio Mu(h)ammad al-Mulwī (ili al-Malwī?; piše: *al-m'ulwy*). Možda je i krivo napisano mjesto *al-mawlā* = mula)\* poznat pod imenom Ibn al-Wakil i da je po njegovoj smrti nastavio i dovršio njegov učenik Jūsuf ibn-al-mar(h)ūm al-šayh 'Abdullāh al-Dayrī 5. dan rebi-ul-evela 1134<sup>h</sup> (1721). I po rukopisu se vidi, da je do polovice pisao jedan, a drugu polovicu drugi prepisivač, iako su rukopisi vrlo slični. Na dva tri mjesta je u knjizi po pola strane prazno, a na jednom mjestu i čitavi jedan list, ali preko te praznine nalazimo bilješku, da je to prazno i u samom autentičnom originalu.

Knjiga nije paginirana, ali ima prenosne riječi (custos paginae).

Ovo je bez sumnje najpoznatije historijsko djelo cjelokupne arapske literature onog doba. Sastoji se od tri knjige. Prolegomena su prva knjiga. *'Abdurra(h)mān ibn Haldūn* rodio se je u Tunisu 732<sup>h</sup> (1332). i otpočeo svoju karijeru kao sekretar hafsidskog sultana. Umro je 808<sup>h</sup> (1406) u Kairu, gdje je djelovao kao vrhovni (malikiitski) kadija i ondje pisao i dotjerivao svoja djela. Osim svoje znamenite povijesti, koja u štampanom bulačkom izdanju ima sedam knjiga (svezaka), napisao je i povijest Granade; jedan se primjerak te povijesti nalazi u Escorial biblioteci u Španiji. Pisao je i neka djela iz logike i literature.<sup>63</sup> Najviše cijenjeno djelo je baš ta Mukaddima t. j. Uvod, koji je u cijelosti preveden na francuski i o kojemu postoji čitava literatura (studije, razmatranja i t. d.).<sup>64</sup> Ibn Haldūn se smatra za oca filozofije historije. On je osim toga preteča, da upravo kažemo jedan od stvaralaca, modernih društvenih nauka.

\* Al-mawlā, odnosno mula, znači: gospodin, sudija, rob oslobođenik i t. d.

<sup>63</sup> C. Brockelmann, *Geschichte der arabischen Literatur (Gal)*, Bd II, str. 242-245, (Berlin 1902.)

<sup>64</sup> Kao jednu od novijih studija navodim: Gaston Bouthoul, *Ibn Khaldoun, sa Philosophie sociale*, 8<sup>o</sup>, 923 str. (Paris 1930).

Orijentalna zbirka Jugoslavenske akademije u Zagrebu ima u svojoj priručnoj knjižnici štampanih djela turski prijevod Ibn Haldūnovih prolegomena, i to prvih pet poglavlja u dva sveska od Mehmeda Piri - zāde(h)a i još jedan duplikat obadva svezaka u jednoj knjizi (štampano u Carigradu 1275<sup>h</sup> = 1858.) i prijevod šestog poglavlja prolegomena od prevodioca Ahmeda Dževdeta kao treći svezak (Carigrad 1277<sup>h</sup> = 1860/61.).

Uz to Orijentalna zbirka ima u jednom svesku turski prijevod od 'Abdulla(t)if (S)ub(h)ija, i to prvi svezak druge knjige Ibn Haldūnove povijesti pod naslovom »Miftāh al - 'ibare«, 1276<sup>h</sup> = 1859/60, i još dva poglavlja druge knjige od istog prevodioca Subhija pod naslovom »Takmilat al - 'ibare« i »Min takmilat al - 'ibare«, Carigrad 1278<sup>h</sup> (1861/62.).

*Dvadeseti kodeks* je rukopisno djelo »*Tārīh-i Idrīs-i Bidlīsī*«, »*Hešt Bihišt*« pod br. 2 Ottenfelsove biblioteke.

To je otomanska povijest osmorice prvih sultana od Osmana do Bajezida II. zaključno, i zato ju je njezin autor Idris iz grada Bitlisa (blizu Vanskog jezera u Maloj Aziji) nazvao »*Hešt bihišt*«, t. j. »*Osam rajeva*«. U *hātīmī* (zaključku) djela opisuje se, kako je sultan Selim I. zasjeo na prijesto.

Kožnate korice imaju reljefno utisnute ornamente od zlata. Isto takvi su ornamenti i na produženom trouglatom preklopu. Prva strana okvira je otkinuta. Djelo ima 678 listova teksta i po dva lista na početku i na kraju knjige. Dimenzije listova su  $34^2 \times 22^2$  cm, a teksta  $24 \times 13^7$  cm. Prvi list je prazan, dok se na drugom listu nalazi sadržaj (»*fihrist*«) djela. Na 1<sup>b</sup> strani teksta je početna naslovna glava, ukrašena zlatnom i i plavom bojom i ornamentima (»*unwān*«) sa zlatnim poljem za naslov, ali nije ispisan. Rukopis je pisan dosta lijepim nast'aliqom (vrsta arapsko-perzijskog pisma) na perzijskom jeziku s neobično mnogo arapskih citata. Oni su redovno pisani crvenim mastilom i često puta u pismu karaktera *nashī*. Tako isto ima i perzijskih citata u stihovima, a osim toga nalazi se na početku svakog poglavlja (»*raja*«) odulja pjesma – *masnawī* s jednakim rimama u svakom pojedinom distihu.<sup>65</sup> Tekst strana obrubljen je (uokviren) debelom zlatnom crtom odijeljenom s dvije tanke crne crte i debljom zelenom crtom. Listovi su poslije numerirani crvenim brojkama. Imaju i *custos paginae* (*rābi[t]e*). Pored naslovnih i početnih oznaka i riječi koje su pisane crvenim mastilom, mnoge su pisane intenzivno plavim (modrim) mastilom, a ostalo crnim. Dosta listova odvojilo se je od uveza. Strane imaju po dvadeset i pet redaka teksta u prozi. Isti je broj redaka i na onim stranama, gdje su stihovi, samo su te strane razdijeljene u četiri kolone (stupca), ponegdje i u tri kolone.

Iako je tu nešto manji folio format nego u *Šahnāme* (str. 79), kvaliteta papira je ista kao i ondje, t. j. glatki žućkasto bijeli vrlo dobar papir.

Kićene naslovne glave (»*unwāni*«) izvedene su i na početku svakog poglavlja (»*raja*«) slično kao već naprijed opisani *unwān* same knjige, s jedinom razlikom, što su *unwāni* poglavlja nešto uži i što prvo poglavlje njesto kićenog *unwāna* ima samo sa zlatnim linijama u obliku uske pačetvorine crnim mastilom ispisano »*Bismi'llāh-i' r-ra(h)mān-i' r-ra(h)im wa bihi asta'in*«.

Uvod u ovo historijsko djelo proteže se do 19<sup>a</sup> strane.

Od strane 19<sup>b</sup> do 76<sup>b</sup> je prvo poglavlje (»*raja*«) o sultanu *ʿOsmānu*, u kojem iza malo prije spomenute invokacije dolazi najprije pjesma od 55 distiha (»*masnawī*«) smještena u tri kolone. Nakon jedanaest redaka proze počinju opet distisi (»*masnawī*«) u četiri kolone sa 63 distiha pa onda dolazi preza tu i tamo isprekidana sa kojima distihom. Na str. 41<sup>a</sup> i 41<sup>b</sup> opet je odulja pjesma od 41 distiha u četiri kolone. Iz završnog

<sup>65</sup> Isporedi: P. Horn, *Gesch. der pers. Lit.*, str. 70.

arapskog teksta ovog prvog »raja« na str. 76<sup>b</sup> razabiramo, da ga je prepisao (»prenio«) Mu(h)ammad al-Mu(h)sinī godine 979<sup>b</sup> (1571) iz jedne kopije autografa Idrisa Bidlisija.

Drugo poglavlje (»raja«) o sultanu Orhanu počinje se na str. 77<sup>b</sup> s ukra-  
snom glavom (»unwānom«) bez natpisa na zlatnom polju i sa spjevom  
ili pjesmom od 56 distiha (»masnawī«). Zatim dolazi tekst, gdje se proza  
izmjenjuje sa stihovima, a ponegdje i s dužim pjesmama smještenim u  
tri ili četiri kolone i završuje se na str. 127<sup>a</sup>. Prepisano je iste godine  
(979<sup>b</sup>) kao i prvo poglavlje i od istog kaligrafa s isto takvom napome-  
nom kao i kod svršetka prvog poglavlja.

Treće poglavlje o sultanu Muratu pod naslovom (»unwānom«) »Dā-  
stān-<sup>66</sup> sul(t)ān ghāzi<sup>67</sup> Murād« počinje se na str. 128<sup>b</sup> sa 48 distiha. Za-  
tim se nastavlja u prozi isprepletenuj stihovima i oduljim pjesmama. Na  
str. 137<sup>b</sup> pri dnu počinje »dāstān« o bici i zauzeću Jedrene, koji se svr-  
šava na str. 138<sup>b</sup> pri vrhu i broji 59 distiha. Ovaj se »raj« svršava na  
str. 183<sup>b</sup> odužom pjesmom o pogibiji sultana Murata od »prezrenog ne-  
vjernika«, kojoj je početak pri dnu 182<sup>b</sup> strane, a završava se na kraju  
poglavlja. Ta pjesma ima 77 distiha. Na to se nadovezuje datum prijepisa: u mjesecu šābānu 979<sup>b</sup> (1571/2).

Jasno se vidi, da je to poglavlje pisao drugi kaligraf, jer se rukopis  
upadljivo razlikuje od predašnjih poglavlja.

Poređujući rukopise u daljim poglavljinama, došao sam do zaključka, da  
je pored kaligrafa prve i druge glave (»raja«) Mu(h)ammada al-Mu(h)-  
sinija i pisara sedmoga »raja« Mu(h)ammada ibn Bilāla ovaj kodeks pi-  
sala i treća ruka. Rukopis toga trećega kaligrafa, koji se nigdje ne spom-  
inje, vrlo se malo razlikuje od rukopisa u prva dva poglavlja (»raja«).

Četvrto poglavlje od str. 184<sup>b</sup> do 232<sup>b</sup> govori o vladavini sultana Ba-  
jezida I., i u naslovnoj glavi piše »Dāstān-i sultān Yildirim<sup>68</sup> Bāyazid«.  
Poslije pjesme od 96 distiha (»masnawī«) nastavlja se proza, u kojoj na-  
ilazimo na pojedine distihe, pa i na dulje pjesme. Pri svršetku ovog  
»raja« nije naveden prepisivač ni datum, te je završni obrnuti trokut,  
gdje se redovno nalazi datum i ime prepisivača prijepisa, ostao prazan  
(neispisan).

Peto poglavlje pod naslovom »Dāstān-i sul(t)ān Mu(h)ammed« poči-  
nje se pjesmom od 35 distiha (»masnawī«). Zatim gotovo jedna strana  
proze, a onda opet pjesma od 50 distiha na str. 234<sup>a</sup> i 234<sup>b</sup>. Ta peta  
glava (»raj«) opisuje događaje za vlade sultana Mehmeda I. od str. 233<sup>b</sup>  
do 293<sup>b</sup>.

Datum prijepisa i ime prepisivača se pri kraju ne navode.

Šesto poglavlje se odnosi na period sultana Murata II. i nosi naslov  
»Dāstān-i sul(t)ān Murād«, i to od str. 294<sup>b</sup> do 367<sup>a</sup>. Počinje se također

<sup>66</sup> Priča, historija.

<sup>67</sup> Titula pohjedonosnih sultana i velikih dostojanstvenika. Poblize o tome u L. Fekete, *Einführung in die osm. türk. Diplomatie* ..., str. 30, bilješka 6.

<sup>68</sup> Nadimak sultana Bajezida, a znači munja, grom.

hvalospjevom u obliku ka(s)ide od 31 distiha. Zatim se nastavlja proza s ponegdje umetnutim pjesmama. Prijepis je dovršen 13. ševāla 979<sup>b</sup> (28. II. 1572). Ime prepisivača nije navedeno.

Sedmo poglavlje bavi se vladavinom sultana Mehmeda II. Osvajača pod naslovom »Dāstān-i sul(t)ān Mū(h)ammed ghāzi«, i to od str. 368<sup>b</sup> do 523<sup>a</sup>. U početku je pjesma od 94 distiha (»masnawī«), na koju se navodezuje tekst u prozi pomiješan distisima i kraćim ili duljim pjesmama. Na kraju vidimo iz arapskog teksta, da je prepisivač ovog sedmog »raja« Mu(h)ammed ibn Bilāl i da ga je prepisao (»prenio«) iz autografa, ali se ne bilježi datum prijepisa.

Osmo, t. j. posljednje poglavlje opisuje vladavinu sultana Bajezida II. pod naslovom »Dāstān-i sul(t)ān Bāyazīd« u formi qa(s)ide od 66 distiha. Počinje se na str. 524<sup>b</sup>, a završava na str. 663<sup>b</sup>. U proznom tekstu nakon qa(s)ide<sup>69</sup> (hvalospjeva) nailazimo na distihe i na pokoju pjesmu. Knjiga se svršava arapskim tekstom, koji u točnom prijevodu glasi: »Kraj onoga, što je napisao pisac-historičar o historiji (vladini) sultana Bāyazīd hāna. Završen je kraj Osam rajeja.«<sup>70</sup>

Od str. 664<sup>b</sup> do 678<sup>a</sup> pod naslovom »Dāstān-i sul(t)ān Salim šāh« nalazi se epilog (»hātima«) u stihovima »masnawī«, pred kojima je pet redaka u prozi. U tom su epilogu opjevane borbe za vlast u zemlji, pa je tom prilikom Bajezid II. svrgnut s prijestolja (njegova je vladavina trajala od 1481–1512), a naslijedio ga je Selim I. Tu nam autor priča o intrigama na dvoru, koje su mu otele beneficije, što mu ih je Bajezid obećao, i odagnale ga s dvora. Zatim nam opisuje svoje hodočašće u Meku, gdje je doznao za promjenu vlasti, te konačno govori o svom kasnijem ponovnom pozivu na dvor.<sup>71</sup> Ovaj spjev ima 2680 stihova, t. j. 1340 distiha.

Djelo se svršava bombastičnim arapskim tekstom i isto tako neobičnom stilizacijom datuma na arapskom jeziku: »... fi šuhūri's - sanati't - tāsi'ati mina'l - 'ušri's - sāni'l - mi'ati'l - 'āširati'l - hidžriyya ...«, koji nam kaže, da ga je Idris ibn-i (H)usām ad - dīn al - Bidlīsī (pisar je očevidno pogriješio, kada je napisao at-Tidlisī) napisao ili dovršio devete godine od druge dekade desete stotine hidžranske ...«, t. j. 919<sup>b</sup> (1513).

Stil je uopće bombastičan, pretrpan i kićen.

Pisac ovog historijskog djela spomenuti Bitlīsī, koji potječe od kurdskih knezova, pobjegao je od safavijskog šaha Ismā'ila i našao utočište kod turskog sultana Bajezida II. Umro je iste godine (1520. po našoj eri), kada i sultan Selim, osvajač Egipta.<sup>72</sup>

<sup>69</sup> Panegirična pjesma, gdje se parni stihovi rimuju s početnim distihom, u kojem su oba stiha jednakog slika. Poblize: P. Horn, *Gesch. der pers. Literatur*, str. 70.

<sup>70</sup> Bidlīsī (ili Bithīsī) je ovo svoje djelo započeo 908<sup>b</sup> (1502.) i dovršio ga za dvije i po godine, t. j. 910<sup>b</sup>(?) = 1504/5.(?). Poblize: Rieu, *Cat. I*, str. 216–218.

<sup>71</sup> Isporedi i za ovo: Rieu, *Catalogue I*, str. 216–218.

<sup>72</sup> Frāseri Š. Sāmi, K. A., II, str. 811. (Godina Bitlīsijeve smrti krivo je navedena sa 921<sup>b</sup> (1515.). - J. v. Hammer, *Gor*, Bd. II drugog izdanja, str. 22 No 36, odnosno u prvom izdanju str. XXXIV No 30) po Hammeru je Bitlīsī umro 930<sup>b</sup> (1523.) - CH. Rieu, *Catalogue I*, str. 216–218.

Ovo Bitlisijevo čuveno historijsko djelo je služilo za podlogu kasnijim historiografima. Oni su iz njegova djela, koje je za ono doba bilo vrlo cijenjeno i zbog kitnjastog i zamršenog perzijskog stila kreatog arapskim citatima, povadili jezgru i suštinu historijskih događaja i premijeli u svoja historijska djela. Time se uglavnom objašnjava i činjenica, da su prijepisi ovog za osmanlijsku povijest fundamentalnog djela vrlo malobrojni. Misli se, da ih nema više od šest do sedam kompletnih. U katalogima W. Pertscha (Berlin i Gotha), Flügel (Beč) i Rieua (London, British Museum) vidimo, da se potpuni rukopisi te historije nalaze u Uppsali, Londonu i Beču. Ovaj posljednji rukopis kupila je bečka Dvorska biblioteka od Hammer-Purgstalla nakon dugog nagovaranja i pregovaranja za nekih sto dukata.<sup>73</sup>

Sve to spominjem zato, da istaknem, kakav se vrijedan i skup primjerak rukopisa Bitlisijeve historije nalazi u našem posjedu. I sam Ottenfels ga je tako ocijenio, kad ga je registrirao brojem 2, dakle odmah iza svog bez sumnje najvrednijeg kodeksa Šahname, kojoj je dao broj 1.

*Dvadeset i prvi kodeks pod br. 27 Ottenfelsove biblioteke je rukopis »Rauzat a(s) – (s)afā' fi sirat al – anbiyā' wa'l – mulūk wa'l hulafā'« (»Prijetov čistote ili životi proroka, vladara i halifā«).*

Knjiga je kasnije restaurirana i ukoričena u tipične smeđe mormorirane kartonske korice Ottenfelsove knjižnice. Hrbat i uglovi su od smeđe kože. Na hrptu je nalijepljeno: »*Persische Universalgeschichte*«.

Strane 1<sup>b</sup> i 2<sup>a</sup> su bogato ukrašene bordurama u zlatnoj, plavoj i crvenoj boji. Iz teksta na str. 3<sup>b</sup> čitamo naprijed navedeni naslov knjige. Djelo ima uvod, sedam poglavlja (dijelova) i zaključak (konac).

*U uvodu se govori o prednostima i koristi historijske nauke.*

*Prvi dio* objašnjava postanak stvorenja i priča nam legende o prorocima i o doživljajima i podvizima perzijskih vladara i mudraca prije islama.

*Drugi dio* prikazuje prilike u vrijeme proroka Muhameda i opisuje njegovu borbu i bitke, zatim i period prve četvorice halifā.

*Treći dio* niže nam događaje dvanaestorice imama, zatim dinastije Umajjadā (Umajjica)<sup>74</sup> i abasidskih halifā.

*Četvrti dio* opisuje perzijske vladare, savremenike Abasidā.

*Peti dio* pripovijeda nam o najezi Džingiz-hana i o vladavini njegovih sinova u Iranu i Turanu.

<sup>73</sup> G. Flügel, *Katalog*, Bd. II, No 994 (str. 216–220). – Podaci o ostalim potpunim i nepotpunim rukopisima »Osam rajeva« nalaze se u GOW, str. 48. Ovdje bismo još izričito napomenuli, da bečki rukopis »Osam rajeva« nije u cijelosti turski prijevod, nego su to samo prve dvije knjige, dok je treća u perzijskom originalu, a četvrta knjiga je također na perzijskom jeziku, ali je njen pieac Bitlisijev sin *Abū'l Fa(d)l*. Ako bi se ovaj bečki rukopis svrstao pod turske prijevode, kao što to čini i Babinger, onda bi prema GOW-u bilo u svemu sedam kompletnih rukopisa »Osam rajeva« perzijskog originala, pa bi po tome naš primjerak bio osmi perzijski komplet.

<sup>74</sup> Isporedi za ovaj naziv članak F. Bajraktarovića u *Prilozima za književnost, jezik, istoriju i folklor*, XVII/2, str. 271–273.

*Šesti dio* bilježi pojavu Timurlenka (Tamerlana) i kako je zasio na prijesto.

*Sedmi dio* obrađuje život i vladavinu njegova (Mirhondova) patrona Abu'l-Gázia, sultana Huseyna (Po *Browne-u*, III, str. 433).

*Završni dio* priča raznovrsne legende, posebne događaje i čuda.

Knjiga ima 263 lista dimenzije  $33 \times 22$  cm, nije paginirana, ali na svakoj strani »b« ima custos paginae. Vrsta pisma je ta'liq. Tekst je obrubljen sa šest crta. Među njima je po jedna deblja zlatna i zelena. Dimenzije teksta su  $24 \times 15$  cm. Na mnogim mjestima je tekst izlisan i istrven, pa se teško čita, osobito zlatom pisani počeci alineja i rečenica još se teže čitaju, a mnogi su i sasvim izbrisani.

Pri kraju zadnjeg lista na str. 263<sup>a</sup> čitamo arapski tekst, iz kojeg saznajemo, da je prijepis dovršen 20. safera 1029<sup>b</sup> (1620.). Uz ovaj tekst, kasnije i koso napisano, spominje se Muhibb 'Ali, a to znači, da bi to mogao biti prepisivač.

Autor ovog vrlo poznatog priručnika opće povijesti, kako ćemo to i kod idućeg kodeksa vidjeti, jest *Mu(h)ammed ibn Hwänd Šah ibn Ma(h)mūd*, poznat pod imenom *Mirhond*, koji je, prema navodima svog unuka *Hondemira*, umro 2. zulkāde 903<sup>b</sup> (22. juna 1498.).<sup>75</sup>

Papir je poput bugačice mekan, i dvije su kvalitete: tuzgavo sivi je nešto bolji, a onaj što je malo ružičaste boje, nešto je tanji. Neki početni naslovi su pisani zlatom, a neki crvenom tintom.

*Dvadeset i drugi kodeks br. 28* je rukopis »*Tārīh-i Rauzat a(s)-(s)afā'*« (*Povijest »Perivoj« čistote*) od *Mir Hwānda*, t. j. *Mirhonda*.

Na str. 1<sup>a</sup> nalazi se u sredini crvenom tintom perzijski tekst iz kojega izlazi, da je to treći svezak *Tārīh-i Rauzat as-(s)afā'* među djelima al-Emir *Hwänd Mu(h)ammed al-Herevija*, dok se iz turskog teksta, zapravo bilješke u desnom gornjem uglu iste strane crnom tintom čita, da su u ovom drugom i četvrtom svesku opisani događaji i prilike od četvrtog halifa 'Alije do vremena *Giyāsuddina Kurdiya*.

Na str. 1<sup>b</sup> je zlatom, plavom i zelenom bojom iskićena glava s natpisom na zlatnom polju, koji je do nečistljivosti istrven te preko njega također istrveno *Bismillāh* i t. d. Kako boje u natpisnoj glavi nisu stalne ili su od vlage takve postale, zamrljale su i protivnu joj stranu. Prema sredini strana 1<sup>b</sup> i 2<sup>a</sup> tekst je stradao poradi nasilnog brisanja neke kasnije bilješke na str. 1<sup>a</sup>. Pismo je ta'liq, a više naginje na nastat'liq. Papir je smeđebijel i slabije (drvene) kvalitete. Jezik je perzijski. Kasnije je ukorićeno u marmorirani smeđi karton s kožnim hrptom i uglovima.

Knjiga ima 554 lista teksta, dimenzija listova je  $34' \times 23''$  cm.

Prepisivač knjige, kako se iz bilješke na koncu djela razabira, jest *Qāsim al-(H)useyni Tabrizi*, a datum rukopisa mjeseca prve džumāde 976<sup>b</sup> (1568.). Nadalje se iz bilješke pisane arapskim jezikom vidi, da je autor četvrti svezak dovršio na koncu prvog rabī'a 901<sup>b</sup> (1495.).

<sup>75</sup> Isporedi *W. Pertsch, Verzeichniss der Pers. Handschriften der kgl. Bibl. zu Berlin*, No 370-375 (str. 388-396.).



Prelstavajući knjigu utvrdio sam, da se treći svezak završuje na str. 234<sup>a</sup> arapskim tekstom o datumu prepisivanja pod konac posljednje deкаде prvog mjeseca godine 977<sup>h</sup> (1569.).

Na praznom listu 236 na str. 236<sup>a</sup> stoji crveno napisano na perzijskom jeziku: »četvrti svezak Tārih-i Rauzat a(s)-(s)afā«, koji prikazuje careve savremenike «Abbāsida od historičara Mirhonda.

Str. 239<sup>b</sup> nosi početnu naslovnu glavu slično iskičenu, kao što je i u početku kodeksa, ali se natpis na zlatnom polju dađe pročitati i gotovo je istovetan s natpisom na str. 236<sup>a</sup>.

Mirhond je jedan od čuvenih historičara i pisaca iz Herata (i sada grad od kojih 50.000 stanovnika u Afganistanu). Ovo njegovo djelo »Rauzat a(s) – (s)afā« govori o svim naukama od stvorenja svijeta sve do njegovih dana. Smrt ga je spriječila pa nije dovršio posljednji odsjek, nego je to dovršio njegov unuk Hondemir, također čuveni historičar. Mirhond je živio u istom vijeku, u kome i savremenik Sultana Huseyna Bayqare i njegov vezir, čuveni uzbečki pjesnik Mir «Ali Šir Navā'i, i »posljednji perzijski klasik« Džāmi i dosta nepouzdati pisac biografije pjesnika, Daulat-šāh.<sup>76 77</sup>

Dvadeset i treći kodeks je zaveden pod br. 115. Umotan je u obični sivi karton i unakrsno povezan uzicom. Na kartonu je pribilježeno »Manuscript – Geschichte des osmanischen Reiches, türkisch und persisch« (sic!). Nema prvih petnaest listova, a to se vidi iz numeracije listova, koja je kasnije provedena sve do 640. A dalje sam ja prebrojio i utvrdio, da bi zadnji list nosio broj 729. Str. 729<sup>a</sup> je sigurno kraj rukopisa, jer se tekst pri kraju strane postepeno suzuje u obliku obrnuto postavljelog trokuta. Baš taj list je veoma oštećen od vlage i poderan, a tako i posljednjih deset listova, pa mi je prema tome bilo nemoguće utvrditi prepisivača i datum rukopisa. Kako nema početka, nije se mogao utvrditi ni naslov djela, ali se i površnim pregledom vidi, da je to otomanska povijest na turskom jeziku i da nema perzijskog teksta.

Listovi su dimenzije 32 × 15<sup>2</sup> cm, pismo nashī. Po svoj prilici je bilo priredeno za restauriranje i uvezivanje.

Dvadeset i četvrto djelo nije rukopis, nego je štampano, zavedeno pod br. A 51. Naslov mu je: »Ahvāl-i ghazevāt der diyār-i Bosna« (Ratovanja u pokrajini Bosni).

Iz početnog teksta odmah vidimo, da su u tom djelu opisani svi veći i manji bojevi i sve što se odnosilo na velike događaje dana, a bilo je u vezi s raznim čudnim ratnim prilikama u vremenu od početka mjeseca muharema 1149<sup>h</sup>. do konca prve džumāde 1152<sup>h</sup>, t. j. od 12. svibnja 1736. do 4. rujna 1739. Prema tome, ti su ratovi trajali tri godine i blizu četiri mjeseca.

<sup>76</sup> Früšeri Š. Sāmi, K. A., VI, str. 4509. – Isporedi i W. Pertsch, kat. berl. bibl., IV, No 370–375 (str. 388–396).

<sup>77</sup> Orijentalna zbirka Jugosl. akademije u Zagrebu ima pod br. 1582 u rukopisu Devletšahovo biografsko djelo »Ta(z)kirat uš – šurāra«, koji je možda i autograf, a zbirci je ovaj kodeks darovao dr. Bašagić. To perzijsko djelo dovršeno je 27. ševala 892<sup>h</sup> (16. X. 1487.).

Knjiga ima 62 lista, koji su pri samom štampanju označeni. Dimenzije strana su 18<sup>3</sup> × 12<sup>3</sup> cm sa dvadeset i jednim retkom teksta na strani.<sup>78</sup> Djelo je poslije ukoričeno u sivi karton.

Na str. 62<sup>a</sup> u posebnom odlomku naveden je izvor događaja. Kaže se, da su mnogi pismeni i učeni ljudi Bosne bili u pratnji valije (guvernera) i u svojim dopisima izvještavali o događajima. Iz takvih i sličnih izvora očevidaca kadija (šerijatski sudac) Omer efendija iz Novoga sastavio je ovaj svoj prikaz bojeva u Bosni. Ovo je došlo u ruke nakladnika Ibrahima Muterferrike, koji je, provjerivši navode i uporedivši ih s još mnogo drugih pouzdanih dokumenata, mnoge istinite navode dopunio i pridodao te za potomstvo otštampao u svojoj tiskari.

Djelo je izdano u početku muharema 1154<sup>h</sup> (ožujka 1741).<sup>79</sup>

O autoru Omer efendiji iz Novoga i o njegovu djelu pisao je dr. S. Bašagić u svojoj doktorskoj disertaciji »Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti« (Sarajevo 1912) na str. 152., gdje ga navodi pod naslovom »Gazevât-i (H)akim oglu 'Ali paša« (»Vojne Hećim-ogli Ali paše«).<sup>80</sup>

Dvadeset i peti kodeks pod br. 37 A sadržava izvještaj o putu turskog izvanrednog poslanika seyyid Emîna Va(h)ida u Francusku pod naslovom »Sefâretnâme-i seyyid Va(h)id efendi«. Na koricama je nalijepljen njemački natpis: »Reisebericht eines türkischen Botschafters nach Frankreich«.

Na 1<sup>b</sup> strani je naslovna glava s pozlatom i navedeni crveni izbljeldjeli naslov, koji se jedva čita. Tekst strane 1<sup>b</sup> i 2<sup>a</sup> omeđen je debelom zlatnom crtom, dok su sve ostale obrubljene sa dvije crvene.

Na str. 2<sup>a</sup> čitamo, da je s obzirom na zajedničkog neprijatelja Rusiju zaključeno, da se spremi kao poslanik cara Napoleonu seyyid Me(h)med Emîn Va(h)id u rang u nišandžije.<sup>81</sup>

<sup>78</sup> Isporedi F. Babinger, *Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke* str. 277, alineja 2. (Očevidno se prof. Babinger zabunio, kada je naveo, da knjiga broji »8 + 62 Ss.«, jer su 62 lista, a ne strane). – Isto tako je na str. 276 krivo naveo »Ende März« umjesto »Anfang Septembere« 1739.

<sup>79</sup> Orijentalna zbirka Jugosl. akademije u Zagrebu ima pod br. 390. i 391. dva rukopisa ovog prikaza ratova u Bosni, ali su obadva prepisana iz naprijed opisanog štampanog primjerka. Dok pri završetku kodeksa br. 390 čitamo, da ga je prepisao imâm Mu(s)(t)afâ İbn Mu(h)ammad iz tvrđave Jajce, džemâta (kvarta) Ibrahim begova u mjesecu šâbânu 1236<sup>h</sup> (1822.), u kodeksu br. 391 nije zabilježen ni prepisivač ni datum prijepisa. U ovom rukopisu je prepisivač prepisao i datum štampanja, dok je prepisivač prvog kodeksa to izostavio. U kodeksu br. 391 nalaze se na posljednjib šest strana istim rukopisom izvodi iz spisa »Vrline svijeta«.

Sasvim identičan prijepis ovog štampanog djela nalazi se u Orijentalnoj zbirci pod br. 631-V, samo što ovaj nosi naslov »Gazevât-nâme-i Banâlûka« (Knjiga – spis – o bojevima kod Banje Luke). Prepisivač je kadija (H)adždži Mu(h)ammad İbn A(h)mad al-qâ(d)î u godini 1187<sup>h</sup> (1773.). On je prepisao i datum štampanja.

<sup>80</sup> Isporedi i članak Banjaluka u Enc. Islama od F. Bajraktarevića, *Érg.-Bd.*, str. 38. – F. Babinger, *GOW* str. 276/7. – H. Kreševljaković, *Bitka pod Banjom Lukom 4. VIII. 1737.* (Sarajevo, 1936, 8<sup>o</sup>, 24 str.) str. 13. i str. 21 i dalje.

<sup>81</sup> L. Fekete, *Diplomatik ...*, str. XLIV pri dnu. – E. L., *Bd III*, str. 1001. – J. TH. Zenker, s. v. »Nišandžić« (= Grand dignitaire chargé de tirer le chiffre impérial sur les diplômes.). Dakle, čuvar pečata.

Iz Carigrada je krenuo 18. ševála 1221<sup>b</sup> (17. XII. 1806). Pri koncu izvještaja navodi, da mu je bilo suđeno vratiti se u domovinu na svršetku godine. Zahvaljuje Bogu, da se izbavio iz davurske zemlje i moli ga, da bi onom muslimanu, koji bi poželio vidjeti tu nevjerničku zemlju, iščupao tu želju iz srca.

Izvještaj ima 36 listova 19<sup>2</sup>×12<sup>5</sup> cm teksta, ukoričen u tanke smeđe kartonske korice. Pismo je nashi, čitko, iako nije lijepo. Pogđjgdje se tinta razmazala i listove zamrljala. Strane imaju po dvadeset i jedan redak.

Daljim pregledavanjem vidio sam, da opisuje malo i Negotin u vezi sa jednom pobunom.

Me(h)med Emin Wa(h)id Paša, kako ga Babinger bilježi na str. 347. svoga djela »Geschichtschreiber der Osmanen und ihre Werke«, zauzimao je razne visoke položaje, pa je tako kao poslanik 1806. putovao preko Poljske (tačnije Varšave) u Francusku. Umro je 14. VIII. 1828. u Dardanelama (Čanaq-Qal'a ili Qal'a-i sul(t)āniyye), baš kada se bio zaputio na svoju novu dužnost bosanskog valije. Jedan rukopis izvještaja o toj misiji nalazi se u Beču, Kons. Akad. N° 282 (Krafft, Katal. 107).<sup>82</sup> Po Babingeru, koji navodi samo bečki rukopis, bio bi ovaj naš rukopis drugi primjerak, pa bi prema tome imao i svoju veliku vrijednost kao rijetkost.

Dvadeset i šesti kodeks pod br. 25 Ottenfelsove zbirke je posljednji u grupi II.

Na hrptu korica od smeđeg marmoriranog kartona s kožnatim hrptom i uglovima (uobičajeni uvez Ottenfelsove biblioteke), zabilježeno je: »Friedensverträge zwischen der Pforte und Oesterreich«.

U svemu je 66 listova 29<sup>6</sup>×21<sup>2</sup> cm veličine, papir je deblji smeđebijel poput onoga za povelje, ali bez sjaja. Tinta je crna, samo su naslovi pojedinih ugovora crvenom tintom ispisani. Pismo je nashi, a naliči više na riq'u. Na nekim mjestima je mrljavo: od masnoće ili vlage. Mastilo je prešlo na mnoge prazne strane kao na posušilo, pa je pogđjgdje i zamrljano, ali se i na takvim mjestima dobro čita. Čini se, da je kodeks bio na vlažnom mjestu.

U kodeksu je prepisano osamnaest raznih ugovora na turskom jeziku:

1. na str. 3<sup>a</sup> prijepis mirovnog ugovora u Karlovcima g. 1110<sup>b</sup> (1699).<sup>82a</sup>
2. na str. 7<sup>a</sup> mirovni ugovor u Požarevcu iz g. 1130<sup>b</sup> (1717) sa dodatkom (aneksom) na str. 10<sup>b</sup> od 20. jula 1718. u prijepisu.<sup>83</sup>

<sup>82</sup> Isporedi i Sidžill-i 'Osmāni (S 'O) IV, str. 605/606. — 'Osmanli muellifleri (O M) III, str. 160.

<sup>82a</sup> Isporedi Encik. Islama, s. v. Carlowitz (od F. Giese-a), odnosno s. v. Požarevac (od F. Bajraktarevića), u kome se, pored ostalog, upućuje na G. Noradounghianov *Recueil d'actes internationaux de l'empire ottoman*, knj. I (Paris 1897), str. 61-62, 208-216. (latinski tekst ugovora s Austrijom) i 216-220. (francuski résumé istog ugovora).

3. na str. 12<sup>a</sup> trgovački ugovor u Požarevcu od g. 1130<sup>b</sup> (1718).<sup>62a</sup>
  4. na str. 19<sup>a</sup> prijepis beogradskog mirovnog ugovora i glavnih odredaba od jula 1739. g.
  5. na str. 21<sup>a</sup> prijepis mirovnog ugovora, sklopljenog pod Beogradom g. 1152<sup>b</sup> (1739).
  6. na str. 30<sup>a</sup> prijepis dokumenta (»sened«) o obnavljanju beogradskog mirovnog ugovora od 1160<sup>b</sup> (1747).
  7. na str. 32<sup>a</sup> prijepis ta(s)diqnāme (ratifikacije) »trajnog mira« (mu(s)āle(h)a-i dā'ime) od g. 1160<sup>b</sup> (1747).
  8. na str. 35<sup>a</sup> prijepis ugovora (četiri paragrafa i zaključak), zaključenog i uglavljenog o prepuštanju i predaji »Bogdanovih zemalja«, t. j. Moldavije Austriji od strane Otomanskog carstva; ugovor je datiran godine 1189<sup>b</sup> (1775).
  9. na str. 36<sup>b</sup> prijepis utvrđenog dokumenta (»Sened«) o postupku, koji se tiče granice Bukovine, a zaključili su ga izaslanici jedne i druge carevine 13. dana rebī-ul-evela 1190<sup>b</sup> (1776).
  10. na str. 37<sup>a</sup> prijepis seneda (isprave), koja utvrđuje granice Bukovine, koju je »Bogdanova zemlja« (Moldavija) prepustila Austrijancima. Ispravu je<sup>a</sup> izdao kapudži-baša<sup>62</sup> Muhammed Tābir aga dana 15. džumāda'l-ūlā 1190<sup>b</sup> (1776) u selu Blamotki (B-l-a-m-w(t)-q-h, valjda Belamotka ili Bala, t. j. Gornja Motka) blizu Hottina u Besarabiji.
  11. na str. 39<sup>a</sup> prijepis pisma o razgraničenju Bukovine od 7. rebī-ul-evela 1189<sup>b</sup> (7. V. 1775).
  12. na str. 43<sup>a</sup> prijepis izdatog seneda (isprave) Austriji od Otomanske carevine radi utvrđivanja (»tan(z)im«) paragrafa, koji se odnosi na tri zapadne pokrajine (kantona) – Tunis, Alžir i Tripolitaniju – od g. 1197<sup>b</sup> (1783).
- Njemački originalni tekst ovog ugovora uložen je u ovom kodeksu kao dokument, koji ću još pod *III. grupom* prikazati.
13. na str. 44<sup>a</sup> nalazi se prijepis seneda (isprave) trgovačkog sporazuma izdatog 2. rebī-ul-āhira 1198<sup>b</sup> (1784).
  14. na str. 53<sup>a</sup>: Prijepis sporazuma o primirju zaključenom 9. muharema 1205<sup>b</sup> (8. IX. 1790) na poljani *Jerkōki*<sup>65</sup> (na turskom jeziku znači »korijen zemlje«) između Austrije i Otomanske carevine.

<sup>62, 62a</sup> U vezi s ovim ugovorom Orijentalna zbirka Jugosl. akademije u Zagrebu ima pod br. 631-III jednu raspravu u rukopisu pod naslovom »*Sulhiyye-i Vehbi der senesalasin wa mi'ah wa alfs*«, u kojoj se govori kako je Dāmād Ibrāhim paši unatoč nepovoljnim prilikama pomoću vojnih i drugih shodnih priprema i mjera pošlo za rukom zaključiti povoljan mirovni ugovor u Požarevcu godine 1130<sup>b</sup> (1717.). *Vehbi* (+ 1149<sup>b</sup> = 1736.) je jedan od članova odbora, koji je surađivao na prevođenju Ajnine svjetske historije s arapskog na turski (*Bobinger*, COW str. 271).

<sup>63</sup> *Zenker*, chambellan, Oberpförtner, Oberkammerer. Titula visokog turskog dvorskog dostojanstvenika poput maršala dvora.

<sup>65</sup> *Hammer*, GOR, drugo izdanje. Bd. I, str. 290, Jerkōki (Đurđevo), mjesto u Vlnčkoj (Rumunskoj) na Dunavu prema bugarskoj dunavskoj luci Ruščuk, izgrađeno je kao tvrđava za vlade sultana Mehmeda I. godine 1416.

15. na str. 55<sup>a</sup>: Prijepis sporazuma (mu'âhede) zaključenog 3. zu'l-hidže 1205<sup>h</sup> (1791) u Svištovu između Austrije i Otomanske carevine.
16. na str. 58<sup>b</sup>: Prijepis specijalnog sporazuma, zaključenog nakon mira u Svištovu godine 1205<sup>h</sup> (1791). Taj sporazum ima sedam paragrafa i zaključak te se svršava istim datumom i pečatnim tekstovima kao i prethodni mirovni ugovor (pod 15). Samo se iz ovoga vidi, da se ipak neka područja ustupaju Austriji.
17. na str. 60<sup>b</sup>: Prijepis ratifikacije od 12. zu'l-hidže 1205<sup>h</sup> (1791).
18. na str. 61<sup>b</sup>: Prijepis seneda (isprave) o predaji tvrđave *Hotin* Otomanskoj carevini od 11. džumâda'l-ûlâ 1207<sup>h</sup> (1793).  
Ostali listovi u kodeksu (od 63–66) sasvim su prazni.

### Treća grupa

## ISPRAVE I DOKUMENTI

Prelazeći na treću grupu, t. j. na dokumente, opisat ćemo pod dvadeset i šestim rednim brojem kodeksa, *Tri isprave*, koje su u tom kodeksu uložene i ne nose poseban broj Ottenfelsove biblioteke.

- A) »*Sened, in Betreff der 3 Barbaresken-Kantone von Seite der hohen Pforte an den österreichischen Kaiserhof, ausgefolgt im J. 1197 der Hidschret, d. i. 1783 n. L.*«

Ovaj njemački prijevod turskog originala, kojega se prijepis nalazi u dvadeset i šestom kodeksu na str. 43<sup>a</sup> kao 12. ugovor po redu, pisan je goticom na dva arka kancelarijskog papira 31<sup>5</sup> × 20<sup>2</sup> cm.

- B) Nosi njemački naslov: »*Friede zwischen Persien und der Türkei, geschlossen den 7. Mai 1639.*«

Prijepis je na listu sjajnog papira za povelje, dimenzije 39 × 30 cm. Pismo je nashî, pisano crnim mastilom. Arapskim i perzijskim frazama i riječima nagomilanog i vrlo pretrpanog teksta ima tri-deset i jedan redak, ne računajući u to jedan redak crvenim mastilom pisanog naslova.

- C) Na velikom arku (42 × 25<sup>5</sup> cm) kancelarijskog papira na 4<sup>b</sup> strani nalazi se dvojaki tekst. Na desnoj polovici strane je dvanaest redaka turskog teksta, a na lijevoj polovici dvadeset i devet redaka francuskog prijevoda. Na prvi se pogled čini, da se radi o jednom fragmentu teksta iz tursko-perzijskog ugovora pod B). Upoređujući ustanovio sam, da se radi o malo drugačijem tekstu ugovora pod B), ali se po sadržaju jasno vidi, da je u vezi s odredbama pod B) navedenog *tursko-perzijskog ugovora*.

Pod rednim brojem *Dvadeset i sedmim*, a pod Ottenfelsovim br. 22, nalazi se prijepis mirovnog i' trgovinskog ugovora između *Otomanske carevine i Toskane od 23. ramazâna 1248<sup>h</sup> (1832)*. Na listu sjajnog (Glanz-) papira za povelje, dimenzije 78×49<sup>5</sup> cm, ima 48 redaka teksta bez naslovnog teksta u jednom redu i bez uvodnih riječi. U svemu je 21 član (»mädde«) i zaključak (»hâtime«). Taj se ugovor temelji na otomansko-austrijskom ugovoru od 20. redžeba 1160<sup>b</sup> (25. V. 1747). Pismo je riq'a. Podsjeća na nashî. Paragrafi su označeni crvenom tintom, a sve je ostalo pisano crnom tintom.

Redni broj *Dvadeset i osmi* je *Berât-i humâyûn* (carski ukaz), pod br. 23, u originalu. Sjajni papir za povelje dimenzije 70<sup>5</sup>×46 cm. Tugra je zlatna, a ostalo, t. j. šest redaka teksta pisano je crnom tintom. Pismo: diwâni. Nema invokacije. Berat je izdan oko sredine šâhâna 1249<sup>b</sup>, t. j. u početku januara 1834. u Carigradu, i njime se podjeljuje barunu Ottenfelsu dragim kamenjem optočeni orden (»bir qit' a mudžewher nišân«), kad je otišao iz Carigrada na odmor. Na poleđini toga berata pri dnu su znakovi parafa.

*Dvadeset i deveti* po redu je *originâl carskog agremâna* pod br. 24 za Ottenfelsova nasljednika baruna *Stürmera*.

Taj je dokument pisan izvanredno kićenim djelomično vokalizovanim »dželi - diwâni« pismom na listu neobično velikih dimenzija 173×78 cm. Takva dužina lista nastala je zbog toga, što su dva lista od 87 cm dužine vješto nadolijepljena; da se gotovo i ne vidi. Dokument je na nekoliko mjesta imao valjda rupice, koje su tako dobro i vješto restaurirane, da se to jedva zapaža. Vrlo dobro je očuvan, pa bi ga trebalo uokviriti, da se na mnogim pregibima ne bi poderao, a to bi se moglo lako dogoditi, jer je sam papir slabe kvalitete i dosta tanak, te je i mastilo na nekim mjestima probilo. Iza četiri kraća reda invokacionog teksta zakućastog stila i značenja, dolazi u sredini svečane poslanice znak tuge sultana Mahmuda II. u zlatnoj boji. Nadalje dolazi sadržajni tekst od dvanaest redaka. Na koncu je datum svečanog carskog pisma: u Carigradu na kraju mjeseca džumâda'l - âhire 1251<sup>h</sup> (1835.).

*Trideseto* po redu je *pismo s kuvertom* pod br. 129<sup>bis</sup>.

Na kuverti, zapečaćenoj crvenim pečatnim voskom, nalazi se adresa, iz koje vidimo, da je pismo upravljeno austrijskom poslaniku barunu Ottenfelsu. Samo pismo je na debljem sjajnom papiru za povelje, dimenzije 35×19<sup>6</sup> cm, na četvero previjeno po širini. Pismo je datirano u početku mjeseca džumâda'l - âhire 1248<sup>h</sup> (1832.).

Sadržaj pisma je sažeto preveden na francuski i zabilježen na dvostrukom listu, istrgnutom iz bilježnice. Prema tom résuméu sultan je predao Ottenfelsu jednu dragim kamenjem optočenu kutiju nakon uspješno okončanih bojeva u Bosni, da bi tako inaugurirao dobre odnose s austrijskim carem.

Medutim, iz samog teksta originalnog pisma izlazi baš suprotno, t. j. da je dragim kamenjem optočena kutija darovana posredstvom Ottenfelsa turskom sultanu. Tom je prilikom sultanov opunomoćenik (»vakil-i mu(t)laq«) Mehmed Rešid upravio to pismo Ottenfelsu, da bi ovaj svome caru saopćio blagodarnost sultana.

Pod redni broj *Trideset* i prvi stavljam *dokumenat br. 17*; to je kratka potvrda nadležnog organa, poreznog inspektora, u Galati (»nâ-(2)ir-i Galat(a)«, da je u cijelosti od poslanika primio sudsku taksu za ljetnikovac u Büyükdéri. (Iz Ottenfelsovih memoara razabiramo, da je on sebi kupio ljetnikovac u Büyükdéri.) Potvrda ne nosi datum i pisana je na listu papira za povelje, veličine  $21 \times 17$  cm. Rukopis nije baš loš, ali ima ortografskih griješaka.<sup>86</sup>

*Trideset* i drugi po redu su jedan u drugi uložena dva dokumenta, i to brojevi 388 i 389.

a) No 388 je pet araka prošivenih crno-žutom vrpcom, dimenzija listova  $38^2 \times 24^2$  cm, na kojima je originalni njemački tekst pod naslovom: »*Gleichlautende Abschrift des zwischen dem Kaiser königlichen Hof, und der Ottomanischen Pforte zu Stand gebrachten Grenzscheidungs-instruments.*«

Na str. 9<sup>b</sup> na kraju toga akta piše goticom »*Unterfertigt in der Festung Novi den 23-ten December im Jahre Tausend Sieben Hundert Fünf und Neunzigsten.*« Ispod toga je na crvenom pečatnom vosku vrlo jasno otisnut grb a onda vlastoručni potpis: »*Freiherr Moriz von Schlaun k. k. G. – Feldmarschall Lieutenant und der Maria Theresia Ordens Ritter.*«

b) Ovom aktu je priložen prijepis turskog teksta na sjajnom papiru za povelje,  $71^9 \times 47^2$  cm formata i označen *No 389*. Taj list je po sredini prelomljen, i tekst teče na lijevoj strani, pa zatim prelazi na desnu stranu od srednjeg pregiba i svršava se na lijevoj polovici poledine. Na rubovima s lijeva i desna 3–4 cm široki prazni prostor ruba (margine), i na njem su označene alineje brojkama od 1 do 37.

U početku je uvodni tekst, iz kojeg razabiramo, da se, – pozivajući se i oslanjajući se na austro – turski ugovor u Svištovu od 3. zu'l-hidže 1205<sup>h</sup>, t. j. 4. augusta 1791. (tako su oba datuma navedena u tekstu ugovora, pa ih tako i prenosim, dok bi po tablicama trebalo biti 3. VIII. 1791.), prema kojem se na Uni, Korani i Glini imaju neka mjesta prepuštiti Austriji – ima obaviti razgraničenje sa *hunkama*,<sup>87</sup> t. j. kotama. Taj se uvod završuje datumom 15. muharema 1207<sup>h</sup> (1792.).

Zatim se nižu alineje samog instrumenta o razgraničenju od 1–37 i konačno dolazi zaključna stavka. Iz nje doznajemo, da je opunomoćenik od strane Austrije pod a) spomenuti barun Schlaun, a od otomanske

<sup>86</sup> Tako na pr. odmah na vrhu dokumenta piše »m(e)lk(e)hme (h)(a)rdžik« mjesto »ma(h)keme hardžik«.

<sup>87</sup> Isporedi Broz – Ivekovićev Rječnik hrv. jezika kod riječi *hunka*.

carevine »büyük rüznâme«,<sup>88</sup> direktor kancelarije ministarstva financija İsmâ'il 'İ(s)metî. Ta je isprava o razgraničenju potpisana i međusobno izmijenjena 11. džumâda'l - âhire 1210<sup>h</sup> (23. decembra 1795.). Tu ispravu lijepo dopunjava originalna isprava s njemačkim tekstom, jer nam olakšava i omogućuje ispravno čitanje oko osamdeset imena pograničnih mjesta, koja su u njemačkom primjerku ispisana latinicom. Iz turskog primjerka veoma se teško čitaju ta imena.

Time bi bio iscrpen materijal Ottenfelsova depozita *orijentalija*.

#### Četvrti grupa

### RUKOPISI, KORESPONDENCIJA i t. d. INTERNUNCIJA OTTENFELSA

Naš bi prikaz bio krnj, ako mu ne bismo dodali pisma i dokumente, manuskripte i dvije knjige vlastoručnih memoara (*»Erinnerungen 1-2«*) baruna Ottenfelsa na njemačkom jeziku, a ima i dva tri spisa na francuskom.

Zato ćemo ih sasvim ukratko opisati.

Pod rednim brojem *Trideset i trećim*, navodimo po svoj prilici Ottenfelsovom rukom pisani *»Vodič po Carigradu u godini 1809.«* na francuskom jeziku, a nosi naslov *»Guide de voyage dans l'intérieur de Constantinople en 1809.«*

Taj vodič ima dvanaest listova (31<sup>8</sup> × 20<sup>5</sup> cm) francuskog teksta uloženi u prazni arak (tabak) iste veličine, a sve zajedno prošiveno crnožutom vrpcom. Na okvirnom listu nalazi se naprijed navedeni naslov. Nakon kraćeg uvoda od devet redaka dolazi rimskim brojevima odijeljenih šest poglavlja. Svako poglavlje opisuje po jedan dio Carigrada, koji se može razgledati za jedan dan. Prema tome se sve ono, što je vrijedno bilo razgledati u Carigradu, moglo obići za šest dana. Nije isključeno, da je sam Ottenfels autor toga vodiča, je se ne navodi izvor, odakle bi taj vodič bio preveden ili prepisan. Taj dokumenat nije numeriran. Prema sjećanju iz vremena moga boravka u Carigradu držim, da je taj vodič vrlo dobro zasnovan i da je s turističkog gledišta znalčki i vješto sastavljen te da sadržava sve ono, što je vrijedno da stranac vidi u Carigradu. Razumije se, da su mnogi objekti u toku gotovo stopedeset godina iščezli s lica zemlje, ali haš to i povećava današnju vrijednost toga dokumenta (na pr. za historijsku topografiju i t. d.).

<sup>88</sup> Dnevnik tekućih finacijskih transakcija, ujedno i činovnik, koji vodi taj dnevnik, pa i kancelarija gdje se vodi taj dnevnik (po Redhousu). Po Tischendorfu, str. 94.: »Das Ruznamča führt von Tag zu Tag (= dnevnik) die ertheilten Berate (Belehnungsdiplome) auf.« U lenskom sistemu nadležstvo, koje je zavodilo berate (patente).

Ispredići članak *F. Bajraktarevića, Esterhazijski turski spisi o Jugoslaviji, naročito o Račkoj*, u Glasniku Istorijskog društva, Novi Sad, knj. V, sv. 3, str. 352 u napomeni br. 38.



Pod redni broj *trideset i četvrti* stavljam »*Opis (dnevnik) puta iz Carigrada u Beč u 1832. g.*« koji nosi naslov »*Reise von Constantinopel über Adrianopel, Sophia, Nihsa (Niš), Belgrad – Pest nach Wien vom 28<sup>ten</sup> Juni bis zum 16<sup>ten</sup> August 1832.*«. Sudeći po sadržaju i rukopisu, taj je dnevnik s puta pisala jedna od dviju kćeri Ottenfelsovih, koje su zajedno s majkom putovale.

Bijelim koncem prošivena bilježnica ima 33 goticom pisana lista dimenzije 24<sup>5</sup>×19<sup>6</sup> cm. Na prvog se strani prvog omotnog lista nalazi prednji naslov. U ovom putnom dnevniku ima i dosta zanimljivih opisa o prilikama i ljudima pojedinih mjesta, kroz koja su prošli.

Za upoznavanje našeg Ottenfelsa, za ocjenu njegovog rada kao diplomate i naučenjaka bez sumnje su osobito vrijedni i zanimljivi *Ottenfelsovi memoari*. Oni su neprocjeniv prilog historiji i događajima prve polovine devetnaestoga vijeka. Te je memoare svojom rukom, uredno i čisto napisao Ottenfels u dvije debele sveske u obliku spomenice kao »*Erinnerungen 1–2*«, pošto se u svojoj šezdeset i devetoj godini života povukao u mir.

Obadvije knjige su ukoričene u crvenu safijan kožu s utisnutim zlatnim ornamentima. Prva knjiga ima 268 listova (26<sup>6</sup>×21<sup>3</sup> cm) i sva je ispisana s izuzetkom pokojeg praznog lista između pojedinih poglavlja. — Stranice su numerisane. Druga je knjiga jednako opremljena kao i prva, samo što nisu strane numerirane i što pri kraju ima 38 listova praznih. Ova knjiga ima 420 listova.

Obadvije ove knjige stavljamo pod redni broj *trideset i peti*, dok numeraciju Ottenfelsove biblioteke uopće nemaju. Iako su knjige vrlo uredno i, rekao bih, orijentalcu prirodinim mirom pisane, ipak je taj Ottenfelsov rukopis u gotici teško glatko i brzo čitati, dok se čovjek ne učita i ne privikne na individualni karakter Ottenfelsova gotskog pisma. Zato sam se zadovoljio prelistavanjem i pročitao sam letimično i na brzinu nekoliko odlomaka iz onih poglavlja, gdje sam po naslovu slutio, da ću naći interesantnije podatke za ovaj rad.

Tako sam na pr. u poglavlju I »*Meine Jugendjahre*« naišao na mnoge biografske podatke i saznao za pretke našeg Ottenfelsa. Tu sam našao, da je jedan od Ottenfelsovih predaka Jacob Otto Ottenfels od 1590.–1610. bio zapovjednik hrvatskog pograničnog grada »*Petrinica*«. Zatim sam opazio, da naš Ottenfels osobito ističe, kako je jedan od predaka po majci i poočim Ottenfelsova pradjeda Wolfganga Franza feldmaršal Martin Gschwind von Pöckstein bio u vrijeme dok je Kara Mustafa paša 1683. g. opsjedao Beč, komandantom artiljerije i da je on autor jednog dnevnika, što ga je *Uhlich* u svom opisu opsade Beča uzeo za podlogu i da je između ostalog sudjelovao kod zauzimanja Beograda. Ottenfels nam poslije toga navodi, da se i pradjed spomenutog feldmaršala Heinrich Gschwind, podrug stoljeća prije, kod prve turske opsade Beča za vrijeme Sulejmana Veličanstvenog istakao u borbama zajedno sa svojim koraškim kontingentima. Tom prilikom konstatuje Ottenfels čudnu i zanimljivu igru sudbine, da on, nekoliko vjekova kasnije u doba opadanja i slabljenja otomanske moći, postaje carskim izaslanikom pri-

jateljstva među dvije susjedne zemlje i da radi na preobražaju Turaka i njihovu približavanju evropskoj civilizaciji. Iz toga poglavlja doznajemo, da je Ottenfelsova majka rođena Kulmer i da mu je barun Josef Hammer – Purgstall stariji kolega iz Orijentalne akademije.<sup>89</sup>

II. poglavlje govori o prvom boravku Ottenfelsovu u Carigradu (od 30. IX. 1802. do 2. VI. 1812.), kad je bio »Sprachknabe«, odmah zatim dragoman (tumač) austrijske internuncijature u Carigradu. U tom poglavlju opisuje doba sultana Selima III., svoje imenovanje tumačem (dragomanom) i svoj put u Brusu. Iza toga crta, kako je svrgnut sultan Selim, kako je na prijesto stupio sultan Mustafa IV., a za njim sultan Mahmud II. Pri kraju opisuje rad i pogibiju Mustafa paše Bajraktara<sup>90</sup> i svoj odlazak iz Carigrada.

III. poglavlje je posvećeno Ottenfelsovu boravku u Beču, njegovim misijama u Francusku, Švajcarsku i Italiju.

U IV. poglavlju Ottenfels prikazuje prvu janjičarsku revoluciju za vlade sultana Selima III., zatim ugušivanje druge janjičarske revolucije za vlade sultana Mustafe IV., a završuje opisom treće janjičarske pobune u doba vladavine sultana Mahmuda II.

U drugoj knjizi »Erinnerungen« Ottenfels počinje sa V. poglavljem, bilježi događaje za svoga drugog boravka u Carigradu, dok je bio na položaju austrijskog internuncija, i to od konca septembra 1822. do polovice marta 1833. U to vrijeme najvažniji su događaji dugotrajna borba grčkog naroda za oslobođenje, ukrštavanje interesa i razne intrige velikih sila kod Visoke Porte i t. d. O svemu tome napisao je Ottenfels mnogo, kako u petom, tako i u šestom (VI.) poglavljju.

Po završetku šestog poglavlja ostalo je oko pedeset neispisanih listova, a zatim dolaze razne instrukcije, pisma kancelara Metternicha Ottenfelsu i izvještaji Ottenfelsovi Metternichu u prijepisu – i još druga slična diplomatska prepiska.<sup>91</sup>

<sup>89</sup> Reinhart Bachofen von Echt, Josef Freiherr von Hammer-Purgstall: »Erinnerungen aus meinem Leben« 1774–1852. (Izdavanje Akademie der Wissenschaften, Wien, 1940, XIV + 592 str., vel. 8<sup>o</sup>.) na str. 141. navodi se, između ostalog, da je Ottenfels bio pet godina mlađi kolega Hammerov.

<sup>90</sup> A. F. Miller, Mustafa paša Bajraktar. Ottomanskaja imperija u načale XIX vjeka, (Izdateljstvo Akademii nauk SSSR Moskva – 1947 – Lenjingrad) 8<sup>o</sup>, 507 str. U tom najnovijem radu nije pisac nigdje spomenuo Ottenfelsa. Ovu Millerovu knjigu prikazao je B. Gjurjev u Istoriskom časopisu SAN, I (1948), str. 279–287.

<sup>91</sup> U vezi s Ottenfelsovim memoarima dobro mi je poslužilo već prije (u bilježici br. 1) spomenuto djelo Josefa Krautera, Franz Freiherr von Ottenfels. Beiträge zur Politik Metternichs im griechischen Freiheitskampfe 1822 – 1832. Nach ungedruckten Quellen dargestellt, Druck und Verlag von Anton Pustet, Salzburg 1913. (IV + 310 str.). Tu sam knjigu dobio na pregled od direktora zagrebačkog Državnog arhiva profesora dra Matasovića, koji me je i inače svojom susretljivošću mnogo zadužio, pa mu i na ovom mjestu topla zahvaljujem. Ovom prilikom smatram za svoju dužnost da se zahvalim dru. Zmajčiću i ostalim službenicima Državnog arhiva na njihovoj pomoći i susretljivosti u toku moga rada i mojih mnogobrojnih posjeta u Državnom arhivu.

Kako se iz samoga uvoda u Krauterovo djelo jasno razabira, on je svoj rad izdao sasvim na podlozi Ottenfelsovih »Erinnerungen« (1. i 2. knjiga), na osnovu pisama baruna Gentza Ottenfelsu od 1822.–1832. g. i na temelju nekih sto pisama kneza Metternicha Ottenfelsu. Ovo sve mu je u originalima, kako sam Krauter u Uvodu veli, stavio na raspolaganje Ottenfelsov potomak.

U nastavku opisa same Ottenfelsove zbirke navodim kao *trideset i šesti* po redu: »*Auszug aus dem türkischen Reichshistoriographen Rašid Efendi 1<sup>ter</sup> Theil pag. 101*«. To su dva spisa po pet araka kancelarijskog formata (33<sup>5</sup>×21<sup>5</sup> cm) prošivena crno-žutom vrpcom. U jednom od tih spisa nalazi se i jedan zasebni list, na kojem piše: »*Türkische Geschichte Enweris*«, a ispod toga nekoliko redaka turskog teksta. Radi se očigledno o Ottenfelsovim predradnjama, izvacima i bilješcima, koje je iskoristio za svoje memoare.

Tako isto sam imao u rukama *dvije hrpe Ottenfelsovih rukopisa*, koje stavljam pod redni broj *trideset i sedmi*; oni su također konceptni rukopisi Ottenfelsovi i još sasvim nedotjerani, a po sadržaju su materijal za memoare. *Jedna skupina* uložena u prosti sivkasti arak ima 69 araka teksta (koncepta) goticom. Pored toga su *tri lista* numerisana sa 1, 2 i 3 istoga papira francuskog teksta, pisana Ottenfelsovom rukom, u kojima se govori o Mustafa paši Bajraktaru. Iza toga je još jedan arak goticom, koji nije Ottenfelsov rukopis. Ovdje se opisuje tragična smrt Bajraktarova i kako su pronađena mrtva tjelesa, i to njegovo, njegove ljubimice robinje i eunuha.

*Druga skupina* na sivkastom omotnom arku nosi naslov: »*Ankunft in Constantinopel als Internunzius bis 1827. Theils wenig – theils gar nicht vorbereitet*«. Ima 33 arka 32×20<sup>2</sup> cm.

Pod rednim brojem *trideset i osmim* navodim u kartonu ljubičaste boje zelenom svilenom vrpcom svezana *pisma Ottenfelsova Gentzu*. Na kartonu je napisano (zabilježeno) *1–101, B 2 Lettres de B<sup>re</sup> d'Ottenfels du 22 Octobre 1822 jusq'à la fin de 1824*.

Sva su pisma pisana goticom, izuzevši pokoji prilog ili prijepis na francuskom jeziku. Pisama u stvari nema 101, jer su pisma pri kasnijem numeriranju (olovkom) označena tekućim brojevima, prema broju listova ili araka listovnog papira, pa su neka duža pisma pisana na dva listovna papira. Numerirani su i neki vrlo teško čitljivi listovi na bijelom papiru. Ovo su vjerojatno kratke konceptne bilješke o sadržaju listova, što ih je Gentz slao Ottenfelsu. Među pismima je i jedan povjerljivi izvještaj austrijskog konzula u Smirni na francuskom jeziku, u kojem izvještava o listu *Spectateur oriental*, koji izlazi u Smirni.<sup>92</sup> Kartonska mapa, u kojoj su umetnuta pisma, ima dimenzije 24 × 19 cm.

Nadalje mi je kroz ruke prošao i *omot pisama Ottenfelsovih njegovoj ženi Josefi*. Redni broj *Trideset i deveti*.

U ovom omotu ima deset svežnjića tih pisama iz godina 1817, 1818, 1819, 1821, 1823, 1826, 1827 i 1829, u svemu osam godišta.

<sup>92</sup> O ulozi toga lista isporodi pobliže članak L. Lagardea, *Note sur les journaux français de Smyrne a l'époque de Mahmoud II* (Journal asiatique, tome CCXXXVIII, année 1950), naročito stranu 105. i dalje.

Držim da treba iz prijepisa »popisa« Ottenfelsove zbirke, koju je 16. X. 1942. preuzeo Državni arhiv u Zagrebu, nabrojiti još i one dokumente, koji nisu u tješnjoj vezi s orijentalističkim dijelom Ottenfelsove zbirke, a nisam ih pregledao.

*U kovčegu I:*

Gebundene Diplome mit anhängendem Siegel N<sup>o</sup> 59, 21, 33, 29, 66, 71, 309, 13, 310, 311, 387.

Diplome mit Siegel ohne Einband N<sup>o</sup> 12, 58, 60, 10, 7, 11, 24.

Zusammengebundene Urkunden N<sup>o</sup> 1 bis 331 ohne oben angeführten Nummern.

Alle Tauf- und so weiter Scheine.

Prozess Draschkovich – Keglevich.

Wappenbuch.

Freundschaftsbuch.

*U kovčegu II:*

Genealogische Rolle.

Diplome: Kämmerer Sternkreuzorden, Obersterlandfalkenmeister N<sup>o</sup> 123, 135, 140, 154, 185, 192, 195, 196, 198, 205.

Le coup d'Etat 1852 (Moritz Ottenfels).

Korrespondenz Lords Strangfort, Gentz 1822–1828 (III).

Korrespondenz Rom I.

Korrespondenz Metternich.

Korrespondenz Ottenfels.

Korrespondenz Ottenfels Mission nach Paris.

*U kovčegu III:*

Acte de la succession de la reine de Neapel.

Ordensdiplome Franz X. Baron Ottenfels.

Briefe Moritz von Schlaun an Gräfin Keglevich.

Ordensdiplome (vjerojatno je to ona pod rednim br. 28. opisana?)

Tagebücher.

Briefe von Hofrath Gentz.

Diplomatische Korrespondenz.

Diverse Akten.

Oberster Landfalkenmeister Fideikommiss.

Militärkorrespondenz.

Briefe Franz Ottenfels 1817 – 1839. (Nisu li to pisma ženi pod rednim br. 39?).

U kovčegu IV su bila sva orijentalna djela, i ona su potanko opisana i spomenuta. Treba samo još pomenuti, da kodeks Ottenfelsove biblioteke N<sup>o</sup> A 133 (Povijest Ibn Haldūna) nije bio u popisu naveden, ali je stvarno postojao i prikazan je pod rednim brojem *devetnaestim*.

U popisu su međutim sadržani pod brojevima Ottenfelsove biblioteke A 112 - 113, A 128 i A 143 još tri kodeksa, koji se nisu zasada mogli pronaći, a navedeni su u popisu i to:

Stavka 11, Persisches Manuscript 800 Egira 1422,

Stavka 13, Manuscript i

Stavka 17, Altes Manuscript.

\*  
\* \* \*

Ako bacimo opći pogled na naprijed izložena kraće ili detaljnije opisana djela, dokumente i ostalo, vidimo, da ova zbirka sadržava vrlo lijepe, važna i zanimljiva pjesnička, historijska, memoarska i druga djela. Moja namjera nije bila ulaziti u sve detalje opisanih knjiga i rukopisa s obzirom na njihovo književno - historijsko, umjetničko, općehistorijsko i drugo značenje, a to ne bi ni mogao učiniti jedan čovjek u tako kratkom roku, nego da skrenem pažnju stručnih orijentalista, historičara, i drugih stručnjaka na dragocjeni materijal, koji ova zbirka krije, i - što je još važnije - koji je sada svima ljudima od nauke postao lako pristupačan.<sup>93</sup>

<sup>93</sup> Kod transkribovanja orijentalnih riječi držao sam se načina transkripcije usvojenog na XIX. međunarodnom kongresu orijentalista od 1935. g. u Rimu, koji je predložila transkripciona komisija »Deutsche Morgenländische Gesellschaft«. Samo orijentalne riječi, koje su se kod nas udomacile i već stekle građansko pravo u nas, a nisu direktno pogrešne (kao kalif), pisao sam uglavnom, kako se kod nas pišu, ali sam duge vokale označio crticom.

U vezi s transkripcijom arapskih imena (naziva) mjeseci poveo sam se za profesorom F. Bajraktarevićem i usvojio njegov za nas jednostavniji pravopis izložen u studiji: »Turski dokumenti manastira Sv. Trojice kod Plevlja« Spomenik SAN LXXIX, Drugi razred, str. 85, sub. VI, desni stubac.

Godine hidžre (po muslimanskoj eri) označivao sam sa slovom »h«, kako je to općenito usvojeno.

Složena arapska vlastita imena pisao sam većinom zajedno (»Abdullāh, »Abdurrah-mān i slično).

DIE BARON OTTENFELS'SCHE ORIENTALISTISCHE  
SAMMLUNG IM ZAGREBER STAATSARCHIV

Die orientalistische Sammlung des Freiherrn Franz von *Ottenfels*, die von seinem gleichnamigen Nachkommen am 16. X. 1942 im Zagreber Staatsarchiv deponiert wurde, ist der Gegenstand der vorliegenden Darstellung.

Nach einer kurzen Biographie von Baron Ottenfels auf Grund der Daten im Biographischen Lexikon von Wurzbach und des Werkes von Josef Krauter (siehe Fussnote 1) wird festgestellt, dass sich unter den im Staatsarchiv deponierten Handschriften die hochwertigsten Edelsteine der orientalistischen Sammlung und die wertvollsten Manuskripte und Urkunden der Bibliothek von Ottenfels aus dem Schloss *Bežanec* (Kroatien) befinden.

I.

Um die Übersicht klarer zu gestalten, hat der Darsteller die Bestände des orientalistischen Teiles dieser Sammlung in drei Gruppen eingeteilt:

- I. Klassische Dichterwerke inkl. einer Qur'an-Handschrift,
- II. Historische Werke,
- III. Briefe und Urkunden.

Unter III befindet sich die mit Signatur *A 1* bezeichnete und mit zwanzig Miniaturgemälden illuminierte Handschrift von *Firdūs's Šāhnāme*, in dunkelbraunem orientalischen Ledereinband mit einer starken Vergoldung und Goldornamenten-Verzierung. Der Kodex zählt 573 Folio-Blätter, bzw. 571 Bl. mit Text. Die Abschrift, wie aus der Abbildung (Tafel N<sup>o</sup> XXII) ersichtlich, erfolgte im Monat Rama(d)ān 981<sup>h</sup> (25. XII. 1573 - 23. I. 1574). Laut Notiz auf Seite 2<sup>a</sup> war der frühere Besitzer dieser Prachthandschrift der Leiter der kaiserlichen Kanzlei (Beylükçi - i Diwān-i humāyūn) Mehmed Rāsid.

Seite 4<sup>b</sup> bis 10<sup>a</sup> enthält die Einleitung in Prosa mit 56 Doppelversen der berühmten Satire. Das Vorwort beginnt mit »Sipās-u āferin hodāj-rā ...«. Darin ist die Rede von »*Kalīla wa Dimna*« und deren arabischer Übersetzung durch Ibn *Muqaffa*, von Sultan Ma(h)mūd Gaznawī und vom Leben und Treiben auf seinem Hofe, vom berühmten Hofdichter *Un(s)ūrī*, von der Dichtung des *Šāhnāme* durch *Firdūsī* und von dessen Belohnung mit 60.000 Dirhams in Silber usw. Zum Schluss folgt das Namensverzeichnis der Herrscher unter Angabe ihrer Regierungsdauer, angefangen von *Gajomars* und *Hošang* bis *Farahzad* und *Jazdagird*.

An Hand dieser Angaben und unter Zuziehung der dgl. Daten von *E. C. Browne*, Grundriss der iranischen Philologie und *F. Wolff*, ist Professor *Fehim Bajraktarević* zur Annahme geneigt, dass diese Vorrede der älteren Version, d. h. jener von *Baisungur* entspreche. Das endgültige Urteil darüber überlässt der Darsteller den Iranisten.

Da die Ottenfels'sche Hs. des Šāhnāme erst aus dem Jahre 1573/4 stammt, wird sie für eine Textkritik kaum in Betracht kommen. Vom kunst-historischen Standpunkt aus hat sie aber unbestritten erstklassige Bedeutung. Die Hs. ist zwar nicht vollständig, da sie mit der zwanzigsten Regierungsperiode und mit dem Tode Alexanders des Grossen endet, während das komplette Šāhnāme 50 Regierungsperioden aufweist. Das Exemplar von Ottenfels dürfte wahrscheinlich annähernd 3/5 eines Vollständigen umfassen. Seine 53 bis 54 Tausend Doppelpverse lassen aber viele Interpolationen vermuten.

Nachdem der Darsteller einige den Fachkreisen ohnehin bekannte Daten und Ausführungen über Firdūsi und die Übersetzungen seines Epos in andere Sprachen angedeutet hat, erwähnt er die Hss. der türkischen Šāhnāme-Übersetzungen N<sup>o</sup> 40, 422<sup>1</sup> und 580 der Orientalischen Sammlung des Hist. Inst. der Jugosl. Akademie der Wissenschaften und Künste in Zagreb, die er in der Fussnote 28 näher beschreibt.

Um der breiteren Öffentlichkeit die wunderschönen Miniaturgemälde des Ottenfels'schen Exemplars näher zu bringen, sind deren Abbildungen der Reihe nach mit Legenden-Erklärungen der Darstellung hinzugefügt.

I/2: Eine in schwarzem Ledereinband mit je einem Miniaturgemälde auf beiden Aussenseiten und auf der Aussenseite von »Miqlaf« gebundene Hs. A 141 ist die Gedichtsammlung (»*Diwān*«) des Dichters Šams ad-Din Hu(h)ammad (H)āfi(z) Širāzi. Auf allen drei Miniaturgemälden sind Jagdszenen dargestellt. Die Miniatur auf Seite 1<sup>a</sup> stellt eine Obsternte dar. Auf Seite 2<sup>b</sup> beginnt das erste Gazel: »Elā jā ajuha's-sāqi adir ka'san wa nā-wilhā ...« Die Hs., deren Schreiber und das Datum der Abschrift nicht angeführt sind, umfasst 177 beschriebene Bl. Da jede Seite 10 – 11 Doppelpverse zählt, so besteht die ganze Gedichtsammlung aus etwa 3.500 Doppelpversen. In der Fussnote 35 stellt der Darsteller fest, dass die Orientalische Sammlung der Jugoslawischen Akademie der Wissenschaften und Künste in Zagreb vier Kodexe (N<sup>o</sup> 202, 949, 776 und 1585) und ein Fragment (N<sup>o</sup> 1841) dieses *Diwān*s besitzt. Die Handschriften N<sup>o</sup> 776 und 1585 sind auch mit einer türkischen Interlinearversion versehen. Alle vier Hss. sind leider lückenhaft.

I/3: Die dritte Hs. dieser ersten Gruppe ist *Kitāb-i Hamsa-i Hosrau* von Indien's berühmtem persischen Dichter Emir Hosrau, in der Ottenfels'schen Sammlung unter Signatur A 152 verzeichnet. Die Titelaufschriften der *Gedichte dieses Fünfers* lauten wie folgt:

a) Ma(t)ālī' al-Anwār, b) Širin wa Hosrau, c) Madžnūn wa Lajlā d) Ājine-i Iskenderi und e) Hešt Bibišt (oder Bahrāmname). Die 1<sup>a</sup>-Seite des Textblattes ist mit drei vertikal angeordneten Medaillons verziert. Das mittlere grössere Medaillon enthält einen goldgeschriebenen Text mit dem Namen des Kalligraphen Hwadže Badr ad-Din und mit der Jahresangabe der Abschrift 827<sup>h</sup> (1423-4). Die Seiten 1<sup>b</sup> und 2<sup>a</sup> sind prachtvoll in Gold und blauer Farbe ornamentiert. Auf der zierlichen goldenen Vignette ist die bereits erwähnte Aufschrift des ersten Gedichtes. Auf Seite 85<sup>b</sup> ist wieder die zierliche Titelaufschrift (»«Unwān«) in goldener Kūfi-

Schrift des zweiten Gedichtes; auf Seite 189<sup>b</sup> in derselben Art und Ausführung der »Unwān« des dritten, auf 255<sup>b</sup> des vierten und auf 363<sup>b</sup> der besonders dezent verzierte »Unwān« des fünften Gedichtes: »Hešī Bihīšt« in weissfarbiger Kūfi-Schrift. Der Fünfer endet auf Seite 444<sup>b</sup> mit einem rotgeschriebenen Schlusstext, wonach die Abschrift im Morgenrauen des Rama(d)ān 827<sup>b</sup> (1424) durch den (Gottes-) Sklaven Mas'ūd beendet wurde. Die Schrift ist Ta'liq und der ganze Fünfer dürfte etwa 17.000 Doppelverse zählen.

1/4 Der Kodex N<sup>o</sup> 144: *Kullijjat-i Šajh Sa'di* (Sa'di's sämtliche Werke) im typischen orientalischen Ledereiband, der nachträglich mit grünem Tuch überklebt wurde. Das Buch hat auch ein Lederfutteral, das den angeführten Titel enthält. Die ersten 51 Seiten umfassen einen Prosa-Text. Ab 26<sup>b</sup> beginnt »*Kitāb-i Gulistān*« (»Rosengarten«). Nach 75 Blättern ist die Seite 76<sup>a</sup> leer und auf 76<sup>b</sup> ist die erste Seitenhälfte, um wahrscheinlich nachträglich mit den »Unwān«-Verzierungen ausgeschmückt zu werden, leer geblieben. Das ist auch auf Seiten 143a, 311b, und 323b der Fall. Im ganzen sind es 344 beschriebene nicht paginierte Blätter mit einem *custos paginae* (»Rābi(t)a«) versehen. Laut Text in Colophon auf Seite 222<sup>b</sup> ist das Buch »*Mu(d)(h)ikāt*« von Šajh Mu(s)li(h) ad-Dīn Sa'di Sonntag den 21. Šawwāl 1018<sup>b</sup> (17. I. 1610) durch Mu(h)ammad ibn Džarir 'Alī Isfarandžāni (?) abgeschrieben worden.

1/5 Die fünfte Hs. unter Signatur N<sup>o</sup> 145 ist Šajh Sa'di's »*Gulistān wa Bōstān*« (»Rosengarten und Obstgarten«). Nachträglich restauriert, nicht paginiert und die »Rābi(t)a« meistens durch Buchbinderschere abgeschnitten. »*Gulistān*« ist 1152<sup>b</sup> (1739) und »*Bōstān*« 1158<sup>b</sup> (1745) abgeschrieben worden. Die Hs. zählt 114 Textblätter, je 15 – 17 Zeilen auf jeder Seite.

Nachdem der Darsteller die biographischen Daten des Dichters Sa'di angeführt hat, gibt er in der Fussnote 39 sowohl die Signaturen sämtlicher *Gulistān* — und *Bōstān* — Hss. der Orientalischen Sammlung der Jugosl. Akademie in Zagreb als auch die Handschriften ihrer Kommentare in türkischer und arabischer Sprache an.

1/6 Gedichtsammlung von Nūr ad-Dīn 'Abd ar-Ra(h)mān Džāmi »*Dīwān-i Džāmi*« unter Signatur N<sup>o</sup> A 121.

Sie umfasst 128 Textblätter und je zwei leere Blätter am Anfang und am Ende. Im ganzen sind es ca. 3.500 Doppelverse. Der Kodex ist gut erhalten. Die Datierung und der Name des Abschreibers, konnten nicht festgestellt werden. In der Fussnote 40 hat der Darsteller die Handschriften des *Dīwān*s und andere Werke Džāmi's der Orientalischen Sammlung der Jugosl. Akademie in Zagreb angeführt.

1/7: Unter Signatur A 140 befindet sich Džāmi's romantisches Epos »*Jūsuf wa Zulajha*« Auf Seite 2<sup>b</sup> und 3<sup>a</sup> ist je ein Miniaturgemälde mit Jagdszenen aufgeklebt. Die Seiten 37<sup>b</sup>, 71<sup>b</sup>, 106<sup>b</sup>, und 147<sup>b</sup>, enthalten weitere vier Miniaturgemälde. Die Unwān-Seite 3<sup>b</sup> und S. 4<sup>a</sup> sind mit bunten Farben (Gold, Dunkelblau und Lichtblau), als die ersten Titelseiten reichlich verziert, sogar der Zwischenraum der Textzeilen ist mit Verzie-



rungen ausgefüllt. 170 beschriebene Blätter sind in Ta'liq-Schrift von besonderer Schönheit. Die Hs. ist vollständig. Das Datum und der Name des Kalligraphen sind nicht angegeben.

1/8 Die Hs. mit Signatur *A 147* »*Diwān-i (h)azret-i Emīr Sāhi*, die nach einer gründlicheren Restauration gebunden wurde, hat auf *S 1<sup>b</sup>* den angeführten »Unwān«, rot geschrieben, mit Verzierungen in Gold- und blauer Farbe. Die Hs. umfasst 51 beschriebene Blätter, die nicht paginiert sind. Auf *S 51<sup>a</sup>* ist die Datierung: dżumāda'l-ūlā 955<sup>h</sup> (1458). Der Kalligraph ist 'Imād al-(H)usajni.

1/9 Der Kodex »*Kitāb-i Anwār-i Suhajli*« (»Die Lichter des Canopus«) unter Signatur *N<sup>o</sup>142* von (H)usajn Wā'i(z) al-Kāsifi, in goldverziertem orientalischen Ledereinband mit einem Leder-Futteral, zählt 436 beschriebene Blätter. Seite *1<sup>b</sup>* und *2<sup>a</sup>* sind die verzierten Titelseiten in Gold und Blau mit ein wenig roter und schwarzer Farbe. Beide Seiten, oben und unten, weisen je eine Rosette auf, welche die Namen des Werkes und des Autors in weisser Sulus-Schrift auf goldfärbigem Grund tragen. Die Hs. ist mit 31 sehr gelungenen Miniaturgemälden verziert (Diese illuminierten Seiten sind im kroatischen Text verzeichnet.). Die Abschrift erfolgte am 12. Dżumāda'l-āhire 925<sup>h</sup> (519).

1/10 Die Hs. *A 146* stellt die persische Version der indischen Fabeln von Bidpai, bzw. von *Kalila wa Dimna* dar. Sie ist nachträglich restauriert und in Karton gebunden. Am Rückenteil des Einbandes ist eine weisse Etikett mit der Überschrift »*Ethisches Werk*« aufgeklebt. Abschreiber ist Mu(h)ammad 'Abdullāh Mūsāzāde. Auf Seite *17<sup>b</sup>* steht geschrieben, die Weisen hätten dieses Werk »*At-Tadżarub liqā' al-'uqūl*« benannt. Laut *S 24<sup>b</sup>* sind zehn Abschnitte (Bāb) des Werkes indischer Herkunft und sechs weitere aus Persien. Die Hs. zählt 266 beschriebene Blätter, 17 Zeilen ohne Linieneinfassung.

1/11 Unter Signatur *A 150* finden wir die türkische Übersetzung von »*Kalila wa Dimna*« unter dem Titel »*Humājūn-nāme*«. Beim nachträglichen Einbinden wurde die spätere Numerierung der Blätter grösstenteils abgeschnitten. Die Handschrift umfasst 447 Bl. einschliesslich der 5 *Fihrist*-Blätter. Am Ende ist ein Vermerk, wonach das Werk innerhalb 28 Tagen durch Mu(h)ammad Šerifi ibn al (H)adždž (H)asan den 28. (S)afer 1155<sup>h</sup> (1742) geschrieben wurde. In der Fussnote 52 hat der Darsteller auf die Manuskripte dieses Werkes in der Orientalischen Sammlung der Jugosl. Akademie und auf ein wunderschönes Exemplar einer Hs. von *Humājūn-nāme* in der Zagreber Universitätsbibliothek hingewiesen.

1/12 Die Handschrift *A 148* mit der Überschrift auf dem Einbandrücken »*Legendenbuch*« ist eigentlich »(H)adiqat as-Su'adā« vom Mu(h)ammad ibn Sulajmān al-Baghdādi mit dem Dichternamen Fu(d)ūli. Das Werk hat zehn Abschnitte (Bāb) mit Lücken sowohl zwischen *S 1<sup>b</sup>* und *2<sup>a</sup>* als auch zwischen *58<sup>b</sup>* und *59<sup>a</sup>*. 143 beschriebene Blätter, 12 Zeilen. Da die letzte Textseite arg beschädigt und nach dem ersten Blatt die

Hs. eine grössere Lücke aufweist, konnte weder der Abschreiber noch das Datum festgestellt werden.

I/13 Der Kodex N<sup>o</sup> 30 ist ebenfalls in der Bibliothek von Ottenfels in marmorierten braunen Karton gebunden und auf dem Einband mit der Überschrift »Arabische Erzählungen« versehen worden. Die Hs. zählt 236 beschriebene Blätter 29.2×19 cm, 17 Zeilen in altertümlicher türkischer Sprache und Schreibart, Nashī, vokalisiert. Die Hs. ist unvollendet geblieben. Sie ist die türkische Übersetzung des Werkes »Abzā'ib al-Mahlūqāt« von Qazwinī.

I/14 Diese Hs. in persischer Sprache unter Signatur N<sup>o</sup> 114 dürfte »Udžūba-i Gharā'ib« sein. Es fehlt nämlich das erste 'Uwān-Blatt. Die Hs. ist zwischen zwei gräuliche Pappendeckel mit Spagat kreuzgebunden. Dieses didaktische, ethisch-moralische Sammelwerk ist von einer Art Gelehrtenrat (»Madžlis-i a'lā«) verfasst und die Abschrift durch Šams ad-Dīn al-(h)āfi(z) as-Samarqandī im Jahre 806<sup>h</sup> (1403) vollendet. 278 Blätter weder paginiert noch mit »Rābi(t)as« versehen, aber aus der nicht unterbrochenen Reihenfolge der Abschnitte lässt sich auf die Vollständigkeit der Hs. schliessen.

I/15 Der Kodex N<sup>o</sup> 149<sup>a</sup> trägt auf der Etikette die Aufschrift: »Moralisches Werk, persisch«. Er wurde in der Bibliothek von Ottenfels restauriert und in Karton gebunden und zählt im ganzen nachträglich nummerierte 138 Bl. Lt. Angaben auf S 2<sup>b</sup> dürfte es sich um (H)usajn al-Kāšifī's Werk »Ahlāq-i Mu(h)sini« handeln. Die letzte Textseite 138<sup>a</sup> enthält die Verse, die uns das Datum der Vollendung des Werkes angeben würden, wenn nicht das zweite Distichon der Buchbinderschere zum Opfer gefallen wäre. Die Hs. ist an manchen Stellen verschmiert und da und dort bis zur Unleserlichkeit verwischt.

I/16 Die Hs. N<sup>o</sup> 26 ist ein epistolographisches Werk »Mahzan al-inšā'« ebenfalls von dem obgenannten (H)usajn Wā'i(z) al-Kāšifī herrührend. Mit dem dritten Blatt beginnt die Pagination (von 1 bis 233). Die letzten drei Textseiten und ein leeres Blatt mit einer Notiz auf der Reversoseite sind nicht nummeriert. Im ganzen sind es 119 beschriebene Blätter. Lt. Chronogramm im arabischen und darauffolgenden persischem Text wurde das Werk am 4. Džumāda l-āhire 907<sup>h</sup> (1501) von (H)usajn ibn 'Alī al-Kāšifī vollendet. Hierauf folgt in arabischer Sprache, dass die Abschrift von (H)asan ibn Mu(h)ammad al-(h)āfi(z) al-I(s)faḥānī am Mittwoch den 5. Džumāda l-āhire 955<sup>h</sup> (1584) beendet wurde. Die Textseiten sind mit verschiedenen Tabellen der jeweiligen Überschriftenlänge und der Textmenge entsprechend ausgestattet. Auf S 236 ist die Abschrift eines an Šāh Ismā'il von Qān(s)ū(h) al-Gūrī gerichteten Schreibens in arabischer Sprache.

I/17 Der Kodex N<sup>o</sup> 29 ist eine Abschriftensammlung verschiedener Muster von türkischen Briefen, Gesuchen, Kundmachungen, Fermanen, Beraten, Bujurudien u. s. w., welche Baron Ottenfels höchstwahrscheinlich eigenhändig abgeschrieben hat. Die Hs. zählt 209 paginierte Seiten. Auf Seite 213 und 214 ist das Inhaltsverzeichnis in türkischer und nach

vier leeren Blättern von der linken Buchseite auf folgenden sieben Blättern ein ausführlicheres Inhaltsverzeichnis in deutscher Sprache.

II/18 Der letzte Kodex dieser I. Gruppe ist ein nach der zweiten türkischen Belagerung von Wien durch den Urgrossvater des Franz Freiherren Ottenfels-Gschwind im türkischen Lager gefundener *Qur'an*. 312 beschriebene Blätter, Aufschriften von »Süren« und Randzeichen in Gold. Eine separate Blättcheneinlage mit von Ottenfels eigenhändig geschriebenem deutschen Text (siehe die Abschrift in der Darstellung) befindet sich im Kodex.

## II.

III/19 Der erste Kodex dieser historischen Gruppe ist »*Tarih-i Ibnī Haldūn*«, mit N<sup>o</sup> 133 signiert. Er umfasst 241 beschriebene Blätter. Auf S 4<sup>a</sup> die grössere Aufschrift, woraus zu entnehmen ist, dass es sich eigentlich bloss um »*Muqaddima*« (»Prolegomena«) handelt. Am Textende steht zu lesen, dass zuerst der Abschreiber Mu(h)ammad al-Mulwī (?), bekannt unter dem Namen Ibn al-Wakil war und nach seinem Tode sein Schüler Jūsuf ibn al-mar(h)īm Šajh 'Abdullāh al-Dajri den 5. Rabī' al-awwal 1134<sup>b</sup> (1721) die Abschrift vollendet hat. Das Buch ist nicht paginiert, jedoch mit *custodibus paginae* versehen.

III/20 Unter Signatur N<sup>o</sup> 2 ist die Hs. »*Tarih-i Idrīs-i Bidlīsī*« »*Hešt Bihišt*«. Die osmanische Geschichte der ersten acht Sultane (Osman bis Bajazid II). Die »*Hātima*« (»Schlusswort«) enthält noch die Thronbesteigung Sultan Selims, des I. 678 beschriebene Blätter. Der persische Text in Nasta'liq und schwarz, während die vielen arabischen Zitate vorwiegend in Nashī und rot geschrieben sind. Jede Seite zählt 25 Zeilen. Neben poetischen Einlagen in Masnawī-Form am Anfang eines jeden »Paradieses« ist der Prosatext mit vielen persischen Versen durchwebt. Jeder Abschnitt (»*Bihišt*«) beginnt mit einem zierlichen »*Unwān*«. Die Einleitung endet auf S 19<sup>a</sup>, der I. »*Bihišt*« von 19<sup>b</sup> – 76<sup>b</sup> mit dem arabischen Schlusstext, wonach die Abschrift seitens Mu(h)ammad al-Mu(h)sini im Jahre 979<sup>b</sup> (1571) an Hand einer Autographenkopie vollendet wurde. Mit gleichlautendem Text endet der II. »*Bihišt*« auf S 127<sup>a</sup>. Nach dem Gedicht von Sultan Murad's Märtyrertod endet auf S 183<sup>b</sup> der III. »*Bihišt*« mit der Datierung des Monats Ša'bān 979<sup>b</sup> (1571-2) und ohne Angabe des Namens des Abschreibers. Am Ende des IV. »*Bihišt*« auf S 232<sup>b</sup> ist weder der Schreiber noch das Datum angeführt. Ebenso findet sich kein Name des Abschreibers und auch keine Datierung am Schluss des V. »*Bihišt*« auf S 293<sup>b</sup>. Am Ende des VI. »*Bihišt*«, S 367<sup>a</sup>, ist bloss die Datierung vom 13. Šawwāl 979<sup>b</sup> (28. II. 1572) angeführt. Am Ende des VII. »*Bihišt*« dagegen, auf S 523<sup>a</sup>, ist lediglich der Kalligraph Mu(h)ammad ibn Bilāl mit der Bemerkung, dass die Abschrift aus dem Autograph gemacht wurde, vermerkt. Auf S 663<sup>b</sup> ist der Schluss des VII. »*Bihišt*« ohne Angabe des Datums und des Abschreibers. Unter der Aufschrift »*Dāstān-i Sul(t)an Salīm Šāh*« ist auf S 664<sup>b</sup> bis 678<sup>a</sup> ein Epilog (»*Hātima*«)

in Masnawī-Metrum. Die Hs. weist eine eigenartig stilisierte arabische Datierung auf, wonach Idris ibn-i (H)usām ad-Dīn al-Bidlīsī 919<sup>b</sup> (1513) das Werk vollendet habe.

Unter Hinweis auf die Kataloge von Pertsch, Flügel und Rieu und auf GOW von Babinger wird festgestellt, dass es sich hier um das achte Hs. - Exemplar dieses berühmten Werkes handelt und dass es mit Recht von Ottenfels mit N<sup>o</sup> 2 signiert wurde, denn es ist wahrscheinlich nach seinem wertvollen Sāhnāme-Kodex N<sup>o</sup> 1 die kostbarste Hs. seiner orientalistischen Sammlung.

II/21 Die Hs. unter Signatur N<sup>o</sup> 27 trägt auf dem Leder-Rückenteil des Kartoneinbandes die Überschrift »*Persische Universalgeschichte*«. Auf S 3<sup>b</sup> ist im Texte der Titel des Werkes angeführt u. zw.: »*Rauzat as-(S)afa' fi Sirat al-Anbiā' wa'l-Mulūk wa'l-Hulafā'*«. Das Werk umfasst eine Einleitung, sieben Abschnitte und ein Schlusswort. Der Verfasser ist Mu(h)ammad ibn Hwand Šāh ibn Ma(h)mūd, bekannt unter dem Namen Mīrhond. 263 beschriebene, nicht paginierte Blätter. Lt. arabischem Schlusstext wurde die Abschrift am 20. (S)afer 1029<sup>b</sup> (1620) vollendet. Der im den nachträglich schräg geschriebenen Text angeführte Mu(h)-ibb 'Alī dürfte der Name des Abschreibers sein.

II/22 Von demselben oberwähnten Autor ist auch die Hs. N<sup>o</sup> 28 unter dem Titel: »*Tārih-i Rauzat as-(S)afā'*«. Dies ist eigentlich der dritte und der vierte Band der berühmten Weltgeschichte von Mīrhond. Auf S 234<sup>a</sup> ist vermerkt, dass hier der dritte Band endet und dass die Abschrift gegen Ende der letzten Dekade des ersten Monats (d. h. Mu(h)-arram) des Jahres 977<sup>b</sup> (1569) vollendet wurde.

Die Hs. zählt 554 beschriebene Blätter. Am Ende der Hadschrift ist vermerkt, dass die Abschrift im Monat Džumāda'l-ülā 976<sup>b</sup> (1568) von Qāsim al - (H)usajnī Tabrizī vollendet wurde. Der darauf folgende arabische Text führt an, dass der Autor den vierten Band am Ende von Rabī'al-awwel 901<sup>b</sup> (1495) abgeschlossen hat.

II/23 Die Hs. N<sup>o</sup> 115 ist in gewöhnlichen grauen Pappendeckel eingelegt und mit Spagat kreuzgebunden. Der Pappendeckel trägt die Überschrift »*Manuscript - Geschichte des osmanischen Reiches, türkisch und persisch*«. Die ersten fünfzehn Bl. fehlen, da die nachträgliche Numerierung der Blätter von 16 bis 640 reicht. Die darauffolgenden nicht nummerierten umfassen die Blätter bis 729. Der Schlusstext auf S 729<sup>a</sup> ist bis zur Unleserlichkeit verwischt, die letzten zehn Blätter durch Feuchtigkeit stark beschädigt. Die Feststellung des Titels und des Verfassers und des ev. Abschreibers war daher bei einer flüchtigen Durchsicht nicht möglich. Der Gegenstand des Werkes ist wohl die osmanische Geschichte, lediglich in türkischer Sprache.

II/24 Unter Signatur N<sup>o</sup> A 51 ist das gedruckte Buch »*A(h)wāl-i Ghazawāt der Dījār-i Bosna*« von Omer efendi, Qa(d)i von Novi, der die Kämpfe in Bosnien (1736 - 1739) in diesem Werk geschildert hat. 62 nummerierte Blätter, 18,8 × 12,8 cm, sind nachträglich in grauen Karton ge-

bunden. Den Druck und zugleich einige Zusätze hat der berühmte Verleger Ibrāhīm Muteferriqa Anfang Mu(h)arram 1154<sup>h</sup> (1741) vorgenommen.

II/25 Die Hs. unter Signatur N<sup>o</sup> 37 A, lt. Überschrift auf der Einbandetikett, enthält den *Reisebericht eines türkischen Botschafters nach Frankreich*. Der »«Unwān«-Tخت auf S 1<sup>b</sup> lautet »Sefāretnāme-i sejjid Wa(h)id Efendi«. Aus dem Text auf S 2<sup>a</sup> ist zu entnehmen, dass mit Rücksicht auf den gemeinsamen Feind Russland, beschlossen wurde, den Nišāndži Me(h)med Emin Wa(h)idi als Botschafter zum Kaiser Napoleon zu entsenden. Seine Reise hat er am 18. Šawwāl 1221<sup>h</sup> (29. XII. 1806) angetreten. Der Bericht umfasst 36 beschriebene Blätter.

II/26 Der letzte Kodex dieser zweiten Gruppe unter Signatur N<sup>o</sup> 25 trägt auf dem Lederrücken des Kartoneinbandes die Überschrift: *Die Friedensverträge zwischen der Pforte und Österreich*. 66 Blätter. Im ganzen sind 18 Verträge abgeschrieben: Friedensvertrag von Karlowitz (1699), Požarewatz (1717), sein Anhang von 1718, Handelsvertrag von Požarewatz (1718), Die Hauptbestimmungen des Friedensvertrages von Belgrad (1739), der ganze Belgrader Friedensvertrag (1739), Erneuerungsurkunde des Belgrader Friedensvertrages (1747), Ratifikationsurkunde des Dauerfriedens (1747), die Abschrift von 4 Artikeln und von den Schlussbestimmungen der Vereinbarung über den Abtritt der Provinz Moldau an Österreich seitens der Pforte (1775), Abgrenzungsbestimmungen betreffs der Bukowina-Grenze (1776), Urkunde über die Bestimmungen der Bukowina-Grenzen (1776), das Schreiben betreffs der Abgrenzungsfragen in Bukowina (1775), Bestätigungsurkunde, die das Osmanische Reich hinsichtlich der drei nordafrikanischen Provinzen (Tunis, Algerien und Tripolitanien) Österreich ausgefolgt hat (1783) (der deutsche Text dieser Urkunde ist in den Kodex eingelegt), Handelsübereinkommen (1784), Waffenstillstandsvereinbarungen in Georgiewo zwischen der Pforte und Österreich (1790), Separate Vereinbarung nach Abschluss des Friedens von Swischtow (1791), Ratifikationsurkunde von 1791 und schliesslich die Urkunde über den Abtritt der Festung Chotin an das Osm. Reich.

### III.

In der dritten Gruppe sind die Urkunden in Abschrift oder im Original, in türkischer oder in deutscher Sprache.

Die ersten drei Urkunden sind in dem vorangehenden Kodex mit Signatur N<sup>o</sup> 25 der Ottenfels'schen Bibliothek einverleibt und tragen keine eigene Signatur.

A) deutsche Übersetzung einer türkischen Amtserklärung bezüglich der drei Barbaresken-Kantone, deren Abschrift sich in dem vorangehenden Kodex auf 43<sup>a</sup> befindet.

B) Die Abschrift des Friedensvertrages zwischen Persien und der Türkei (1639).

C) Ein Kanzleipapierbogen mit einem Doppeltext (türkisch und französisch) auf der letzten Bogenseite. Es ist scheinbar eine Konzeptvariante des Vertrages unter B).

III/27 Unter Signatur N<sup>o</sup> 22 ist die Hs. des Handelsvertrages zwischen dem Ottomanischen Reich und Toskana vom 23. Rama(d)ān 1248<sup>b</sup> (1832). Dieser Vertrag lehnt sich an den ottomanisch-österreichischen Vertrag vom 20. Radžab 1160<sup>b</sup> (25. V. 1747) an.

III/28 Berät-i humājūn im Original unter Sign. N<sup>o</sup> 23. Mitte Ša'bān 1249<sup>b</sup> (Anfang Jänner 1834) in Konstantinopel herausgegeben. Dadurch wurde Ottenfels der edelsteinbesetzte Orden »mudžewher Nišan« verliehen.

III/29 Kaiserliches Argrement von Sultan Ma(h)mūd II. in Original, wonach dem Nachfolger von Ottenfels, dem Baron Stürmer, die Genehmigung für seine Nuntiatur erteilt wurde. Konstantinopel, in der letzten Dekade von Džumāda'l-āhire 1251<sup>b</sup> (1835). Diese Urkunde ist mit N<sup>o</sup> 24 signiert.

III/30 Ein Brief in rotgesiegeltem Briefumschlag, signiert mit N<sup>o</sup> 129 bis und adressiert an den österreichischen Internuntius Ottenfels, datiert Anfang Džumāda'l-āhire 1248 (832). Der kurze Briefinhalt ist auf den aus dem Heft herausgerissenen zwei Blättern in französischer Sprache angegeben. Des Sultan's Bevollmächtigter Mehmed Rešid ersucht Ottenfels, den Dank des Sultans seinem Kaiser zu übermitteln.

III/31 Eine kurze nicht datierte Bescheinigung vom Finanzinspektor in Galata (»Nā(z)ir-i Gala(t)a«) unter Sign. N<sup>o</sup> 17 über die eingehobene Gerichtstaxe für das Sommerhaus in Büyükdere.

III/32 Die letzten Stücke der dritten Gruppe sind zwei ineinandergelgte Urkunden mit Signatur 388 und 389.

a) N<sup>o</sup> 388: »Gleichlautende Abschrift des zwischen dem Kaiser-königlichen Hof, und der Ottomanischen Pforte zustandegebrachten Grenzscheidungsinstrumente.« auf fünf mit gelbschwarzer Schnur zusammengehefteten Papierbögen, »Unterfertigt in der Festung Novi den 23<sup>ten</sup> December im Jahre« 1795 mit der eigenhändigen Unterschrift: »Freiherr Moritz von Schlaun k. k. G.-Feldmarschall Lieutenant und der Maria Theresia Ordens Ritter«.

b) Dieser deutschen Vertragsversion im Original ist unter Sign. N<sup>o</sup> 389 eine Abschrift des türkischen Textes von demselben Vertrag abgeschlossen, datiert mit 11. Džumāda'l-āhire 1210<sup>b</sup> (23. XII. 1795.).

Hiermit sind die Ottenfelsischen Orientalien im engeren Sinne des Wortes erschöpft.

Um jedoch ein komplettes Verzeichnis des ganzen Ottenfels-Deposites im Zagreber Staatsarchiv vorzulegen, hat der Verfasser in der hinzugefügten vierten Gruppe die Briefe, Schriftstücke und die Memoiren von Ottenfels mit kurzgefasster Beschreibung angeführt.

IV/33 »*Guide de voyage dans l'intérieur de Constantinople en 1809*«. Dieser Führer durch Constantinopel ist wahrscheinlich eigenhändig von Ottenfels geschrieben und in französischer Sprache abgefasst. 12 beschriebene Bl. Die Schrift trägt keine Signatur.

IV/34 Mit weissem Zwirn zusammengeheftetes Heft von 33 Bl. mit der Aufschrift: »*Reise von Constantinopel über Adrianopel, Sophia, Nihsa, Belgrad – Pest nach Wien vom 28<sup>ten</sup> Juni bis 16<sup>ten</sup> August 1832*«. Die Verfasserin dieses Reiseberichtes ist vermutlich eine der beiden Töchter von Ottenfels, welche zusammen mit ihrer Mutter diese Reise unternommen hatten.

IV/35 Ganz besonderen Wert haben die zwei grossen Bände »*Erinnerungen I – 2*«, die Baron Ottenfels in seinen Ruhestandsjahren eigenhändig geschrieben hat. Der erste Band umfasst 268 paginierte Blätter. Der zweite Band zählt dagegen 420 Bl., deren Seiten nicht paginiert und die letzten 38 Bl. nicht beschrieben sind.

Der erste Band mit einem Vorwort ist in vier Abschnitte eingeteilt:

- 1) »Meine Jugendjahre«
- 2) Die erste Dienstperiode von Ottenfels in Constantinopel als »Sprachknabe« und Dolmetscher bei der österreichischen Internunziatur in Constantinopel vom 30. IX. 1802 bis 2. VI. 1812.
- 3) Die Dienstperiode von Ottenfels in Wien und seine Missionen in Frankreich, Schweiz und Italien.
- 4) Die Janitscharen-Aufstände unter Selim III., Mustafa IV. und Mahmud II.

Im 5. und 6. Abschnitte des zweiten Bandes sind die Ereignisse während der zweiten Dienstperiode von Ottenfels als österreichischer Internunzius bei der Pforte vom Ende September 1822 bis Mitte März 1833 beschrieben. Das Hauptthema dieser beiden Abschnitte ist der griechische Freiheitskampf, verschiedene Interessen und Intrigen der Grossmächte bei der Pforte u. dgl. Nach Abschluss des 6. Abschnittes sind ca 50 Bl. unbeschrieben gelassen. Hierauf folgen die Abschriften der Instruktionen und Briefe des Kanzlers Metternich an Ottenfels und die diplomatische Korrespondenz ähnlicher Art. Die Bände haben ebenfalls keine Signatur.

IV/36 Zwei Schriftstücke zu je 5 Kanzleipapierbögen unter der Überschrift: »*Auszug aus dem türkischen Reichshistoriographen Räsîd Efendi, 1<sup>er</sup> Theil pag 101*«. In einem dieser beiden Schriftstücke ist noch ein separates Blatt mit der Überschrift: »*Türkische Geschichte Enweris*« mit einigen Zeilen des türkischen Textes.

IV/37 Ausserdem noch von Ottenfels eigenhändig geschrieben zwei Konvolute, die eigentlich rohe Konzepte für seine »Erinnerungen« sind.

IV/38 In einem violetten Pappendeckel mit grünem Seidenband gebundene Briefe von Ottenfels an Genz mit der Überschrift auf dem Pap-

pendeckel: »1 – 101, B 2 Lettres de B<sup>m</sup> d'Ottensfels du 22 Octobre 1822 jusqu'à la fin de 1824«.

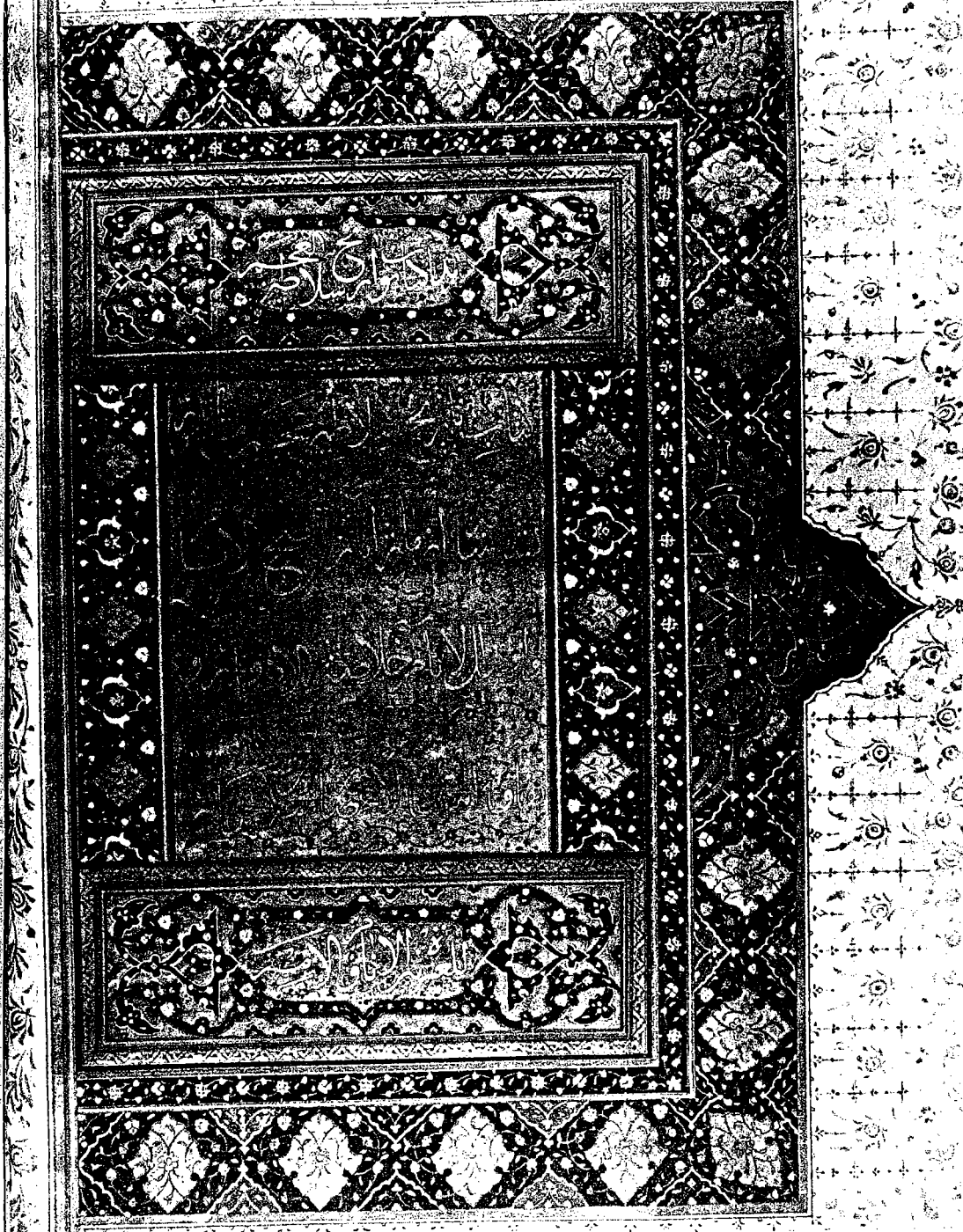
IV/39 Ein Bund Briefe von Ottensfels an seine Frau Josefa aus den Jahren 1817 – 19, 1822, 1823, 1826–7 und 1829.

#### V.

Als Abschluss dieser Übersicht hat der Darsteller auf Grund der Abschrift des Depositenverzeichnisses vom 16. X. 1942 noch die Aktenstücke, die in keiner Weise mit dem orientalistischen Teil der Sammlung in Zusammenhang stehen und die er daher überhaupt nicht durchgesehen hat, aufgezählt.

Zum Schluss sei hervorgehoben, dass es sich dabei lediglich darum gehandelt habe, die Aufmerksamkeit interessierter Fachkreise auf diese wertvolle Sammlung zu lenken. Die Arbeit ist mit 93 Fussnoten versehen.





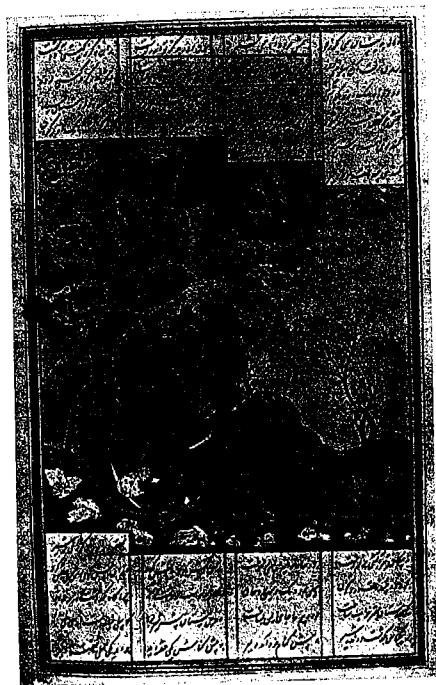
*Prva ukrašena naslovna strana Šahname*



3. Susret iranskog junaka Sāmu s Peridohtom



4. Dolazak vojske u pomoć Sāmu



5. Div baca stijenu na Rustema koji spava



6. Rustemov konj »Rahš« bori se s lavom



7. Iranski princ Sijāvūš igra polo



8. Sijāvūš i turanski kralj Afrāsijāb u lovu





11. Boj Rustema s turanskim junakom Pilsemom



12. Dolazak Afrāstijabu s vojskom.



13. Kejhusev i Šide razgovaraju prije dvoboja



14. Dvoboj između iranskog kralja Kejhuseva  
i Afrasijabova sina Sidea



15. Sultan Mahmud u dvorskoj bašči





16. Luhrasp u borbi s Turcima



17. Šah Behmen ide u lov



بهر چاهه انصاف و سحر  
 کی بود تو شایسته چاکر  
 و شتر بود تو کز کنگ نماند  
 بر و شادمانش بلخ دوست  
 تو شتر دوست خود تو هم  
 خدا تو پروردگار و سگانه  
 ازین لشکر چاکرانی  
 که سالی زلفت تا ماکت  
 میریست او ردی بر مکت

شدم بر تنی ای لارم پیر  
 بگم تو بر شتر شتر سرامی  
 زنت ساد تو یک لاریچا  
 و خرد با پنج نام تو شتر  
 بر و آتش کوشتم بدم  
 نم بنده او در هر گشت  
 بران خود شتر با خرد پادشاه

سما که کون تو زین دنیا  
 هر روزش از پیشه در نه پیشه  
 هر روز خاندان تو بر سید  
 و خرد بر این نیکو بستند  
 ازین بسته پدید هر کار

ازین برین تو از هر چه  
 که آمد که تو خوش ساد  
 زین بسته ازین باور  
 که در کشتادی تو ز راه  
 در کشتاد و ز نشان بلند  
 بران نامتای تو پنج چهار

داری ای بارگاه بسته  
 بر گلزار چاه و زلف شانه  
 بی روی ای بر جهان یک  
 در خویش بنده رها ندی  
 زمانی جان تو که بودم است  
 برین کونم تو ام جادگی  
 پس تا چه که در چاه بسته

چو روی تو شتر شتر  
 که گشایدی در شتر  
 شب روز در کام پر است  
 جوادی کون کار بکار  
 چراغ تو زدن با بن بستند

مکن تو باو بر زبان تو  
 پنداری پر بسته و چاکت  
 کرم باز تو شتر کرم  
 زنت از سگام نادر

بهر توئی باو بر جان تو  
 و سگی تو ساد که تو است  
 بر نشان گوی که چون کرم  
 او شکار چاه زنی نام بر

16. Šah Behmen i Humaju u dvorskoj bašči





Posljednja strana epa Šahname